

ANDREI MARGA
CULTURĂ, DEMOCRAȚIE, MODERNIZARE

Coperta: Floarea Țuțuianu
Redactare: Mariana Avanu
 Ileana Brâncoveanu
Tehnoredactor: Mircea Tătar
DTP: Ofelia Coșman

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

MARGA, ANDREI

Cultură, democrație, modernizare / Andrei Marga. - București:

Editura Institutului Cultural Român, 2012

Bibliogr.

ISBN 978-973-577-640-4

061(498) Institutul Cultural Român:008«2013/...»

©INSTITUTUL CULTURAL ROMÂN

Aleea Alexandru 38, Sector 1

011824, București

ROMÂNIA

Tel.: 0317 100 637

E-mail: icr@icr.ro

Difuzare: comenzi@icr.ro

ANDREI MARGA

CULTURĂ, DEMOCRAȚIE,
MODERNIZARE

 INSTITUTUL CULTURAL ROMÂN

Cuprins

Prefață	7
Partea I: ASPECTE CONCEPTUALE	9
Resursele culturale ale democratizării	11
Resursele culturale ale modernizării	28
Societățile răsăritene – încotro?	59
Economia drept cultură	63
Noua problemă a Europei.	70
Înțelegerea interculturală	76
Sensul învățării istoriei	79
Păcatul și prostia	87
A fi creștin	89
Ziua filosofiei	93
Partea a II-a: UN NOU PROGRAM CULTURAL	97
Sincronizarea Institutului Cultural Român.	99
Câteva chestiuni practice	104
Programele Institutului Cultural Român	109
Un concept lărgit de cultură	120
Răspunsuri	123
Sincronizarea europeană	127
„Trebuie asigurat un impact nou al activităților Institutului Cultural Român“	129
Partea a III-a: MĂSURI ȘI ACȚIUNI.	137
Organizarea filialelor în provinciile istorice ale țării	139

Înființarea de institute culturale în străinătate	141
Extinderea programului Institutului Cultural Român de la Istanbul	142
Criterii de evaluare	144
Organizări de institute	148
The Review of the Romanian Books.	149
Biblioteca Română	150
Sprrijinirea de publicații.	151
Resurse extrabugetare	155
Acțiuni în diaspora	156
Participarea la European Union National Institutes for Culture (EUNIC)	157
Organizarea filialelor	158
Răspunsuri la întrebări	160
„Ca președinte trebuie să te bucuri succesul oricărui cetățean român“	163
O instituție pentru creatori.	177
După două luni.	179
„ICR are această misiune — să procure vizibilitate și prestigiu culturii române“	183
Dacă ai ceva de spus trebuie să acționezi în acea direcție . . .	202

Prefață

În societățile umane, cultura nu este doar un domeniu delimitat și explorat de multe teorii, chiar dacă, în mod sigur, este și un astfel de domeniu. Cultura, prin cunoștințele și interpretările pe care le cuprinde, prin deschiderea de orizont și prin motivațiile pe care le creează, afectează convingeri, pune în mișcare comportamente, induce acțiuni. De aceea, cultura condiționează nu numai starea conștiințelor, ci și anvergura, profilul și rezultatele angajamentelor de orice fel, inclusiv civice, politice, economice. Cultura este forța ce pune în mișcare oamenii în diferite comunități, pe care societatea modernă târzie a descoperit-o.

Acesta ar fi un motiv suficient pentru a consacra câteva capitole culturii. Am făcut-o în cărțile mele anterioare, *Relativismul și consecințele sale* (1998) și *Cotitura culturală. Consecințele filosofice ale tranziției* (2005), ce au fost la origine prelegeri universitare, mai recent, la universitățile din München și Viena, și au deja variante în engleză, respectiv germană. Am abordat cultura, de asemenea, în volumul *Diagnoze, articole și eseuri* (2008).

La acest motiv se adaugă, pentru a justifica publicarea volumului de față, împrejurarea că în țara noastră (și nu numai) prevalează încă, după cum se observă din finanțări, din măsura cultivării dezbaterii publice și din nivelul încurajării inițiativelor, o înțelegere vagă a culturii ca un fel de prestație aerată, fără mari consecințe. La noi are încă trecere,

filosofic vorbind, concepția lui Spengler asupra culturii, asimilată ea însăși simplificat, care izolează cultura de civilizație și o ipostaziază. Am desfășurat o alternativă la această concepție, pe care m-am simțit încurajat să o exprim.

După preluarea președinției Institutului Cultural Român, această încurajare a devenit o datorie – aceea de a explica cât mai bine, în serviciul acțiunilor ce sunt de întreprins, ce este de înțeles prin cultură. Mulțimea neînțelegerilor și defăimările stârnite de primele intervenții publice au întărit această datorie.

De aceea, cu acest volum pun la dispoziția cititorului interesat reflecției asupra culturii în contextul urgențelor de astăzi ale României – democratizarea și modernizarea – și programul pe care l-am articulat, împreună cu distinși colegi, în fruntea instituției. Nădăjduiesc ca cititorul să aibă astfel la îndemână toate elementele, teoretice și acționale, pentru a putea evalua autonom întreprinderea noastră, de care, evident, răspund.

Andrei Marga

București, 2 noiembrie 2012

PARTEA I
Aspecte conceptuale

Resursele culturale ale democratizării

Împrejurarea că în 1989 majoritatea oamenilor din Europa Centrală au optat pentru atașarea la valorile lumii libere — libertăți individuale, pluralism, economie de piață — și că țările din regiune s-au angajat pe calea democratizării, în sens occidental, a readus în actualitate întrebarea: cum a fost posibilă cultura occidentală? Câteva întrebări asociate au ocupat scena dezbaterilor. În virtutea cărei combinații de factori s-a ajuns la impresionanta asociere a libertăților, productivității, performanțelor științifice și tehnice, avangardei filosofice și artistice, bunăstării, pe care o prezintă Occidentul?

Ce premise sunt indispensabile pentru integrarea occidentală a țărilor Europei Răsăritene? Schițez aici răspunsuri la aceste întrebări. La început, bazându-mă pe cercetări recente, argumentez teza medierii culturale a genezei culturii occidentale (1). Apoi arăt, invocând exemplul Germaniei, că accesul la societățile deschise ale Occidentului presupune revizia culturală (2). În sfârșit, ilustrez, luând în considerare experiența mișcării Carta 77, ideea că o abordare politică a modernizării este indispensabilă (3). Închei cu o reflecție asupra tipului cultural (4).

1

Mulți oameni din Europa Răsăriteană, inclusiv intelectuali, împărtășesc fără rezerve convingerea că țările occidentale asigură libertăți și sunt democratice pentru că

sunt bogate. Căci — se argumentează, ca un fel de înțelepciune supremă — „de la economie pornește totul“. Sau că Occidentul are tehnologii care-l fac deosebit de performant și, deci, inimitabil.

Nu este vorba de a minimaliza importanța unei economii productive sau a tehnologiilor performante pentru societățile deschise. Cu atât mai mult nu trebuie minimalizată această importanță în Europa Răsăriteană, în care mistica antimodernistă (ce ia uneori forme precum estetism, pa-seism, moralism) este încă activă. *Dar această convingere ignoră dependența economiei de premise culturale.*

Pentru a face intuitivă această dependență să considerăm condițiile creșterii economice în zorii epocii moderne. Așa cum arată analize recente, a existat o „corelație istorică“ între creșterea economică (măsurată în produsul pe cap de locuitor) și dezvoltarea libertății¹. Dar libertățile nu au rezultat nicidecum genetic din creșterea economică, oricât de importantă este aceasta pentru a lărgi libertățile de mișcare, de comunicare, de exprimare etc. Pe de altă parte, multe experiențe au arătat că „eșecurile organizării umane presupun nu doar înapoierea economică, ci înapoiere socială, intelectuală și politică, de asemenea [...] Spre complexa interacțiune dintre economie și politică trebuie să îndreptăm cercetarea cheilor care dau seama de ridicarea Occidentului. Mergând înapoi un mileniu, cercetând rădăcinile libertății moderne, trebuie să privim, deopotrivă, spre cadrul instituțional și spre contextul intelectual din care au ieșit percepțiile care au ghidat acțiunile umane“².

¹ Douglas C. North, „The Paradoxes of the West“, în R.W. Davis (ed.), *The Origins of Modern Freedom in the West*. Stanford University Press, Stanford, 1995, p. 8.

² *Ibidem*, p. 9.

Creșterea economică a depins, după multe indicii, de cadrul instituțional, care, la rândul lui, a depins de contextul cultural, care, mai departe, a depins de ideile de libertate cultivate, ce s-au răsfrânt în percepțiile ce au stat la baza acțiunilor. Aceste dependențe se încheie, la un capăt, cu valorile generate de contextul cultural, în jurul cărora se configurează cadrul instituțional și care motivează acțiunile. Se poate admite, desigur, că „interesul personal“ este cel care motivează acțiunile oamenilor. *Dar, trebuie adăugat imediat, „interesul personal“ sau, spus mai simplu, ceea ce indivizii știu că este interesul lor, nu este ceva dat nemijlocit pentru ei, ci este o variabilă mijlocită cultural.* În fapt, totuși, oamenii se confruntă cu o lume a nesiguranței, iar modelele mentale pe care ei și le construiesc pentru a interpreta lumea din jurul lor și care le determină alegerile sunt modelele derivate din experiențele lor, în mod tipic foarte limitate. În consecință, diverse dogme, mituri, ideologii și idei au dat formă și continuă să dea formă acțiunii umane.³

Nu stăruim aici asupra viziunilor care au alimentat ideea modernă a libertății și au fost dominante în geneza Occidentului. Se știe, Max Weber atribuia un rol crucial eticii protestante, Werner Sombart iudaismului, Alan Macfarlane individualismului britanic, apărut în legătură cu problemele moștenirii și cu statutul legal al femeilor, Avner Greif comercialismului genovez etc. Ne interesează să reținem experiența genezei culturale a libertăților și creșterii economice moderne și, mai ales, să extragem din ea o structură analitică ce poate fi aplicată pentru a prelua în termeni preciși problema resurselor culturale ale democratizării.

Dacă încercăm să extragem din această experiență ni-velele decisive pentru condiționarea culturală a creșterii

³ *Ibidem*, pp. 17-18.

economice, atunci sunt de considerat următoarele: creștere economică exprimată în producția pe cap de locuitor; regim de proprietate având ca nucleu proprietatea privată; cadru instituțional organizat în jurul libertății persoanelor și al derivării voinței publice din competiția alternativelor; interpretări ale vieții sociale ce susțin acest cadru; interes personal de care este legată conștiința interesului personal; proces de învățare legat de satisfacerea interesului personal; percepție a realității condusă de disponibilitatea la învățare; acțiune de satisfacere a interesului personal; disponibilitatea la învățare; percepția orientată. Se poate discuta dacă „decuparea“ noastră este completă (în sensul că nu au rămas în afară nivele relevante), dacă ea evită schematismul (în sensul că este posibilă extragerea „logicii dezvoltării“ din astfel de procese) etc. Se poate spune că ea stă pe datele oferite de analize recente ale genezei Occidentului și, mai ales, că ea este suficientă pentru a da răspuns la întrebarea privind resursele culturale ale democratizării.

2

Intenția de a confrunța cultura Europei Răsăritene cu structura analitică inspirată de geneza Occidentului, care leagă creșterea economică, instituțiile, libertățile, interpretarea lumii, percepția încurajată cultural, acțiunea civică, este privită încă, în mediile intelectuale conservatoare ale Răsăritului, drept violentare a specificului formelor spiritului. Aici se operează cu o înțelegere a autonomiei valorilor care, în fapt, înseamnă separarea lor ermetică. Matematicianul și literatul nu cred că au de învățat unul de la altul pentru domeniul fiecăruia, filosoful și economistul se privesc cu suspiciune, fizicianul și inginerul n-au încredere unul în specialitatea celuilalt, medicul și psihologul își fac

mai degrabă reproșuri și toți privesc cu suficiență și dispreț ascuns ceea ce face juristul, managerul și, până la urmă, politicianul. Nu este nevoie, cred, să argumentăm aici că specificul valorilor este o realitate, căci nimeni nu o contestă. *Dar pentru Europa Răsăriteană o problemă presantă este aceea de a ieși din tipul de concepere a specificului care convertește pe nesimțite autonomia valorilor în separarea lor etanșă și de a reveni, printr-o necesară critică și o la fel de necesară revizie culturală, la concepția naturală a interdependenței valorilor.*

Împotriva temerii că asemenea confruntare este inadecvată pentru Europa Răsăriteană vreau să aduc un argument, sper concludent, din sfera istoriei culturii. Aș începe prin a remarca împrejurarea că Soljenițin a rămas reprezentativ în ultimele decenii prin refuzul de a confrunța cultura răsăriteană cu modele analitice inspirate de Occident. În cunoscutul său discurs de la Harvard (1980) el și-a motivat atitudinea în felul următor: „Mi-am petrecut întreaga viață sub un regim comunist și vă voi spune că o societate fără nici o scală a legii obiective este un lucru înfricoșător, într-adevăr. Dar o societate care nu are nici o altă scală în afară de cea legală este, de asemenea, tot atât de puțin demnă de om. O societate bazată pe litera legii nu ajunge niciodată să dea seama de întregul spectru al posibilităților umane. Litera legii este prea rece și formală pentru a avea influență asupra societății. Oricând țesătura vieții este împletită cu relația legalistă, aceasta creează o atmosferă de mediocritate spirituală care paralizează cele mai nobile impulsuri umane”⁴. Motivarea poate fi întâlnită, fără efort, la intelectuali din fiecare țară răsăriteană, ea fiind prototipică. Doar că, între timp, ea s-a formulat recurgând mai mult la critica heideggeriană a modernității și, mai recent, la

⁴ *Solzhenitsyn at Harvard*, p. 8.

relativismul postmoderniștilor. Ea stă pe asumția herderiană a specificului cultural, convertit într-o substanță, ca ceva delimitabil fără dificultăți și, mai ales, incomprehensibil din afară și suficient sieși.

Trec peste contradicția acestei viziuni, care, pe de o parte, este nutrită de aspirația atingerii performanțelor occidentale — bunăstare, libertăți, creativitate în cunoaștere, tehnică, artă etc. — dar care, pe de altă parte, recunoaște și pune în lucru mijloace care duc exact la contrariul acestor performanțe. Vreau să observăm însă, ca o experiență concludentă, că după decenii în care ea însăși a fost dominată de tema specificului cultural, creată în propria cultură și transformată apoi în ideologie orientatoare de acțiune, Germania, cu generația ei de intelectuali imediat postbelică, a făcut pasul hotărâtor spre o vastă reconsiderare a resurselor ei culturale. Iar anvergura culturii germane, profunzimea filosofilor ei nu mai au nevoie, cu siguranță, de subliniere. *Mulți intelectuali germani au participat la această reconsiderare din punctul de vedere al reafirmării componentei iluminist-liberale, adesea atacată, a culturii germane și a reconstrucției ei în cadrul atașării la valorile lumii libere.* Aș vrea să menționez aici acțiunea a doi dintre aceștia care, pentru mulți intelectuali din generația mea din Europa Răsăriteană, au rămas de referință în acest sens.

Primul este Ralf Dahrendorf, care a preluat cunoscuta „problemă germană”, în *Societate și democrație în Germania* (1967), abandonând explicit vechea tradiție a reflecției de sine după postularea prealabilă a specificului, în favoarea universalismului și punând întrebarea cheie: „ce ar trebui să se petreacă încât democrația liberală să fie posibilă în Germania?”. Căutând un răspuns, el a restabilit ponderea vieții intelectuale, chiar filosofice, în configurarea realităților

sociale. Ceea ce se petrece la masa scrierilor filosofice este un simptom al celor ce se petrec în cabinete de decizie, parlamente, campanii electorale, după cum atitudinile cognitive și conceptualizările ce ajung să controleze viața unei societăți se regăsesc în evoluția ei. Dacă lucrurile sunt privite în această optică, atunci — argumentează Dahrendorf — trebuie spus cu claritate că resursele intelectuale, în sens larg, culturale, ale liberalizării Germaniei și ale atașării ei, prin aceasta, la valorile lumii libere, au fost multă vreme insuficiente. „Există o atitudine experimentală care permite oricui să propună noi soluții, dar respinge orice pretenție dogmatică de adevăr. Există o îndoială care caută să construiască stavile în jurul celor aflați la putere, mai curând decât punți pentru ei. Există un spirit competitiv care poate conduce la progres numai dacă există o luptă pentru predominanță în fiecare domeniu. Există o concepție asupra libertății care susține că omul este liber numai dacă atitudinea experimentală în cunoaștere, competiția forțelor sociale și instituții liberale se combină⁵. În Germania, atitudinea experimentală a fost marginalizată înăuntrul căutării aproape obsesive a condițiilor „armoniei naționale“ și ale unui specific mai mult postulat. Cum se explică acest fapt? Dahrendorf respinge, pe drept, recursul la cadrele arhetipale, la istoria diltheyană a spiritului, la un pretins „caracter al poporului german“. „Din punctul de vedere al metodologiei, eroarea specificității nu este mai bună decât cea a generalității; nici una dintre ele nu ne ajută să atingem o înțelegere satisfăcătoare a problemei germane.“⁶ El se concentrează asupra mentalității care a penetrat organizările vieții sociale.

⁵ Ralf Dahrendorf, *Society and Democracy in Germany*, Doubleday Company Inc., Garden City, New York, 1967, p. 17.

⁶ *Ibidem*, p. 27.

În tradiția relevantă social a culturii germane, de prea multe ori inițiativa individuală, experiența condițiilor factuale ale vieții, critica cetățenească a instituțiilor au fost desconsiderate până acolo încât modernizarea instituțională a fost socotită un pericol pentru unitatea națională. „Astfel s-a produs aici o coaliție a ceea ce era învechit și a ceea ce era neliberal împotriva modernității și a liberalismului, iar ideologia germană a armoniei interne, ca fapt sau ca țintă a direcției, a servit ca program corespunzător de apărare“.⁷ Viața intelectuală, în fapt intelectualii, au avut și au un rol proeminent în a stabili o situație sau în a o schimba, căci ei pot canaliza, pe o direcție sau alta, resurse care rămân, oricum am lua lucrurile, esențiale în evoluția unei societăți. „Dacă intelectualii reușesc să îndeplinească sarcina lor critică neobișnuită, aceasta va fi un simptom al progresului societății germane pe calea către o constituție a libertății“.⁸

Al doilea este Jürgen Habermas, care a preluat, de asemenea, „problema germană“ într-o operă filosofică și sociologică de cea mai mare anvergură, punând întrebarea următoare: cum se poate forma identitatea Germaniei încât ea să se integreze în lumea liberă împărtășindu-i valorile? Autorul a articulat și a motivat, în lucrări precum *Schimbarea structurală a sferei publice* (1965), *Teorie și praxis* (1968), *Teoria acțiunii comunicative* (1983), un răspuns plecând de la nevoia de a promova o abordare universalistă în chiar contextul particularităților germane.

Acest răspuns ia forma unei teorii a modernizării promovate cu mijloacele teoriei acțiunii comunicative, care explorează ceea ce este (cunoaștere și realitate) în optica învățării din tradiții culturale mai bune. „Față de realitatea

⁷ *Ibidem*, p. 130.

⁸ *Ibidem*, p. 296

societăților dezvoltate, ea (această teorie) se raportează critic în măsura în care acestea nu epuizează potențialul de învățare de care ele dispun și se livrează unei creșteri necontrolate a complexității”.⁹ Teoria întruchipează, filosofic vorbind, „ruptura cu tradiția” generalizărilor metafizice organizate în jurul căutării Rațiunii universale, prin argumentare în orizontul unei Rațiuni situate, care rupe, și cu ontologismul și cu transcendentalismul îmbrățișând perspectiva nouă a comunicării nelimitate de structuri. „Alternativele false (la filosofia transcendentală, prin care s-a reacționat la ontologism, n.n.) se prăbușesc abia odată cu tranziția la o nouă paradigmă — cea a înțelegerii. Subiecții capabili de vorbire și acțiune, care se înțeleg în contextul unei lumi a vieții trăite asupra a ceva în lume, se raportează la mediul limbii în același timp autonom și dependent: ei pot să folosească sistemul de reguli gramaticale, care fac posibil praxisul lor, și pentru scopurile lor. Cele două momente sunt la fel de origine”.¹⁰ Habermas a luat telos-ul imanent exprimării de propoziții drept raționalitate inculcată în exercițiul limbii în contexte și ca reper pentru critica praxisului comunicativ și, pe un plan mai cuprinzător, a instituțiilor, bazei normative și funcționării lor.

Se poate spune că „Habermas a lucrat explicit la a aduce scrierile sale teoretice și scrierile sale politice într-o relație mereu mai strânsă unele cu altele. Universalismul ce se află în inima teoriei habermasiene rămâne o abstracție goală dacă nu poate fi reconstruit înăuntrul contextului unei lumi concrete a vieții; el nu poate fi, astfel, disociat de destinul

⁹ Jürgen Habermas, *Theorie des kommunikativen Handelns*, Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main, 1982, Band II, p. 549.

¹⁰ Jürgen Habermas, *Nachmetaphysisches Denken*, Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1988, pp. 52-60.

particular al mentalităților universale — ceea ce Habermas numește «patriotism constituțional» în Republica federală”.¹¹ Întreaga reflecție a lui Habermas este preluarea la un nivel intelectual foarte calificat a articulării unei conștiințe de sine universaliste în Germania postbelică, chiar pe solul particularităților culturale și istorice. Observația sa profundă, aflată în startul analizelor sale, este că „universalismul» este el însuși nu atât o valoare politică concretă, cât o mentalitate împărtășită în mod colectiv; un simț al solidarității ce ocupă spațiul public, care este distinct de instituțiile politice sau economice. Este o rețea nelocalizată de competențe; abilitatea de a aborda propriile nevoi și interese în mod reflexiv; de a lua poziția altuia cel puțin în măsura în care cineva vrea să recunoască că nevoile altuia sunt cel puțin potențial legitime; că cineva atribuie valoare și comprehensibilitate nevoilor și intereselor altuia”.¹²

Democrația este o valoare dependentă de organizarea economică, legislație, cadru instituțional, dar și de convingerile și percepțiile motivatoare de acțiune ale oamenilor. Ea se justifică fie prin principii, fie prin utilitatea ei, fie prin ambele. Dar democrația nu este compatibilă cu orice atitudine cognitivă. Este prejudecata unor stadii culturale imature, aceea că democrația este o formă de conviețuire ce poate fi susținută, la rigoare, cu orice. Scepticismul — concepția după care nimic nu poate fi cunoscut cu siguranță — nu implică, de pildă, în mod necesar, democrație. Căci, „dacă scepticismul este adevărat atunci orice opinie morală este la fel de bună ca și oricare alta, iar orice evaluare asupra procedurilor de

¹¹ Max Pensky, „Universalism and the Situated Critic“, în Stephen K. White (ed.), *The Cambridge Companion to Habermas*, Cambridge University Press, 1995, p. 70.

¹² *Idem.*

adoptare a deciziei este la fel de bună ca oricare alta¹³. Nivelând implicit opiniile, scepticismul nu mai permite evaluarea lor. Or, democrația presupune o cunoaștere, chiar dacă aceasta este legată de egalitatea celor ce opinează și de diversitatea experiențelor și evaluărilor lor. Acest argument are forță, de asemenea, împotriva emotivismului și relativismului. El este eficace și contra autonomismului — concepția după care individul este autonom și, prin aceasta, deasupra oricărei constrângeri. Așa cum a observat Kant, la propriu, autonomia înseamnă „auto“ și „nomos“, adică să îți dai legea singur, dar să-ți dai o lege pe care poți conta tu în raport cu ceilalți și, oricând, alții în raport cu tine.

3

Împrejurarea că anumite resurse culturale sunt indispensabile democratizării a fost încă o dată confirmată de 1989 și de anii ce au urmat. Înlăturarea comunismului în Europa Centrală și Răsăriteană, atât cât s-a făcut și în gradul în care s-a făcut (cu diferențe evidente între țările regiunii), a fost posibilă, desigur, datorită epuizării economice a „socialismului real“, datorită fermității occidentale, avansului militar al NATO, eroziunii credinței în reformabilitatea sistemului, dar, trebuie adăugat, și datorită acțiunii unor grupuri de intelectuali. Ce viziuni i-au motivat pe intelectualii care au imprimat direcția mișcărilor încununate de succes?

Iau ca bază a răspunsului mișcarea din Cehia, care a reușit cel mai bine în răsturnarea regimului comunist și în efectuarea tranziției. Ce viziune au îmbrățișat intelectualii cehi care au lansat Carta 77, au răsturnat regimul și și-au

¹³ Ross Harrison, *Democracy*, Routledge, London and New York, 1995, p. 150.

reformat țara? O parte a lor veneau din marxismul curățat de leninism, ca filosofie a concretului, pe care Karel Kosik îl elaborase în cadrul curentului reformat al lui Dubcek. Alții, care aveau să imprime direcția de bază a mișcării și să o aducă până în zilele noastre, veneau din umbra fenomenologiei lui Jan Patocka, pe care o depășeau printr-o ancorare în scrierile lui Heidegger și în analizele Școlii de la Frankfurt. Ei au plecat tocmai din punctul de sosire neatins de „filosofia concretului“ — ființarea umană care se ia pe sine în mod direct ca obiect și chestionează restul plecând de la sine spre lume. Václav Havel, de exemplu, a făcut din *living with the truth* ideea organizatoare a viziunii sale asupra societății postbelice și a pus în lucru argumente heideggeriene privind consecințele istorice ale lumii științifico-tehnice. Amintind că, în condițiile puterii planetare a tehnologiei, pășirea pe o cale nouă de gândire a devenit necesară, Havel argumenta ideea că „o soluție nu poate fi dobândită printr-o prestidigitație tehnologică, adică printr-o propunere externă de schimbare, sau printr-o revoluție care este doar filosofică, doar socială sau chiar doar politică. Acestea sunt domeniile în care consecințele unei «revoluții existențiale» pot și trebuie să fie simțite; dar locusul lor cel mai intrinsec nu poate fi decât existența umană în cel mai profund sens al cuvântului. Numai plecând de la această bază se poate ajunge la o reconstituire a societății în general etică — și, desigur, în cele din urmă, politică”¹⁴. Havel avea, la rândul său, la îndemână, mai cu seamă în condițiile sistemului opresiv de dinainte de 1989, formula mai puțin riscantă a „individualismului transpolitic“, care combină ceea ce este existențial cu ceea ce este politic,

¹⁴ Václav Havel, „The Power of the Powerless“, în V. Havel *et al.*, *The Power of the Powerless*, M. E. Sharpe Inc., Armonk, New York, 1985, p. 90.

privatul cu publicul, poeticul cu ideologicul, încât granițele lor dispăreau în cadrul subiectivizării complete. El și-a dat însă seama că formula nu e o soluție și nu a căzut în lamentările existențiale în care adepții întârziți ai lui Heidegger au căzut de obicei, mai ales la noi. Havel a făcut atunci, în funcție de necesitățile situației, tranziția de la fenomenologia existențială la teoria critică a societății. Teoria „sistemului posttotalitar“, care rămâne una din cele mai profunde teorii în *Puterea celor fără de putere*, este fructul acestei tranziții. Havel a argumentat convingător că, într-un sistem ce controlează cuprinzător viața cetățenilor și este reactiv la opoziția explicită, „fundalul real al mișcărilor care asumă în mod treptat semnificație politică nu constă în mod obișnuit din evenimente politice marcate de confruntări între diferite forțe sau concepte care sunt evident politice“¹⁵. Dar opțiunea politică ia forma indirectă a manifestărilor nonpolitice numai atunci când ea este reprimată fizic. Altfel, convertirea problemelor „societății posttotalitare“ în probleme politice este una din resursele culturale cele mai de seamă și, la drept vorbind, indispensabile ale democratizării.

Într-o recentă reflecție sistematică asupra diversității culturilor și efectelor lor s-a tras concluzia după care „cultura este inventată, diseminată și întărită asemenea oricărei alte modalități a limbajului. Așadar, o societate nu poate fi nici condamnată, nici salvată în virtutea culturii ei. Cultura nu mai are această putere. Ca și construcție interpretativă a realității, cultura nu trebuie invocată drept mecanism cauzal. Prin ea însăși cultura este incapabilă să facă ceva“¹⁶. Cultura, prin urmare, nu poate fi făcută responsabilă de un

¹⁵ *Ibidem*, p. 47.

¹⁶ Vezi Jung Min Choi, Karen A. Callaghan, and John W. Murphy, *op. cit.*, p. 72.

fenomen social de magnitudinea sărăciei, și aceasta din multiple rațiuni. „În primul rând, cei care sunt săraci nu au în mod simplu o cultură disfuncțională. În al doilea rând, așa numita cultură a sărăciei nu capătă viață în mod natural, asemenea unui tip de boală. În al treilea rând, prin faptul că au o vedere particulară asupra lumii oamenii nu devin săraci. Și, în al patrulea rând, persoanele nu urmează orbește imperatiile culturale”¹⁷. Argumentul crucial este aici evident acela că indivizii iau deciziile de acțiune sub constrângeri ale diviziunii muncii, ale ierarhiilor etc, oricum, constrângeri exterioare culturii. „Sărăcia este o problemă socială; sărăcia este generată prin interacțiune.”

4

Nu este vorba, desigur, de a blama cultura pentru eșecuri sociale, în general. Cultura nu poate prelua răspunderea pentru lipsa de voință politică de a moderniza destul, pentru politici economice greșite și costisitoare, pentru legislații carente și anacronice, pentru crize economice și sociale. Dar sunt numeroase situațiile în care, din motive culturale sau, oricum, pe fondul penuriei motivaționale condiționate cultural, oportunitățile, obiectiv existente, nu sunt asumate și folosite. Oricum, tranziția răsăriteană, și nu doar acest proces istoric, oferă multe exemple de momente în care o decizie politică nu se asumă la timp, iar nonasumarea perpetuează, prin consecințe, sărăcia.

Probabil că, fiind vorba de cultură, iar aceasta fiind înțeleasă în sens propriu, termenul de cultură a sărăciei conține în el ceva contradictoriu, care nu-l recomandă. În sens mai larg, este adevărat că „toate florile trebuie lăsate

¹⁷ *Idem.*

să înflorească“. Dar, știm prea bine, din împrejurarea că toate florile înfloresc nu rezultă nicidecum că toate fructele sunt bune. Culturile sunt, într-un sens, asemenea florilor. Este plauzibilă, cred, distingerea și specificarea „culturilor mici“¹⁸ — culturi fără limbă de circulație internațională, autoizolate din motive ideologice și sub dominația naționalismului, ce întrețin iluzoriu aspirația „specificului“, culturi ale căror intelectuali transferă continuu răspunderea pe seama legilor istoriei, vitregiei timpurilor, absenței condițiilor, imoralității contemporanilor etc. și întâmpină continuu viitorul întorși cu fața spre trecut. Este plauzibilă, de asemenea, delimitarea „culturii inadecvate“¹⁹ — o cultură pusă în situația să rezolve probleme pentru care ea nu era destinată atunci când s-a configurat și pe care ea, obiectiv, nu le poate rezolva. Evident, nu putem avansa democratizări cu metafizici care dizolvă politica în „dialectica naturii“, în fenomenologia limitelor ființării sau în lamentațiile unui creștinism falsificat cu privire la ubicuitatea răului. După cum nu putem participa la înnoirea mijloacelor de expresie muzicală prezentând pretutindeni folclorul de acum două secole.

Trebuie precizat însă că, sub impactul internaționalizării culturii, care are loc în lumea civilizată de mai bine de două secole ca efect al radicalei revoluții a comunicațiilor la mare distanță, nu se mai poate vorbi de cultura națională ca o entitate destul de omogenă pentru a o putea califica cuprinzător. Culturile naționale sunt de fapt ansambluri de direcții culturale nu odată profund divergente. De aceea, distincțiile ce trimit la „culturi mici“ și „culturi inadecvate“

¹⁸ *Ibidem*, p. 73.

¹⁹ Vezi Mihai Botez, *Intelectualii din Europa de Est*, Editura Fundației Culturale Române, București, 1993.

sunt diferențieri nu între culturile naționale, ci mai curând înăuntrul lor, traversându-le aproape pe fiecare.

O problemă importantă care este legată însă de delimitarea „culturii mici“ și a „culturii inadecvate“ este cea a capacității autoorganizatoare sau, în limbajul consacrat, a capacității politice a grupurilor. Se știe că, având aspirații naționale clare, selectând liderii prin competiție, cerându-le socoteală și schimbându-i periodic, organizând instanțe ale puterii ce se controlează reciproc, implicând în decizii tot mai mulți oameni, țările occidentale au profilat politica liberală a societății deschise, care le-a asigurat prosperitatea, dinamismul și superioritatea. Pe măsură ce înaintăm dinspre Occident spre Estul european, toate acestea se reduc. Aspirațiile naționale ajung să dezordoneze (generând „națiuni fără telos“!) sau sunt reduse la obsesia, golită de orice alt ideal, a suveranității; competiția în selectarea liderilor se corupe și se înlocuiește cu numirea lor de către clicile ce au apucat puterea; liderii, având instrumentele puterii, dau seama numai întâmplător de exercițiul ei și tind să-și perpetueze rolul, indiferent de rezultate; repartiția puterilor se înlocuiește cu monopolul ei; cetățenii sunt convertiți în executanți ai poruncilor venite de sus; principiile sunt denunțate în numele acomodării oportuniste la situații. Rezultatele se văd și astăzi: relativ modestă dezvoltare modernă, dinamică lentă, penurie de bunuri.

Desigur, societățile deschise din Occident și-au asociat devreme în sprijin dezvoltări economice remarcabile. Nu se poate spune legitim că dezvoltarea economică a rezultat de fiecare dată direct din ideea libertății individuale, nici că libertățile individuale au fost totdeauna consecința nemijlocită a dezvoltării economice. Mai curând, libertățile individuale și dezvoltarea economică s-au presupus și potențat

reciproc. Esențial a fost însă faptul că a fost reală, manifestă și eficace o capacitate politică a cetățenilor favorabilă societății deschise, care a condiționat mereu succesele țărilor occidentale. Căci, „în ultimă analiză, nici instituțiile sale, nici tăria tradițiilor ei nu pot proteja o societate de viitoare derapaje atât de bine precum capacitatea dezvoltată politic a oamenilor, care sunt activi, participativi și redresivi. Conceptul capacității politice este astfel esențial pentru o înțelegere a dezvoltării politice a oricărei societăți și pentru identificarea și interpretarea variatelor ei fațete. În particular, un astfel de concept poate aduce în centrul atenției implicarea actuală a poporului în procesul politic, asimilând în mod crescând semnificația și scopurile care sunt implicite în variate instituții politice, înaintarea în mod operațional către aceste scopuri, și poate aduce în procesul construcției o capacitate politică de a apăra orice este atins înăuntrul setului complex și mereu schimbător al relațiilor politice“.²⁰ Analizele existente ale capacității politice au remarcat faptul că, mai ales în cazul țărilor care au de întreprins modernizări²¹, capacitatea politică se măsoară în potențial uman favorabil instituirii unei structuri politice normative în contexte determinate, dar apelând la repere universale precum dominația legii, drepturile fundamentale și libertățile civile protejate de autorități politice alese periodic,

²⁰ A.H. Somjee, *Political Capacity in Developing Societies*, St. Martin's Press, New York, 1982, pp. 3-4.

²¹ Această nevoie a fost subliniată clar în anii 90 în Ghiță Ionescu, *op. cit.*, p. 121; Stjepan G. Meštrović, *The Balkanization of the West. The Confluence of Postmodernism and Postcommunism*, Routledge, London and New York, 1996; Zoltan Barany, „Patterns, Lessons, and Implications“, în Zoltan Barany and Ivan Volgyes (eds.), *The Legacies of Communism in Eastern Europe*, The John Hopkins University Press, Baltimore and London, 1995; Sabrina Ramet, *Social Currents in Eastern Europe*, Duke University Press, Durnan and London, 1995.

guverne responsabile și transparente, reprezentanți aleși și o arie mereu crescândă de libertate, egalitate, participare și dreptate socială.

(Text preluat din Andrei Marga, *Relativismul și consecințele sale*, EFES, Cluj-Napoca, 1998)

Resursele culturale ale modernizării

Din cel puțin trei puncte de vedere tranziția din Europa Centrală și Răsăriteană solicită tematizarea resurselor culturale ale modernizării.

Mai întâi, această problemă s-a pus în contextul în care majoritatea covârșitoare a cetățenilor țărilor din regiune au optat, de câte ori au avut ocazia să se exprime liber, pentru atașarea țărilor lor la lumea liberă și în care țările respective au căutat să asimileze valorile occidentale: libertăți individuale, pluralism, economie de piață. În acest context s-a pus întrebarea „cum este occidentalizarea posibilă?” și, prin implicație, „cum a fost posibilă cultura occidentală?”²²

Apoi, regândirea resurselor culturale ale modernizării a devenit indispensabilă pe măsură ce, în cursul tranziției, s-a putut constata că opțiunile oamenilor și atitudinile lor în fața alternativelor (individualism sau colectivism, autonomie sau centralism, competiție sau socialism, inițiativă privată sau stat distributiv, pluralism sau controlul statului etc.) sunt diferite în funcție de tradiții și componente culturale. Durata tranziției și atașarea la lumea liberă au, evident, dependențe culturale mai mari decât s-a acceptat la început.

²² Am abordat întrebarea în Andrei Marga, *Relativismul și consecințele sale*, p.41-58.

În sfârșit, tranziția de după 1989 a avut loc pe fondul unei deplasări semnificative în ceea ce privește ponderea diferiților „factori“ ai civilizației (tehnologie, economie, instituții, politici etc.) în favoarea resurselor culturale ale modernizării. Asigurarea acestor resurse a devenit astfel o problemă crucială a tranziției și chiar a societăților de astăzi.

Pentru a face cât mai intuitivă această problemă precizez că plec de la conceperea societății ca *sistem* compus din *subsisteme diferențiate*, diferite sub aspectul finalității, al performanței specifice și, în consecință, al criteriilor de testare a propozițiilor și acțiunilor. Am în vedere, ca și în cărțile mele anterioare – *Raționalitate, comunicare, argumentare* (1991), *Relativismul și consecințele sale* (1998) și *Filosofia unificării europene* (2003) — subsistemele *tehnica de producție*, ce potențează rezultatele cheltuirii de energie umană; *economia*, ce produce bunurile necesare satisfacerii trebuințelor; *administratia*, ce asigură organizarea eficientă a activităților într-o comunitate; *politica* ce triază între alternativele de evoluție disponibile și caută legitimarea opțiunilor; *cultura spirituală*, ce procură motivațiile indispensabile funcționării diferitelor sisteme.

Leg de această concepere a societății trei asumții. Prima asumție este aceea că prin *cultură* înțeleg mai mult decât idei filosofice, doctrine teologice, simboluri artistice, teorii științifice și programe politice. Cultura înseamnă toate acestea, desigur, dar și ceva în plus: încorporarea acestora în forme ale trăirii sociale a vieții, reperabilă în atitudini, comportamente și acțiuni ale oamenilor în împrejurările vieții lor. Căci, dincoace de ceea se poate inventaria în planul operelor, contează ce fac oamenii cu aceste conținuturi. O cultură este cea în care oamenii ratează șansele istoriei, alta este cea în care oamenii exploatează fără ezitare

aceste șanse. A doua asumpție este aceea că, în orice situație, cultura rezultă din inițiativele personalităților și este purtată de mulțimea persoanelor ce au trecut prin educație. Atunci când vorbim de resursele culturale ale schimbărilor din societate ne interesează, desigur, cultura individualităților, dar ne interesează mai mult, din rațiuni lesne de înțeles, cultura împărtășită de comunitățile structurate ale individualităților, și în primul rând acest concept al culturii. A treia asumpție este aceea că atunci când abordăm societățile și schimbările lor, procesele revoluțiilor, tranzițiilor, trebuie părăsită, fiind neproductivă, tentația de a deriva sistemele menționate unul din altul. Trebuie spus simplu: nici un monism – nici monismul economiei, nici monismul tehnologiei, nici monismul administrației, nici monismul politicii, nici monismul culturii spirituale – nu dă rezultate, fiind o abstracțiune. Pe drept, monismului i se preferă astăzi filosofii ale interacțiunii subsistemelor diferențiate.¹

Plecând de la aceste precizări, circumscriu poziția culturii ca resursă a schimbării (1) pentru ca, în continuare, să delimitez considerarea realistă a importanței resurselor culturale de noua ideologie a culturalismului (2) și să profilez explicația culturală (3), urmând ca, apoi, să surprind impactul economic și politic al culturii (4) și să aplic aceste distincții analitice în evaluarea succintă a resurselor culturale ale tranziției (5).

1

În deceniile postbelice s-a vorbit despre societate adesea în termenii „factorilor“ și a devenit aproape un loc comun

¹ Am abordat întrebarea în Andrei Marga, *Relativismul și consecințele sale*, p.41-58

susținerea „de economie depinde totul“. Chiar oameni cu o formație respectabilă nu ezită să susțină că „economia este hotărâtoare“ sau că „nu pot face cutare, căci nu am resursele economice“. Cu alte cuvinte, o abordare „economistă“ a realităților sociale din jurul nostru este luată aproape ca una neîndoielnică, atestată de stările de lucruri înseși.

Cine privește însă mai atent și mai dispus să facă delimitări nu poate decât să suspecteze siguranța de sine a punctului de vedere economist. În orice caz, tranziția din Europa Centrală și Răsăriteană a făcut actuală critica abordării „economiste“. Acest proces a arătat, de pildă, că nu este destul să ai libertăți pentru a și face ceea ce este posibil să se facă și că nu este destul să ai bani pentru a se forma o societate nouă. În ambele cazuri – pentru a ne opri la aceste două ilustrări generale – este evident că ceea ce numim „cultură“ joacă un rol mai important decât s-a admis înăuntrul opticii economiste a erei postbelice și că această „cultură“ este presupusă de orice acțiune, de oricare interacțiune și, de fapt, de orice comunitate umană.

De la această observație a plecat, pe bună dreptate, una din cele mai profunde abordări ale poziției culturii în societate – cea datorată lui Friedrich H. Tenbruck. În *Die kulturellen Grundlagen der Gesellschaft. Der Fall der Moderne* (1990) cunoscutul filosof și sociolog a arătat că înțelegerea culturii sau, mai strict, conceptul de cultură și-a pierdut contururile din secolul al nouăsprezecelea încoace. Mai ales în epoca democrației de masă egalitare, a expansiunii mass-media, a internaționalizării, forma și conținutul culturii s-au pus în mișcare și au rămas discutabile. De aceea, definirea culturii rămâne o operație dificilă, datorită extensiunii a ceea ce trebuie cuprins. Pe de altă parte, nici expresia consacrată „cultură spirituală“ nu este fără de fisuri dacă se

ia în seamă fie și numai împrejurarea că ceea ce numim cultură este ceea ce nu rămâne niciodată blocat la nivelul spiritului. În fapt – și aici este intuiția corectă a lui Friedrich H. Tenbruck – oricând cultura a rămas „eine Macht“, fie ea și anonimată, în înțelesul că ideile și simbolurile culturale au condiționat comportamentele și acțiunile oamenilor, fiind imanente acestora.

Explicația profundă a acestei condiționări este aceea că, în calitate de oameni, ființele umane, individual și colectiv, nu se raportează niciodată direct la obiectele lumii, ci printr-o mijlocire culturală. Se poate spune că „der Mensch die Wirklichkeit nicht als feste Gegebenheit vorfindet, sondern durch Bedeutungen schafft, die er handelnd den äusseren Gegebenheiten wie den inneren beilegt. Denn er reagiert nicht auf Gegebenheiten, sondern führt sein Handeln über Vorstellungen, welche die Gegebenheiten «symbolisch» deuten und representieren. Kraft dieser Fähigkeit vermag er als ein Kulturwesen sinnhaft zu handeln und die Wirklichkeit nach Bedeutungen zu gestalten“.²

Așa stând lucrurile, omul poate fi definit, desigur, ca ființă socială, dar îi prinde mai bine specificul definirea drept ființă culturală (Kulturwesen), iar societatea este surprinsă mai profund dacă este considerată „fenomen cultural (Kulturerscheinung)“, în înțelesul că înăuntrul ei „totul este constituit cultural (alles kulturell konstituiert ist)“³. Sub această formulare este preluată împrejurarea că societatea „aus dem sinnhaften Handeln von Menschen entsteht und auf sinnhaften Bedeutungen beruht“⁴. Max

² Andrei Marga, *Filosofia unificării europene*, EFES, Cluj-Napoca, 2003, p.44-56

³ Friederich H. Tenbruck, *Die kulturellen Grundlagen der Gesellschaft. Der Fall der Moderne*, Westdeutscher Verlag, Ogladen, 1990, p.15.

⁴ *Ibidem*, p.16.

Weber a avut dreptate să se oprească, atunci când a investigat geneza lumii moderne, asupra religiei, dar putea să extindă cercetarea asupra întregii sfere a culturii. Astăzi această extindere este nu doar posibilă, grație cercetărilor întreprinse între timp, ci și recomandabilă având în vedere perspectivele noi asupra fenomenelor, apărute odată cu declinul economismului.

Friedrich H. Tenbruck a observat că se poate vorbi, plecând de la medierea culturală a oricărei acțiuni umane, de „fundamente culturale (kulturellen Grundlagen)“ ale societății și a conceptualizat această zonă a realității sociale lăsată inevitabil în uitare de teoriile factorilor și, mai ales, de economism. El a indicat caracterul constitutiv al culturii pentru orice societate. Chiar și în condițiile în care nu are, să spunem, relief într-o societate și nu este reprezentată de momente sau de personalități nominalizabile, cultura nu este mai puțin prezentă. „Die Kulturintelligenz arbeitet auch dann weiter, wenn ihre Träger, Ideengeber und Netze undurchschaubar und anonym werden“.⁵ Dar Friedrich H. Tenbruck își pune prea mari speranțe în posibilitatea de a considera „die Ideen“ drept veritabil „nucleu (Kern)“ al culturii, cu argumentul că „sie die stets nötigen Schlüssel zur Deutung der Wirklichkeit liefern“.⁶ El este convins că „mehr denn je sind wir heute Ideen – in sprachlicher Form oder sinnlicher Verauschaulichung – ausgesetzt, die stets

⁵ *Ibidem*, p.16.

⁶ *Ibidem*, p.7. Observația este întărită dacă se ia în considerare experiența istorică a Statelor Unite ale Americii. Robert Bremner a arătat (în *American Philanthropy*, The University of Chicago Press, Chicago and London, 1967) cum religia a devenit în America un „do-goodism“ răspândit: ca urmare a acțiunii lui George Whitefield și Jonathan Edwards, în secolul al optsprezecelea religia devine un „intens personal concern“ și pune accent pe „inner experience of spiritual rebirth“, ce are drept consecință accentul pe atitudini filantropice, care s-au răspândit cu repeziune în societate.

Kern und Werk der Kultur bilden⁷. Nu este însă sigur că putem reduce produsele culturii la „idei“, cum Hegel spera odinioară. Dincoace însă, de acest aspect, discutabil, rămâne un pas important, înainte de toate, observarea „fundamentelor culturale“ ale societății și cercetarea acesteia și din punctul de vedere al felului și al nivelului culturii pe care o practică.

2

Desigur că a pune pe umerii culturii explicația unor schimbări din societate nu este ceva nou. Iluminismul și destui filosofi, în era modernă, au făcut-o deja. Dar problema nu mai este astăzi, precum odinioară, aceea de a deriva schimbările din societate din cultura luată ca o entitate (un „factor“), ci sesizarea ponderii efective a culturii în schimbări sociale în contexte determinante. General vorbind, nu există „fragment“ social fără o „trăsătură“ culturală, iar cultura nu există în afara societății. Dar de aici nu rezultă nici constrângerea, nici motivele pentru a gândi cultura ca substanță sau ca „factor“ al realității sociale. De altfel, ceea ce interesează cu adevărat astăzi este răspunsul la o întrebare ce a fost formulată simplu, astfel: „how culture matters?“⁸

Împrejurarea că „the culture matters“, ca și felul în care cultura contează sunt atestate istoric, suficient. Este destul să luăm în considerare, spre a face convingătoare această observație, exemplul Germaniei postbelice. Așa cum s-a documentat într-o analiză realizată în 1995, la „Centre for German and European Studies“ de la University of California at Berkeley, nu este explicabil, de pildă, succesul

⁷ *Ibidem*, p.7.

⁸ *Ibidem*, p.7.

Germaniei în a face „the transition to a liberal democratic polity supported by a rationalized national identity and a modern, dynamic capitalist economy“ fără a lua în seamă ponderea culturii în schimbarea socială și politică de după al doilea război mondial. Cultura a jucat aici rolul unei variabile eficiente în procesul acestei schimbări. În teorie nu este, încă, ușor să se traseze cu precizia dorită frontierele culturii, iar termenul rămâne inevitabil în discuție. Se poate însă spune, cu suficientă precizie, că, în pofida dificultăților cu care a început reconstrucția postbelică a Germaniei și a temerilor că proiectul reconstrucției va eșua, „the German citizenry’s investment in democracy and a liberal democratic culture deepened as the postwar period progressed, and Germans came to exhibit political attitudes very similar the citizens of other western democracies. Moreover, their democratic institution proved resilient and even capable of absorbing the participatory impulses that came from the new social movements, the student movement and the Greens“⁹. Iar astăzi Germania caută să absoarbă în structurile ei răspunsurile la cerințele globalizării, integrării regionale și multiculturalismului.

La întrebarea „cum pune cultura în mișcare oamenii și, odată cu ei, habitudinile și practicile sociale?“ avem astăzi răspunsuri acumulate în sociologia dezvoltată de la Max Weber și Husserl încoace. Am în vedere aici cercetarea deschisă de celebrul autor al *Eticii protestante și spiritului capitalismului* (1905) pentru a reconstitui „das intentionale Vermeinte des Subjekts“ și reflecțiile începute cu Husserl spre a circumscrie sfera Lebenswelt-lui în societate, precum și continuările ambelor abordări, mai ales prin structural-funcționalismul lui Parsons, care a urmărit să includă în

⁹ John S. Brady, Sarah Elise Willarty, *How Culture Matters*, în „German Politics and Society“, 20, 2, 2002.

explicarea acțiunilor umane latura normativă a vieții sociale și, recent, prin Habermas și Luhmann, care au abordat comunicarea drept mediu constitutiv al interacțiunilor sociale. S-a ajuns astfel la a se prinde în termeni împrejura-rea că cel ce acționează este pus în mișcare și format de componente ce aparțin nu doar tehnologiei, economiei, raporturilor de putere, ci și culturii, în înțeles cuprinzător. Privirea celor amintiți mai sus s-a îndreptat spre componenta normativă a culturii, pe care au surprins-o prin analize instituționale ce pleacă de la paradigma modernizării. Acțiunile sunt interpretate aici mai ales pe linia „Regel-Folgung“ și explicate în termenii urmării regulilor.

Nu de mult, Franco Crespi, cu *Kultur und soziale Prinzip. Symbolische und gesellschaftliche Ordnung im Widerspruch* (1991), a tematizat impactul culturii asupra acțiunilor și a pus o nouă problemă: surprinderea nu numai a amprenteii culturii asupra acțiunilor, ci și a impactului „Distanz zur Rolle“ și a „Angst aufgrund von Missachtung der Alltagsregeln“ asupra acțiunilor. Ipoteza de la care pleacă autorul este aceea că însăși cultura este preluată de cel ce acționează pe cont propriu. „Erfahrung und soziales Handeln sind daher nicht auf kulturelle Formen reduzierbar, selbst dann nicht, wenn diese an Erfahrung und Handeln konstitutiv beteiligt sind. Dem hermeneutischen Zugang ist das bewußt: « Es gibt immer mehr Sein als Denken und mehr Denken als Sprache»¹⁰“. Problema este de a prinde în termeni, în mod sistematic, acest „mai mult“ al ființării (Sein) față de ceea ce se gândește (Denken).

În acest punct, Franco Crespi generalizează ceea ce psihologii au cercetat, începând cu Festiger, sub termenii „kognitive Dissonanzen“, „Selbstantauschung“, „falschen

¹⁰ *Ibidem.*

Bewusstsein“ și profilează conceptual fenomenul pe care îl numește „Negationsvermögen des Bewusstsein“. El vrea să dea seama de împrejurarea că, în fapt, „conștiința (Bewusstsein)“ este structurată de normele constituite cultural ale societății, dar, în plus, exercită o funcție selectivă. Generalizând, se poate spune că „es ist ein Merkmal der menschlichen Erfahrung, daß sie durch bestimmte symbolische Formen (Sprache, kulturelle Verkörperungen usw.) vermittelt ist und zugleich das Erfahrungs-subjekt niemals völlig zur Deckung kommt mit den bestimmten Formen, die es gebraucht¹¹“. Așa stând lucrurile, alături de structurarea normativă a acțiunilor, mai trebuie luată în seamă reflexivitatea individuală. Structurarea normativă și reflexivitatea conștiinței sunt, desigur, mereu legate, dar în plan analitic ele trebuiesc distinse pentru a putea explica ceea ce se petrece în societate. Ca urmare, rezultă următoarea reprezentare a societății: „... das Individuum nicht automatisch und in eindeutiger Weise auf die Reize des biologischen Organismus und der Umwelt reagiert. Im Gegenteil: es ist vielmehr fähig, diese Reize zu bearbeiten und sie einer selbstbewußten und bedeutungsbildenden Interpretation zu unterwerfen. Diese Interpretation wird durch die « symbolische Ordnung » ermöglicht. Ich verstehe darunter die Gesamtheit von Ausdrucksformem, mit deren Hilfe der Mensch in konkreter Weise die Wirklichkeit wahrnimmt und ergreift und sie aktiv konstituiert: Sprache, Mythos, Philosophie, Künste, Wissenschaft, Technik usw. (vgl. Cassiser, 1923). Der Begriff «symbolische Ordnung»

¹¹ Franco Crespi, *Kultur und soziale Praxis. Symbolische und gesellschaftliche Ordnung im Widerspruche*, în Aleida Assmann, Dietrich Harth (Hrsg.), *Kultur als Lebenswelt und Monument*, Fischer, Frankfurt am Main, 1991, p.113.

steht hier in gewisser Weise als stellvertretender Synonym für « Kultur »¹².

Reflexivitatea conștiinței, ca o altă instanță delimitabilă ce intervine în configurarea acțiunilor, alături de normele constituite cultural, poate fi, desigur, interpretată ea însăși ca parte a culturii. Căci, în general, reflexivitatea este un fenomen înainte de toate cultural. Cred, însă, că avem deocamdată puțini termeni bine delimitați pentru a descrie, cu detaliile indispensabile, impactul resurselor culturale asupra acțiunilor și proceselor sociale. Dar Franco Crespi are dreptate să atragă atenția asupra „Negationsvermögen des Bewusstsein“, căci în factualitatea vieții – iar tranziția oferă abundente exemple în acest sens – sunt adesea devieri de la norme și de la așteptările legate de ceea ce se consideră drept normal ce nu pot fi explicate altfel.

3

Importanța resurselor culturale este atestată nu numai de dependența schimbărilor de premisele culturale, ci și de comparațiile ce se fac între sistemele democratice performante ale timpului nostru. Iau aici în considerare comparația făcută de Richard Münch, în *Politische Kultur, Demokratie und politische Regierung. Deutschland und USA im Vergleich* (2000), ce vizează formele de democrație din cele două țări sub aspectul avantajelor, dezavantajelor, solidității structurilor și al slăbiciunilor acestora, al capacității de integrare, de promovare de decizii, de stăpânire a conflictelor și de creare a consensului. Diferențele sunt reperate în raport cu patru indicii: ideea legitimității din cultura politică; regulile instituționale ale procesului politic; forma

¹² *Ibidem*, p.114.

includerii cunoștinței experților; structura rețelei politice, din toate acestea rezultând capacitatea de a stăpâni conflictele. În ambele țări, Germania și SUA, procesul politic presupune profesionalism obiectivist (objektivistischer Professionalismus), reguli instituționale (institutionelle Regeln) și „politische Kultur“.

Astfel, în Germania este vorba de o „Konsensdemokratie“, filosofia politică conducătoare este inspirată de Kant (filosofie în care se asigură libertatea individuală prin legi generale), statul de drept liberal are prioritate morală față de democrație, regulile sunt cele ce susțin libertățile, experții sunt chemați să abordeze problemele și să ofere soluții obiective, mari organizații sunt implicate în decizia de la nivelul statului. „Die Politik zielt mehr als in den anderen Ländern auf eine Versachlichung von Konflikte mittels wissenschaftlich – technischer Expertise ab, darüber hinaus auf eine neokorporatistische Integration der grossen Verbände in die Gesetzgebung. Dagegen wird die Öffentlichkeit als eine Sphäre der Artikulation von Ängsten gesehen, die es mit Hilfe von mehr oder weniger offener Informationspolitik, d.h. durch Aufklärung als unbegründet zu erweisen gilt. Die Politik zerfällt in zwei voneinander getrennte Räume: Sachpolitik und emotionalisierte Öffentlichkeit“¹³.

În Statele Unite ale Americii este vorba de o „Wettbewerbsdemokratie“, filosofia politică conducătoare este inspirată de Locke (filosofia în care se asigură libertățile individuale înainte de orice intervenție a statului și împotriva intervenției limitatoare a acestuia), pluralismul are prioritate față de orice organizare, regulile urmează principiul *checks and balances* sub controlul Congresului, experții

¹³ *Ibidem*, p.115.

joacă un rol important, dar instanța de promovare a abordării obiective este confruntarea intereselor, lobby-ismul având o pondere considerabilă. „Konflikte werden in unzählige Einzelkämpfe zerlegt, bei denen von den ersten Initiativen im Kongress bis zur gerichtlichen Auseinandersetzung um die winzigsten Vorteile gekämpft wird. Die Fähigkeit der politischen System zur Absorbition von Konflikten ist enorm gross, weitaus größer als in den anderen Ländern. Dazu gehört aber auch, daß die weit größte Zahl von Konflikten irgendwo im Meer der endlosen Verhandlungen versandet, es auf jeden Fall nicht schafft, an das Ziel einer Gesetzesverabschiedung zu gelangen¹⁴“ .

Cât de răspândită și importantă a devenit abordarea societăților sub aspectul culturii și al evoluției lor, ne dăm seama observând schimbarea majoră ce a avut loc în geografia umană. Aici de câțiva ani se vorbește de „*the cultural turn*“, ce constă în „crearea unei noi geografii culturale“. „The cultural turn has many manifestations. Even as a summary, the following list is hardly exhaustive: a revivication of traditional areas of interest in cultural geography under the influence of new theoretical ideas; the «textualisation» of subfields such as political geography; the revival of interest in the historiography of geography under the influence of theories of colonial discourse and post-colonialism; a concern for the «cultural» embeddedness of economic processes; an interest in examining the mobilization of culture as an accumulation strategy; a greater concern for examining relations between identity and

¹⁴ Richard Münch, *Politische Kultur, Demokratie und politische Regulierung: Deutschland und USA in Vergleich*, în Jürgen Gerhards (Hrsg.). *Die Vermessung kultureller Unterschiede. USA und Deutschland im Vergleich*, Westdeutscher Verlag, Opladen, 2000, p.20.

consumption; an ever – greater sophistication in understandings of the construction of environment and nature¹⁵. Ca efect, o disciplină precum geografia devine dependentă de distribuția culturală. Iar dacă o astfel de disciplină, apropiată mai curând, cel puțin prin tradiție, de științele naturii, este atât de dependentă de datele culturii, căci fenomenele pe care le cercetează sunt impregnate cultural, ne putem da seama cât de dependente de datele culturii devin științele sociale.

Evaluarea punctelor de vedere ce recunosc importanța crucială a culturii în constituirea fenomenelor sociale și evoluția acestora este însă și în funcție de ceea ce se înțelege prin „cultură”. Termenul nu este ușor de circumscris, după cum nu este la îndemână să se circumscrie termeni precum democrație, governance, economie și alții. Se poate plonja în istoria dezbaterilor asupra culturii și lua ca referință ceea ce William F. Ogburn a spus, în manieră clasică, în *On Culture and Social Change. Selected Papers* (1964), anume că, cel puțin pentru optica sociologică, cultura semnifică un prag în evoluția ce a avut loc în lume (ce se deschide odată cu trecerea la *Überorganisches*), un întreg ce constă din părți interdependente, ce contribuie la schimbări în istorie și stă la baza instituțiilor, pe care le și explică, de altfel¹⁶. Sau ceea ce a spus, ceva mai aproape de noi, Walter L. Bühl, cu *Kultur-Wandel. Für eine dynamische Kultursociologie* (1987), care a apărut o definiție a culturii înăuntrul abordării sistemice. „Die *Aufbau* der Kultur ist zwar in gewisser Weise hierarchisch zu nennen, doch geht es hier sicher nicht um die prästabilierte Hierarchie eines homogenen Systems,

¹⁵ *Ibidem*, p.27.

¹⁶ Clive Barnett, *The Cultural Turn: Fashion or Progress in Human Geography?*, în „Antipode”, 30, 4, 1998.

sondern um die stets problematische und veränderliche Integration eines grossenteils lose gekoppelten Mehrschleifen-Systems (multiloop system). Statt von einem hierarchischen System ist besser von einem *Mehrebenen* – System zu sprechen, d. h. von einem, dessen verschiedene Ebenen nicht nur durch den Grad der Generalisierung etwa von Information und Kontrolle unterschieden sind, sondern tatsächlich durch unterschiedliche Organisationsmuster und Arbeitsweisen¹⁷. Dar aceste încercări de circumscriere a culturii, precizând termenul, continuă să întâmpine dificultăți deoarece concep cultura drept ceva delimitabil oricât de univoc. În fapt, cultura este mai mult decât „șesută“: este imanentă acțiunilor și interacțiunilor sociale. Probabil că din acest motiv enormul și foarte cultivatul efort intelectual întreprins în „filosofia culturii“ și apoi în „sociologia culturii“, iar recent în antropologia culturii, ne apare astăzi, în bună măsură, ca ceva învechit.

Cultura este, desigur, constituită din idei, simboluri, teorii, doctrine, ce aparțin artei, științei, filosofiei, religiei și se asumă de oameni în trăirea efectivă a vieții lor istorice. Nivelul cel mai profund la care putem surprinde cultura este cel al ordonării trăirii umane a vieții în condițiile date ale lumii, al inducerii unui sens. Walter L Bühl are dreptate să insiste asupra caracterului de sistem al culturii și asupra etajării culturii pe nivele, dar, trebuie adăugat: este cultură numai acolo unde se imprimă un sens. Putem înțelege cultura drept acel „angajament“ al oamenilor ce înseamnă asumarea unui sens – un sens al vieții personale, un sens al trăirii în comunitate, un sens al istoriei, un sens al lumii în care ne aflăm.

¹⁷ William F. Ogburn, *Kultur und sozialer Wandel. Ausgewählte Schriften*, Luchterhand, Neuwied, 1969, p.33-49.

Interesul pentru cercetarea culturii comunităților, diacronică sau numai sincronică, a crescut atât de mult, încât nu numai că o nouă disciplină și-a mărit programele și forțele ce desfășoară cercetări – am în vedere „antropologia culturală” –, dar aceasta tinde să fie luată drept noua sinteză din științele sociale. Cu toate că s-a lucrat prea puțin la structurarea epistemologică și metodologică a antropologiei culturale, încât aceasta pare mai curând o reunire de abordări cu proveniență diferită în diferitele științe, se vorbește deja de o „anthropologischen Wende in den Human – und Sozialwissenschaften, die zunehmend Raum greift und die sich als gesteigertes Interesse an «Kulture» auch in den Medien wie auf dem Arbeitsmarkt positiv niederschlägt”¹⁸.

Wolfgang Kashuba, unul din specialiștii proeminenți din sfera studiilor asupra culturii, semnalează însă – alături de mărirea profilului cercetărilor consacrate culturii și de recunoașterea crescută a importanței culturii în explicarea fenomenelor sociale – pericolele (Gefahren) ce încep să se contureze, ca totdeauna în legătură cu o nouă conjunctură a dezvoltării științei. „Culturalismul (Kulturalismus)” este denumirea generică a pericolelor legate de expansiunea studiilor culturale și constă în a lua cultura drept „the whole way of life”, așa cum abordările concurente de odinioară au luat economia, politica, structura drept „the whole way of life”. Pericolul specific al zilelor noastre, legat de expansiunea studiilor culturale, este acela al „dizolvării socialului (Auflösung des Sozialen)” și al postularii „sfârșitului istoriei (das Ende der Geschichte)” în cadrul abordărilor culturaliste. Teoria critică a societăților existente se retracează în spatele Kulturkritik. Tema tradițională a inegalității sociale intră în

¹⁸ Walter L. Bühl, *Kulturwandel. Für eine dynamische Kulturosoziologie*, Wissenschaftliche Buchgesellschaft, 1987, p.61.

umbra cercetării „relațiilor asimetrice“ și a stilului etnocultural. „Ohne den Rückverweis auf die ökonomische und soziale Logik kultureller Phänomene vollzieht sich eine stillschweigende Umetikettierung: «Soziale Ungleichheit» wird umdefiniert und reduziert auf Befunde wie «Modernitätsrückstand», «Kulturelle Differenz», «soziales Kompetenzdefizit». Und oft dient solche sprachliche Differenzierung auch einer inhaltlichen Euphemisierung: Problemsichten werden entschärft“¹⁹. Soluția nu este reducerea sau părăsirea cercetărilor culturale, care rămân o abordare indispensabilă și utilă în explicarea fenomenelor sociale și în terapiile sociale (conflicte culturale, imigrație etc.). Aceste studii trebuie să rămână însă suficient de reflexive. „Unsere Aufgabe – continuă Wolfgang Kashuba – könnte der Versuch sein, historische und humane Denkhorizonte in diesen öffentlichen Diskurs einzuführen, um damit wieder Masstäbe zu setzen und Augenmass herzustellen“²⁰.

La distanță semnificativă de abordările ce transformă cultura într-o nouă substanță a realității sociale sau într-un „factor al acesteia, s-au dezvoltat însă abordări realiste conduse de «interactionistic perspective»“. Acestea pleacă de la asumția legăturii culturii cu celelalte componente ale mediului și a interacțiunii culturilor diferite. Într-un excelent studiu, de pildă, intitulat *Cultural Change and Economic Performance: An Interactionistic Perspective* (2000), Zhichang Zhu a întărit, cu argumente, concluzia după care, „cultures may have a role to play that facilitates or impedes economic performance“ și – plecând de la observarea rolului pe care confucianismul l-a avut recent în modernizarea Chinei

¹⁹ Wolfgang Kaschuba, *Kulturalismus: Vom Verschwinden des Sozialen im gesellschaftlichen Diskurs*, în Wolfgang Kaskuba (Hrsg.), *Kulturen, Identitäten, Diskurse*. Akademie Verlag, Berlin, 1998, p.12.

²⁰ *Ibidem*, p.16.

continentale și a transformărilor în care însăși străvechea filosofie de viață chineză a intrat – a dezvoltat trei teze ale unei „dynamic-relational thinking“: „cultures interact with and hence influence, each other. No culture, from a long-term point of view, can escape from encounters with other cultures; no culture can remain unchanged in the cultural ecology. Cultures changed especially in the times of intensive economic growth/fall“²¹. Prin „ecologie culturală“ autorul desemnează faptul că diferite culturi constituie împreună „an interactive community“ și că modul de a fi al culturilor este, de fapt, interacțiunea lor. În cazul, de exemplu, al culturii chineze, pe timpul lui Marco Polo se realiza o interacțiune, iar acum, în toate cazurile, în epoca Internetului și a sateliților de comunicații, interacțiunile sunt chiar mai ample. Apare astfel o justificare puternică pentru a cerceta culturile din punctul de vedere al interacțiunilor, al deschiderii lor pentru schimbări și al modalităților de schimbare a culturilor. Justificarea este dictată și de argumente factuale căci, de pildă, modernizarea Japoniei nu ar putea fi explicată fără transformarea culturală înregistrată de Reforma Taika (secolul al 7-lea), restaurația Meiji (secolul al 19-lea) și ocuparea străină de după al doilea război mondial. Modernizarea Chinei are, la rândul ei, surse culturale identificabile, ce trebuie evocate atunci când este vorba de a o explica.

Se pot indica, la nivelul actual de dezvoltare a studiilor consacrate resurselor culturale ale modernizării, „componentele“ culturii ce sunt afectate de interacțiunile cu alte culturi. Zhichang Zhu menționează „motivations“ în baza cărora oamenii aleg diferite cursuri ale acțiunii și angajează diferite eforturi; „the value modality“ – ce constă din beliefs,

²¹ *Ibidem*, p.30.

attitudes, norm, taken-for-granted ideas and other related symbolic meaning systems; „temperament“ – ce stabilește orientările cognitive și perceptuale ale omenilor într-o cultură. Toate acestea se lasă reperate atunci când se cercetează factual interacțiunile culturale.

Cercetătorul chinez a argumentat că „the more willing a culture ist to open itself to cultural interaction and cultural change, the greate its capability to enrich and empower itself and to cope with environmental challenges“²². El a inventariat o mulțime de „pattern of cultural changes“, precum: importul de elemente culturale „străine“, reinterpretarea elementelor indigene, crearea de legături local-străine, întărirea unor elemente indigene în urma contactului cu elemente „străine“, accentuarea unor elemente „opuse“, îndepărtarea de componente nedorite etc. Concluzia foarte importantă pe care o trage este aceea că „what matters in cultural openness is the way a culture treats its own heritage and those of others“, calitatea „selectivității“ și evitarea „unidimensionalității“²³.

4

Tranziția din țările Europei Centrale și Răsăritene a atestat încă o dată importanța crucială a atitudinilor în schimbări. Tranziția a fost mai rapidă acolo unde atitudinile favorabile reorganizării societăților pe bazele libertăților individuale, ale economiei de piață, ale pluralismului, ale statului de drept au fost mai răspândite. Procesul a fost mai lent acolo unde aceste atitudini au fost mai reduse.

²² Zhichang Zhu, *Cultural Change and Economic Performance: An Interactionistic Perspective*, în „International Journal of Organisational Analysis“, 8, 1, 2000.

²³ *Ibidem*.

A devenit cât se poate de evident că astfel de atitudini sunt dependente de cultură. În psihologia socială s-a argumentat concludent în ultimii ani că atitudinile au componente multiple între care componenta cognitivă joacă un rol crucial. Paul Hartmann, în *A perspective on the study of social attitudes*, a arătat importanța componentei cognitive, alături de componentele afective și conotive, în formarea atitudinilor persoanelor și a pledat ca „the social psychologists pay more attention to the images of the world that form the mental context of people’s attitude as measured, and in relation to which scores need to be interpreted“²⁴. Alături însă de „images of the world“, o importanță majoră în formarea atitudinilor o au comunicarea din societate („the media did play a part in shaping people’s ideas about the situation“) și, pe acest fundal, „the major institutions“ din societatea respectivă²⁵.

Cultura însă nu este doar prezentă în schimbările sociale. În multe situații cultura ajunge să genereze ea însăși mișcări de schimbare socială. Din nou Max Weber a avut dreptate să încerce explicarea genezei spiritului întreprinzătorului prin trăirile legate de etica religioasă și de tablourile asupra lumii ce au stat la baza acestei etici. Prin cercetări din ultimul deceniu s-a observat că în istoria modernă, de exemplu, raționalismul, ca fenomen cultural, a avut un impact enorm asupra atitudinilor și a pus în mișcare oameni numeroși, care au schimbat societăți întregi. Mai recent, în cadrul tranziției de la socialismul răsăritean la societatea deschisă, din Europa Centrală și Răsăriteană, oarecum în contrast cu ceea ce părea să fie o „logică“ convingătoare, „rațională“ a desfășurării istorice, naționalismul răsăritean

²⁴ *Ibidem*.

²⁵ Paul Hartmann, *A perspective on the study of social attitudes*, în „European Journal of Social Psychology, 7, 1, p.88.

a izbucnit cu o surprinzătoare virulență și a frânat schimbările. Este clar astfel că – așa cum a semnalat Stephen R. Thomas, în *What are social movements today?* (1995) – mișcările sociale nu sunt cauzate doar economic, social, ci și cultural și că „the social question“ este, în anumite contexte istorice, dezvoltarea unei „cultural question“²⁶. Astfel se explică, de altfel, și împrejurarea că filosofia politică a sporit în importanță în dezbaterile asupra explicării fenomenelor sociale și a previziunii acestora.

Resursele culturale sau, pe scurt, cultura au câștigat o recunoaștere clară atunci când se explică comportamentele oamenilor în contexte determinante. Această recunoaștere a urcat în abordările sistematice până la profilarea „explicației culturale (cultural explanation)“ ca tip distinct de explicație. Erik Allard a arătat, în *Structural, institutional and cultural explanation* (2001), că problema cheie a explicației în cazul comportamentelor umane este surprinderea „scopului (propose)“ și că, din acest punct de vedere, explicațiile se lasă specificate în explicații ce trimit la „cauze“ în „structura socială“, explicații ce trimit la obișnuințe (habitas) în „instituții sociale“ și explicații ce trimit la „motive (motives)“ în sfera „culturii“. Cercetătorul finlandez reia discuția, fructuoasă, ce a avut loc, cu privire la explicația acțiunilor, la mijlocul anilor șaptezeci. Nu intrăm acum în detaliile dezbaterii, căci am făcut-o în altă parte²⁷. Aici doar vom caracteriza „explicația culturală“.

²⁶ *Ibidem*, p.88.

²⁷ Stephen R. Thomas, *What are social movements today?*, în „*International Journal of Politics, Culture and Society*“, vol. 9, no.4, 1996, p.580. Nici un autor semnificativ de astăzi nu a redus însă schimbările instituționale la cultura actorilor schimbării. În această privință rămâne prototipică analiza făcută de Don Calhoun (în *The Human Material*, publicat în C. George Benello, Dimitrios Roussopoulos, eds., *The Case of Participatory Democracy*, The Viking Press, New York, 1971), care a argumentat că democrațiile depind de oamenii care le practică, dar oamenii se lasă concepuți riguros numai

Premisa asumată de Eric Allard este aceea că „in studies of specific societies and situation causal analysis has to be supplemented by analysis of intended, directive behavior. The later can not be explained through causal analysis but require an analysis of how social action logically follows from the notions and conceptions of the actors. In sociology a study of social action presupposes a study of culture or in other words the cognitive and evaluative models of people. The culture provides motives and alternatives for the acting individuals“²⁸. Prin cultură se pot înțelege – și s-au înțeles, desigur – multe lucruri. În această abordare, cultura este asumată drept ansamblu de „criteria for choice and the area of rationality prevailing in a certain context or society“ și pusă în legătură cu latura „conceptuală“ a acțiunilor umane. „Actions which are said to depend on culture are expression of idea and action precepts being past of the culture.“

Nu orice idee sau percepție duce la acțiune în spațiul social. Din acest motiv, ideile și percepțiile culturale pot fi studiate, și trebuie studiate, separat de sfera acțiunilor. Dar există o semnificativă parte a acțiunilor ce pot fi interpretate drept „culturally determined behavior“, întrucât nu se pot explica decât prin referința la cultura împărtășită de actorii situației. „Culturally determined behavior or what we call social action cannot be described or understood apart from the ideas or precepts the action expresses. Haw ever

de antropologii ce recunosc, alături de „cohesive impulses“ situate în om, „experiențele sociale“ ca teren de manifestare. „Cohesive forces seem to be nurtured by participatory democracy, as they are in turn nurture it“ (p.32). Ca urmare, „the ultimate problem is not an intractable human nature; it is how to raise corrupted man by his bootstraps long enough to change the institutions that have corrupted him“ (p.36).

²⁸ Am abordat această dezbatere și soluțiile la care s-a ajuns în Andrei Marga, *Asupra explicației acțiunilor* și în Andrei Marga, Ștefan Minică, Marius Mureșan, *Introducere în teoria argumentării*, Cluj University Press, 2004.

this is on assymetrical relation. Ideas or precepts can be described and studied on separation from actions. This is so because the acting individual chooses from a repertoire of action – description and action percepts²⁹. Forma logică a „explicației culturale“ este „silogismul practic“, iar explicația însăși presupune „comprehensiunea (understanding, verstehen)“, ce explică „a conceptual scrutiny of available models for social action and an analysis of how certain action follows from the choice of certain alternatives“.

Între timp, sub inspirația adusă de prăbușirea socialismului răsăritean, din 1989, ca și de tranziția ce a urmat – care, amândouă, au confirmat încă o dată, eficacitatea ideilor, a difuziunii și a contagiunii culturale, a imitației în mișcările sociale – economia, justiția, politica se studiază împreună cu cultura. Mai mult, a început a să se treacă de la cercetarea relației dintre cultură și economie la analiza „culturii economice“, de la binomul justiție și cultură la „cultura juridică“ și de la raportul politicii cu cultura la înțelegerea „culturii politice“. În fiecare caz se observă un interes sporit pentru a surprinde impactul culturii asupra unor domenii odinioară considerate a fi la distanță de idei, simboluri, imagini, expresii ale sentimentelor. Vreau să ilustrez, prin apel la exemple concludente de abordări factuale, această observație.

Relația dintre justiție și cultură a trebuit să fie tematizată în forma „culturii juridice“, în cadrul eforturilor de dezlegare a cunoscutei „dileme a liberalilor“: pe de o parte, liberalii sunt angajați ireversibil în favoarea diversității culturale, plecând de la premisa că există multiple și variate feluri legitime pentru trăirea vieții umane, pe de altă parte, unele dintre felurile de viață pe care ei le tolerează s-ar putea să nu fie

²⁹ Eric Alland, *Structural, institutional and cultural explanations*, 2000, p.67-68.

tolerante cu alte feluri de viață. Ca urmare, liberalii „need to find some way of drawing a line between cultural practices and ways of life that, despite failing to meet liberal standards of freedom and equality, nonetheless embody recognisable human values, and should therefore be tolerated and other practices and ways of life that are so detrimental to human flourishing (at least for some of those engaged in them) that they cannot be condoned³⁰“. Soluția ce s-a dat în tradiția liberală recentă, cel puțin de la John Rawls încoace, constă în stabilirea unui „standard of decency“, a unui „decency test“, care să discrimineze, înainte de eventuala intervenție a altor mijloace, între ceea ce este tolerabil și ceea ce nu se poate tolera. Teza este aici aceea că a rămas la îndemâna noastră, ca ființe raționale, posibilitatea de a identifica, chiar în actualul context multicultural, „a cross cultural standard of decency“, încât să devină superfluă aplicarea de măsuri ce limitează exercițiul libertăților. Intuiția ce stă la baza argumentării tezei este dependența libertăților lumii moderne de o componentă culturală, în afara căreia libertățile ajung să se submineze pe sine.

În economie cultura este presupusă în multe locuri: capacitățile profesionale și disponibilitățile morale ale angajaților, motivarea și atitudinile lor, organizarea ergonomică, mediul decizional și multe altele. În ultimele două decenii accentul s-a deplasat spre cercetarea „culturii întreprinderii (Unternehmenskultur)“ și a „corporate identity“, ce este presupusă de managementul performant de astăzi. În urmă cu trei sferturi de secol, Ortega y Gasset, în *Revolta maselor*, scria: „Der Führung in der Gesellschaft hat sich ein Menschentypus bemächtigt, den die Prinzipien der Kultur kalt fassen, nicht dieser und jener Kultur, sondern

³⁰ *Ibidem*, p.63.

der Kultur überhaupt“. Astăzi se caută profilarea alternativei tocmai la acea „Führung „ ce s-a distanțat de cultură. Peter Zürn, în *Leistungsprinzip und Unternehmenskultur* (1988), a argumentat ideea complementării „Führungstechnik“ cu o „Führungsethik“ și a trecerii de la „management by“ la „vorgelebte Führung von heute in Vorbild und Haltung gemäß anerkannter Werte – Orientierung für das Menschensbild des Manager und Unternehmers von morgen³¹“. A deveni, altfel spus, indispensabilă o „cultură“ ca parte componentă organică a „Unternehmenskultur“ și ca formare ce este purtată de cât mai multe persoane. Formarea culturală condiționează tot mai direct performanțele productive, în cât mai strictă accepțiune.

Studiul culturii politice, pe fondul cercetării raportului mai cuprinzător dintre politică și cultură, a luat amploare în ultimele decenii. Numai în sociologie s-au cristalizat, la sfârșitul anilor nouăzeci, patru subramuri de cercetare: cultura politică, având ca focus problemele democrației și ale societății civile; instituțiile, incluzând o cercetare a legilor, religiei, statului, cetățeniei; comunicarea politică și semnificația; acțiunea colectivă³². Noi direcții de cercetare se profilează, încât cercetarea istorică cu orientare etnografică, comunicarea politică, mișcările sociale vor câștiga teren în cercetare. Problema ce rămâne de rezolvat este depășirea actualului „empirical eclecticism“³³, ce domină investigațiile din câmpul culturii politice, spre articularea de paradigme și metode precise.

³¹ Cécile Fabre, David Miller, *Justice and Culture: Rawls, Sen, Nussbaum and O'Neil*, în „Political Studies Review“, vol.1, 2003, p.4.

³² Peter Zürn, *Leistungsprinzip und Unternehmenskultur*, în Hans Thomas (Hrsg.), *Ethik der Leistung*, Busse Seewald, Herford, 1988, p. 218–219.

³³ Mabel Terrain, *Politics and Culture: A Less Fissured Terrain*, în „Annual Review of Sociology“, 23, 1997, p.362–363.

„Cultura politică“ a fost cercetată pe cazul Poloniei, Ungariei, Republicii Cehe și Slovaciei de către Gerd Meyer, în *Towards a Political Sociology of Postcommunism: the Political Cultures of East Central Europe on the Way to Democracy* (1996). Aici s-a analizat ceea ce se numește, oarecum prin tradiție, „the subjective dimension of politics“: the value orientations, the political attitudes and the political behavior of the population. Cultura politică se referă la „political biography and experience of people, and the way how they deal with politics (and how politics deals with them). Political attitudes and interaction are related to the political process and its actors („politics“), the political norms and institution („the polity“), and to the performance of the state in various fields of public action („policies“, e. g. economic, social, housing, etc³⁴).

Cercetarea întreprinsă de Gerd Meyer a privit cultura politică din țările menționate până la nivelul anului 1996, ca efect al istoriei și, de asemenea, înăuntrul procesului tranziției. Dintre fenomenele ce leagă inevitabil cultura politică a prezentului de trecut autorul profilează „the socialist paternalism with its specific combination of authoritarianism and welfare policies“, „double talk“, „feelings of powerlessness, resignation and apathy toward the political authorities“, „privatism“. Toate acestea au lăsat urme în cultura politică a cetățenilor țărilor respective.

Datele evoluției culturii politice înăuntrul tranziției și în legătură cu schimbările atinse de tranziție îi permit lui Gerd

³⁴ Gerd Meyer, *Towards a Political Sociology of Postcommunism: the Political Cultures of East Central Europe on the Way to Democracy*, în Andrej W. Jablonski, Gerd Meyer (eds.), *The Political Culture of Poland in Transition*, Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, 1996, p.18.

Meyer să argumenteze un mănunchi de teze pe care le redăm cât mai succint cu putință: „the growth of a democratic political culture needs much time“, este un proces „often accompanied by crises and setbacks“, căci „the establishment of democratic institution, of new political elites and a competitive party system is not identical with the democratisation of the entire political system, particularly not with creating a democratic political culture“; după ce au animat elitele care s-au opus dominației comuniste, „the ideas of democracy and justice, a political morale of personal integrity and collective humanity“ își pierd, pe parcursul tranziției, forța de a determina efective schimbări politice, în continuare, iar „materialist values and expectations toward the output of the political system have become dominant among the population“; „the state and the new market economy are confronted with paradoxical expectations“: pe de o parte, așteptările la libertăți pentru cetățeni, pe de altă parte, așteptările la securitate socială chiar mai mare decât cea a statului distributiv al socialismului; dezamăgirile în privința performanței sociale a statului nou, cuplate cu observarea rămânerii în poziții influente a oamenilor regimului răsturnat în 1989, generează neîncredere în sistemul legitimării democratice și retragerea în individualism și în privatism; răsturnările pașnice din 1989 au fost promovate nu de vreo clasă ca atare, ci de „a small political counter – elite, mainly from the academic intelligentsia“, „a leading stratum functioning as a network which represents a specific blend of old and new“; „the lack or slow growth of a vivid pluralism of intermediary structures, and of an active, politically capable «civil society», are still major obstacles for the development of a democratic political culture“; demarcațiile dintre partide rămân fluide, iar „the

process of formation and realignment keeps on going, both between and within the various parties as well as among the voters“; vor fi dificultăți în a se obține legitimarea democratică a noii ordini politice, datorită emergenței privatismului și, pe acest fond, a unei noi forme a autoritarismului; „there is still a lack of active support by taking individual responsibility in joining political parties, or running for public offices“; „there is a large variety of individual and national experiences with solidarity and resistance, but also with adaptation and resignation under communist rule. In comparison to most other communist systems, the four East Central European countries probably have the greatest «cultural capital» (P. Bourdieu) and political potentials for building stable democracies“³⁵.

Toate caracteristicile culturii politice înregistrate mai sus, stabilite de Gerd Meyer în temeinica sa analiză a situației din Polonia, Ungaria, Cehia, Slovacia, s-au regăsit nu numai în aceste țări, ci și în celălalte țări ale tranziției. Aceste patru țări au fost doar înaintea celorlalte întrucât au lansat mai devreme reformele în evidențierea acestor caracteristici. Celelalte țări ale tranziției au etalat însă și alte caracteristici. Să stăruim asupra acestora luând în considerare cazul României, sub două aspecte: întârzierea prăbușirii celui mai autoritar regim al anilor optzeci din Europa Răsăriteană și întârzierea reformelor tranziției în anii nouăzeci.

După „mica liberalizare“ din 1964-71, când a luat distanță de stalinism, profitând de conflictul dintre Moscova și Beijing, România a intrat, din 1971, pe ruta dictaturii lui Ceaușescu. Regimul a folosit capitalul politic creat prin opoziția manifestată la ocuparea în 1968 a Cehoslovaciei de către armatele pactului de la Varșovia și prestigiul inter-

³⁵ *Ibidem*, p.19.

național dobândit printr-o politică distanțată de Uniunea Sovietică pentru a reduce la tăcere critica internă și a extinde centralismul și puterea unei familii. Angajat într-un program nerealist de industrializare clasică și, în același timp, într-un efort inutil de lichidare a datoriei externe, regimul a apelat la naționalism ca ideologie legitimatoare și la dictatură fățișă. România prezenta în anii optzeci, pe fondul lansării reformelor lui Gorbaciov, o dictatură în culori medievale, ce se opunea manifest oricărei democratizări.

În mod surprinzător, această dictatură avea să se prăbușească abia în decembrie 1989, printre ultimele din Europa Centrală și Răsăriteană, în urma unei revolte populare și a unei acțiuni a serviciilor secrete într-un context internațional nou. Cum se explică faptul că unul din cele mai retrograde regimuri ale socialismului răsăritean de după război s-a prăbușit atât de târziu? De ce românii au întârziat răsturnarea regimului?

Este la îndemână să se invoce „factori“ din viața internațională (nevoia de timp pentru punerea în aplicare a acordurilor Reagan-Gorbaciov), soliditatea implantării dictaturii în fiecare domeniu major al funcționării statului (armată, servicii secrete, sindicate, universități, academii, presă etc.), supraviețuirea unui capital politic al regimului ca urmare a unei politici externe pretins independente și alții. Dar la orice comparație cu celelalte țări și cu schimbările ce au avut loc în anii optzeci rezultă cu claritate că oricât de importanți au fost „factorii“ amintiți – și, aceștia au fost, desigur – nu se poate explica pînă la capăt întârzierea răsturnării dictaturii fără a lua în seamă componente culturale: gradul elaborării criticii regimului, împărtășirea criticii de către straturi semnificative ale populației, nivelul

de organizare a acțiunii opoziției, atractivitatea acesteia, experiența exercițiului democratic, informarea populației.

Aceste componente culturale au fost, de-a lungul anilor optzeci, evident slabe, oricum mai slabe decât în țările Europei Centrale. Slăbiciunile nu erau doar cele ale unui regim socialist răsăritean, care și-a lăsat urmele în cultura politică a oamenilor, ci și cele ce țineau în cele din urmă de abordările intelectuale. Am argumentat, în acest sens, în *Cultural and Political Trends in Romania before and after 1989* (1993), că rolul comparabil mai redus al intelectualilor din România în răsturnarea din 1989 s-a datorat slabei dezvoltări a discursului politic alternativ³⁶. Niciuna din opticile generale cultivate de intelectualii cei mai influenți în anii optzeci – „marxismul particularist“, „marxismul ortodox“, „marxismul revizionist“, „protocronismul“, „noicismul“, „raționalismul critic“ – niciuna dintre optici, așadar (fiecare din alte motive), nu a articulat alternativa politică la socialismul răsăritean, și, aceasta, din rațiuni de construcție a acelei optici. Iar efectul a fost un rol redus, mai redus decât în Polonia, Ungaria, Cehoslovacia, al intelectualilor din România la schimbările din 1989, cu toate implicațiile ce rezultau de aici.

În decembrie 1989 România nu numai că a răsturnat dictatura lui Ceaușescu, dar a și adoptat, printr-o „proclamație“, calea unei radicale despărțiri de socialismul răsăritean și a unei atașări neîntârziată la Occident. Revenirea la economia de piață, adoptarea doctrinei drepturilor și libertăților fundamentale ale individului și cetățeanului, statul de drept, prevalența reglementărilor internaționale, autonomia universitară, pluralismul politic erau proclamate. De la socialismul cel mai orientalizat România făcea, prin

³⁶ *Ibidem*, p.30.

această proclamație, saltul cel mai ambițios în organizările lumii libere.

Atunci însă când s-a pus problema convertirii acestor devize în organizări efective au început reținerile, pașii înapoi, rezistențele organizate la nivelul puterii de stat față de schimbări...Explicația poate apela și în acest caz la „factori“ precum slăbiciunile alternativei politice de dinainte și de după 1989, supraviețuirea vechilor servicii sub măști noi, imposibilitatea creării rapide a unei forțe reformatoare într-o populație în majoritate rurală. Acești „factori“ își au importanța lor, de netăgăduit, și nu pot lipsi din explicație. Dar împrejurarea că, prin alegeri formal libere, cetățenii au dat puterea unor politici ce le prelungesc situația economică și socială actuală are, inevitabil, și explicații culturale. Acestea încep cu accesul la informație: la orice analiză rezultă grave curențe ale informării cetățenilor și ale calității informației transmise prin instituțiile publice ale mass-media. Explicațiile culturale continuă cu atitudinea intelectualilor: confuzia dintre naturala neutralitate a abordării intelectuale și abținerea de la dezbaterile publice este răspîndită, ca urmare a răspîndirii tezei greșite, cultivată de moștenitorii regimului răsturnat în 1989, a „apolitismului intelectualilor“. Explicația culturală merge mai departe cu împrejurarea că discuția publică asupra programelor de interes general este redusă, iar când are loc se încheie cu aplauze, cu unanimitatea voturilor prin ridicarea de mâini, cu pretense consensuri, cu înțelegerea politicii drept ceva ce deranjează cursul natural al lucrurilor și cu considerarea opoziției drept curent ce vrea, în mod vinovat, puterea, cu perpetuarea unei culturi spirituale distantă de modernizare și sustrasă încă necesarei revizuirii.

„Cotitura culturală“ în științele sociale este, desigur, abia la început, dar rezultatele ei se profilează deja pregnant¹. Prin această „cotitură“ problema de mult sesizată a diferențelor culturale este scoasă din abordările unor metafizici desuete (care au alimentat etnocentrismul, cosmopolitismul etc.) și trecută într-o perspectivă realistă, a schimbării culturale și a revizuirii necesare, periodice, a însăși culturii. Acestei cotituri îi aparține viitorul.

(Text preluat din Andrei Marga, *Cotitura culturală. Consecințe filosofice ale tranziției*, Presa Universitară Clujeană, 2005)

Societățile răsăritene – încotro?

Teoria modernizării (care urcă de la Hegel, prin Max Weber și Parsons, la Niklas Luhmann) nu are alternativă mai bună, dar are nevoie de o reconstrucție. Tranziția din Europa Centrală și Răsăriteană a readus această teorie în actualitate și a oferit temeuri de a o reconstrui. Iată câteva situații ce recomandă o astfel de reconstrucție: a) „diferențierea“, ca mecanism de construcție a modernității, rezolvă probleme (eficiență, bunăstare etc.) în societate, dar și generează alte probleme (precum nesiguranța în fața viitorului, asimetrării etc.); b) globalizarea creează, sau cel puțin nu reduce, asimetriile societății moderne; c) piața și democrațiile nu depind doar de inițiativele și deciziile guvernelor, ci și de competențele sociale și valorile cetățenilor, până la urmă de cultura civică și economică; d) nu există inevitabilitate istorică. Se poate adăuga: teoria modernizării ar fi

¹ Vezi Andrei Marga, *Cultural and Political Trends in Romania before and after 1989*, în Andrei Marga, *Philosophy in the Eastern Transition*, Apostrof, Cluj, 1993, p.89-119.

bine înzestrată dacă ar prelua rezultatele unor cotituri hotărâtoare ce s-au produs în științele sociale. Am în vedere cotitura lingvistică, cotitura hermeneutică, cotitura culturală, precum și „provocările“ postmodernismului.

Societățile din Europa Centrală și Răsăriteană au revenit, la sfârșitul anilor optzeci, la modernizare și au readus, cum am spus, în actualitate teoria modernizării, aducând pe agendă, în același timp, reconstrucția acesteia. Care este însă cea mai probabilă evoluție a acestor societăți?

Dacă acceptăm că „modernizarea recuperatoare“, „modernizarea sincronizatoare“ și „adaptarea la globalizare“ alcătuiesc modernizarea ce se dezbate în aceste societăți, că „posttradiționalismul“, „postmodernismul“ și „neomodernismul“ se află, în măsuri variabile, în competiție și influențează, în împrejurările actuale, modernizarea – și nu avem motive să nu acceptăm că așa stau lucrurile – atunci rezultă următorul tablou al evoluției celei mai probabile a societăților din Europa Centrală și Răsăriteană.

Aceste societăți vor continua „*modernizarea recuperatoare*“, în funcție de stadiul în care au ajuns, prin privatizări și reglementări de revenire la economia de piață, prin ancorarea în legi a drepturilor cetățenești și a pluralismului politic, prin trecerea confruntărilor sub controlul legii, prin asumarea de principii general valabile de comportament. În unele societăți – în funcție de forțele modernizatoare și de resursele culturale disponibile – această „modernizare recuperatoare“ va fi prelungită cu o „*modernizare sincronizatoare*“, în altele va stagna. „Modernizarea recuperatoare“ este un mare pas înainte, dar de aici nu rezultă motive de euforie, din cel puțin două rațiuni: ineficiența economică se poate ascunde și în spatele economiei de piață, iar

vechiul monopol politic se poate chiar întări sub masca alegerilor formal libere.

Societățile ce pășesc pe drumul „modernizării sincronizatoare“ vor promova măsuri solicitate de funcționalitatea pieței ca instrument de valorificare a propriului potențial, de asigurare a cadrului instituțional al pluralismului și democrației (nu numai ca instrument de selectare a elitei, ci și ca formă a funcționării), de întărire a rolului justiției în societate și de redeschidere față de experiențele democratice ale lumii. Prin „modernizarea sincronizatoare“ aceste societăți se alătură efectiv Occidentului avansat de astăzi și iau parte, împreună cu societățile occidentale, la viața lumii libere. Altfel, se poate moderniza fără a se atinge sincronizarea cu modernitatea de astăzi și fără a contribui substanțial la aceasta. Societățile care au pășit pe drumul modernizării sincronizatoare pot introduce neîntârziat măsurile de „*adaptare la globalizare*“. Aceasta înseamnă că aceste societăți adoptă măsuri de sporire a competitivității: o selecție a domeniilor de producție competitive; profesionalizarea și tehnologizarea administrației; transformarea de *governance*, spre a putea adopta decizii motivate de eficiență; împărțirea puterii între comunități și grupuri; cotitura culturală în favoarea valorilor universale și a unei gândiri critice și personalizate.

Fiecare societate va fi atinsă de „provocările“ globalizării, iar „tradițiile“ vor fi puse la încercare. Răspunsurile diferitelor societăți vor fi diferite, în funcție de resursele culturale favorabile societății deschise și universalismului valorilor. Se va trece, mai mult sau mai puțin perceptibil, într-o „*societate posttradițională*“, care – pe o scală diferențiată – va avea, la un capăt, adaptarea tradițiilor la o lume reorganizată după noi valori, iar la celălalt capăt încercări

de a transfera acestei lumi „tradiții“ de ineficiență și corupție ce vin din istorie, sub acoperișul „libertăților“ generale.

„*Postmodernismul*“, prin argumentele sale – ale ubicuității puterii, ale crizei marilor narațiuni integrative ale epocii moderne, ale disoluției societății în limbaje, ale dificultăților de generalizare –, va iradia impulsuri în diferite direcții. Efectele vor fi diferite, în funcție de resursele culturale favorabile universalismului, existente la fața locului. În unele societăți, postmodernismul va stimula o critică ce va fi utilă pentru ameliorarea organizărilor și sporirea competitivității, în timp ce în alte societăți postmodernismul va stimula o conștiință libertară prăfoasă, ce va pretinde ilicit să fie considerată modernitatea însăși.

„*Neomodernismul*“, cu accentul său pe marketizare și *civil society*, va fi un punct de sprijin major. În unele societăți – din nou în funcție de resursele culturale – marketizarea și *civil society* vor deveni mereu mai funcționale și vor fi resurse importante pentru o modernizare avansată, în timp ce în alte societăți marketizarea va face pași, dar o frânare interioară, prin rețele mafiote, va exista, iar *civic society* va fi un ornament, în spatele căruia populismul adaptat la cotiturile neoliberale ale istoriei va căuta să-și păstreze puterea. La polul opus efectivei integrări în valorile lumii moderne va rămâne un rest al marketizărilor corupte și al aceluia „feckless pluralism“ (Thomas Carothers) sau al acelei „Führerdemokratie“ (semnalate de analize recente), în care alegerile formal libere dau câștigătoare partide cu metehne similare, iar democrația este redusă la astfel de alegeri. Criteriile promovate de țările occidentale în cooperările internaționale vor rămâne hotărâtoare pentru modernizările din Europa Răsăriteană, cu condiția ca simpla „modernizare

recuperatoare“ să nu fie considerată prematur drept „sfârșit al istoriei“.

(Text preluat din Andrei Marga, *Diagnoze, articole și eseuri*, Eikon, Cluj, 2006)

Economia drept cultură

În urmă cu un secol, 80% din bugetul unei țări ce aparține OECD erau destinate nevoilor de bază ale oamenilor, mâncarea, îmbrăcămintea, casa. În 2007, pentru aceleași nevoi se cheltuie cel mult 30%. În ultimii 50 de ani, venitul real al persoanelor s-a mărit de aproape cinci ori în societățile dezvoltate (după cum ne arată Nico Stehr, *Die Moralisierung der Märkte. Eine Gesellschaftstheorie*, 2007). Se poate spune că o parte substanțial mai mare a bugetelor, respectiv veniturilor reale ale oamenilor, se cheltuie pentru diversificarea bunurilor de care ei se folosesc – de la cele de trebuință pentru satisfacerea nevoilor de bază, la cele socotite de lux. Se pune însă întrebarea: sunt mărfurile la fel ca acum 50 de ani, sau ca oricând în istorie? Răspunsul este la îndemână, desigur, în cazul avioanelor sau automobilelor, al telefoanelor, al multor altor bunuri; răspunsul este anevoios, mai curând negativ, în cazul hranei.

Cel puțin acesta este argumentul adus de recente, primele de altfel, istorii ale societății în optici ecologice. Din 1760, creșterea populației lumii, rămasă constantă vreme de secole, a început să se accelereze. În ultima sută de ani (ne spune John McNeil, în *Something New Under the Sun. An Environmental History of the Twentieth Century*, 2000), populația lumii a crescut de patru ori, economia de paisprezece ori, consumul de energie de șaisprezece ori, producția industrială de patruzeci de ori, emisiile de dioxid de carbon de treisprezece ori, apa uzată de nouă ori. Pedosfera

este alterată de sute de milioane de tone de fertilizatori artificiali, care își lasă urmele în compoziția apei, a hranei și pătrund în organismul uman. „Eroziunea solului“ afectează deja o treime din suprafața agricolă a globului. Atmosfera este afectată de „poluare“ și de „curățirea“ de microbi ce asigurau viața. „Schimbarea de climat“, „încălzirea globală“ au sosit. Temperatura la sol este cea mai ridicată astăzi din ultimele patru secole. Asigurarea stocului de apă potabilă a devenit dificilă. Consumul uman este deja cu 23% mai mare decât capacitatea naturii de a absorbi deșeurile.

Suntem, așadar, în situația unei capacități radical sporite de producere de mărfuri, dar cel puțin mărfurile pentru satisfacerea trebuințelor de bază declină, încât induc probleme grave. Putem comenta în fel și chip această situație. Este clar că ea este legată de capacitatea fără egal a pieței de a genera produse și de a realiza în viața oamenilor parametri precum bunăstare, consum, raționalizare (dar și inegalitate, disciplinare, demoralizare, funcționalizare a comunicării, nefericire). Literatura economică, sociologică, filosofia socială a ultimelor două secole – de la Adam Smith, trecând prin Marx, la Alan Greenspan, de la Auguste Comte, trecând prin Max Weber, la Luhmann, de la Hegel, trecând prin Dewey, la Habermas – au descris capacitatea neconcurabilă a pieței și problemele ce apar.

Nu reiau aici vreo descriere. Ceea ce vreau însă să formulez, plecând de la situația adineaori amintită, este *teza dependenței culturale a pieței înseși*. Înaintea acestei reflecții, Georg Simmel a formulat cel mai concludent această idee, când a spus că „economia nu este numai un schimb de mărfuri ce au o valoare, ci și un schimb de valori“.

Nu ne întâlnim, altfel spus, atunci când concepem producția de mărfuri, când producem efectiv mărfuri și

când le consumăm, doar cu mărfurile însele, ci și cu efectele culturilor și ale opțiunilor culturale. Piața însăși este parte a unei culturi, astăzi, poate, a mai multor culturi. De aceea, economiștii din generațiile mai noi (Nico Stehr, 2007, p. 16) au observat că „luarea în considerare, în mod static, ca ceva suficient sieși, a pieței este, dimpotrivă, nu doar de departe mai puțin interesantă, ci și nerealistă“.

Desigur, aici nu este vreun îndemn la înlocuirea pieței cu considerente estetice; un astfel de îndemn ar fi complet nerealist acolo unde piața trebuie încă analizată, înțeleasă și asumată în profunzime, cum este cazul în România de azi. Este însă un îndemn la înțelegerea matură a pieței ca și cultură. Nu trăim deloc astăzi într-o „lume dezlegată de cultură“, ci într-una „dependentă de cultură“. Confirmăm aceasta observând deplasarea din literatura economică a ultimelor decenii, de la paradigma clasică a „muncii și producției“, la noua paradigmă a „producției și consumului“, care aduce cu sine conștiința dependenței economiei de cultura consumului, dar și o întrebare gravă: sunt consumatorii tratați drept persoane umane? Sunt aceștia priviți ca persoane capabile de evaluare proprie? Sunt aceștia considerați ca oameni informați? Sunt aceștia socotiți înțelepți? Economiștii au putut formula astfel de întrebări mai precis decât alți specialiști. Putem pleca de la reflecțiile lor pentru a le pune pe o suprafață mai mare: în definitiv, instituțiile, fie ele politice, juridice sau de orice altă natură, cu ce reprezentare a „consumatorilor“ operează?

Putem spune cu certitudine, în orice caz, că *a face economie, a te pregăti pentru a face economie nu înseamnă doar economie, ci mult mai mult – cultură la propriu*. Cred că un avocat de ultimă oră, dar foarte convingător, al acestei opinii este Alan Greenspan (cu foarte recenta sa carte *The Age of Turbulence*, 2007). Cunoscutul finanțist american și-a

asumat intuiția lui Winston Churchill, conform căreia „cu cât privești mai departe în urmă, cu atât poți să vezi mai departe în viitor“ și, atunci când pune întrebarea privind proiectul rezonabil pentru economia S.U.A., celebrul șef al Federal Reserve scrie: pentru a răspunde la întrebare „am nevoie de răspunsuri afirmative la următoarele întrebări... Va fi domnia legii încă fermă în 2030? Vom mai adera încă la principiul piețelor libere globalizate, cu protecționism ținut sub control?... Vom fi adus în ordine sistemele noastre școlare, elementar și secundar, disfuncționale acum? Va rămâne destul de lentă emergența consecințelor încălzirii globale, încât să nu afecteze prea semnificativ activitatea economică în 2030? Și, în sfârșit, vom fi ținut atacurile teroriste în Statele Unite la distanță? Nemenționate rămân acele posibilități, precum un război extins sau o pandemie, care ar putea răsturna orice previziune“. Nu mai este nevoie să subliniem cât de bine așezate pe argumente sunt aceste considerații culturale asupra economiei datorate lui Alan Greenspan. Aș vrea însă să aduc încă două argumente factuale în favoarea tezei dependenței culturale a economiei. Le iau, de data aceasta, din istoria economiei.

Analize recente (îl am în vedere pe Douglass C. North, „The Paradox of the West“, din R. W. Davis, ed., *The Origins of Modern Freedom in the West*, 1995) arată că a existat, în zorii epocii moderne, când s-au pus bazele „creșterii economice“, o „corelație istorică“ între produsul pe cap de locuitor și dezvoltarea libertăților. Acestea din urmă nu au rezultat însă nicidecum genetic din creșterea economică, oricât de importantă a fost aceasta pentru a lărgi libertățile de mișcare, de comunicare, de exprimare. Produsul pe cap de locuitor a depins de cadrul instituțional, care, la rândul lui, a depins de contextul cultural, care, mai departe, a depins de ideile de libertate cultivate, ce s-au răsfrânt în

percepțiile care au stat la baza acțiunilor. Aceste dependențe se încheie, la un capăt, cu valorile generate de contextul cultural, în jurul cărora se configurează cadrul instituțional, care motivează acțiunile. Desigur că „interesul personal“ motivează oamenii; dar „interesul personal“, sau, mai bine spus, ceea ce oamenii știu că este interesul lor personal, nu este ceva dat de undeva, ci este o variabilă mijlocită cultural.

Istoria economiei a consacrat deja concluzia că refacerea postbelică a Germaniei nu s-a datorat, cum se crede adesea, nici „planului Marshall“, nici reformei monetare, nici calificării înalte a forței de muncă germane – care și-au avut, desigur, importanța lor de netăgăduit. Ea s-a datorat, în punctul crucial de start, unor competente decizii politice ale unor politicieni cultivați, care au pus în mișcare un lanț ce a legat producția de cărbune, producția de alimente, ameliorarea infrastructurii, dezvoltarea economică. O componentă în fond culturală explică în cele din urmă relansarea care s-a petrecut în Germania anilor '50, după cum lacunele acelei componente explică absența unui start similar în alte locuri.

Argumentația poate fi amplificată, dar probele deja invocate sunt suficiente, cred, pentru a atesta formula actuală „*culture matters*“. Conceptualizări de referință, emise de Max Weber, Husserl, Parsons, Habermas, Luhmann, au ajuns să prindă în termeni împrejurarea că oamenii sunt puși în mișcare nu doar de tehnologie, de raporturi de putere, de economie, ci și de cultură, în înțeles cuprinzător. Analize mai noi, datorate psihologiei „disonanțelor cognitive“ și filosofilor interiorității, au arătat că oamenii reacționează la stimulii realității trăind o „ordine simbolică“, în mod reflexiv. Altfel spus, o „capacitate de negare a conștiinței“ fiecăruia, de natură culturală (Franco Crespi, *Kultur und Soziale Praxis...*, 1991). Nu vreau să merg aici mai

departe spre explicarea legăturii dintre economie și cultură. Mă restrâng la a sublinia că o aceeași legătură o prezintă politica și cultura, în caz concret, democrația și cultura. În definitiv, actuala „criză de motivație“ din democrațiile europene se dovedește a fi dependentă de asumarea culturală a democrației, nu doar ca „tehnică“ de alegere periodică a șefilor, ci și ca formă de viață, în care este valabilă maxima „eu pot să greșesc, tu poți să ai dreptate, dar noi împreună avem de găsit o soluție“. La distanță însă de înțelegerea curentă de la noi a culturii doar ca literatură și artă, trebuie remarcat că economia însăși, gândirea și organizarea economică sunt cultură. La distanță de înțelegerea economiei prin reducere la un ansamblu de tehnicalități, care-și au importanța lor, trebuie recunoscut că economia și cultura sunt legate.

Spre final, aș face trei observații privind relansarea economică, politică și culturală, de care este vizibil nevoie în societatea noastră, după 1989, dar și după 2007, odată cu intrarea în Uniunea Europeană, și cu intrarea în era globalizării: este vorba de nevoia de competențe, dar și de viziune, de „manageri“, dar și de „lideri“, de creșterea efec-tivelor, dar și de noi reforme.

Cu alte cuvinte, avem tot mai vizibil nevoie de cunoaș-terea, dar și de înțelegerea situațiilor, a sistemelor, a lumii din jur. Aceasta înseamnă „viziune“, iar astăzi se vede cu ochiul liber că „*wisdom is better than many other strenghts*“. Oricum, a devenit realistă pretenția de a complementa „societatea cunoașterii“ cu „societatea înțelepciunii“. Dacă aruncăm o privire în documentele de la vestita Harvard Business School, vom observa cât de mare este ponderea formării viziunii.

Avem nevoie, tot mai perceptibil, de lideri. Dacă citim *Dicționarul explicativ al limbii române* (1998) observăm ușor

confuzia care se face între „șefi“, „manageri“ și „lideri“, ca și cum ar fi același lucru. În fapt, nu doar limba engleză (care face deosebirea între „boss“, „manager“, „leader“), ci și situațiile de viață ne cer să facem această distincție. „Șefii“ sunt o mulțime și rezultă din alegeri, din desemnări, iar lupta pentru șefie este răspândită. „Managerii“ sunt mai puțini și rezultă din complexe procese de învățare pentru a face eficiente organizările. Cu „lideri“, o organizare este nu doar eficientă, ci și durabilă, nu doar existentă, ci și competitivă. Pe de altă parte, „șefii“ exercită puterea dată de roluri, „managerii“ au legitimitatea dată de competență, iar „liderii“ au legitimitate și autoritate conferită de competență și de capacitatea viziunii. În fapt, de „șefi“ e plină lumea, „managerii“ și „liderii“ sunt, din păcate, prea rari.

Avem nevoie de mai mulți studenți, dar și de reforme. Închei efectiv cu o comparație grăitoare. În acești ani, în S.U.A., 81% dintre tinerii unei cohorte urmează învățământul superior, în Europa 57%, în Japonia 50%, în România în jur de 40%. Europei îi lipsesc la ora actuală aproximativ 5 milioane de studenți. Apoi, cele mai puternice universități americane, în primul rând Harvard University, au dat startul unei „*movement toward general education*“. În sfârșit, Europa are nevoie de o investiție anuală de 10.000 Euro per student pentru a putea ține pasul cu dezvoltarea universitară din cea mai puternică economie a lumii – S.U.A.

(Text preluat din Andrei Marga, *Criza și după criză. Schimbarea lumii*, Eikon, Cluj, 2012)

Noua problemă a Europei

Europa a parcurs în ultimele decenii o istorie rapidă, care se lasă înțeleasă prin prisma problemei ce a coagulat tensiunile. După reconstrucția postbelică, s-a trăit nevoia limitării expansiunii spre vest a Uniunii Sovietice, iar coexistența pașnică a dominat începutul erei nucleare. Intrarea în societatea de consum și adaptarea la tehnologiile epocii electronicii au stabilit agenda anilor șaptezeci. Drepturile omului le-au succedat, pentru ca, în deceniul următor, depășirea sciziunii continentului și denunțarea socialismului răsăritean să intre pe ordinea zilei. 1989 a permis refacerea unității Europei, iar integrarea Răsăritului a devenit problema centrală. Între timp, „sfârșitul istoriei“ nu s-a produs (nici în sensul lui Hegel, nici în al lui Arnold Gehlen, nici în cel al lui Fukuyama), iar pe scenă s-a profilat noua problemă. Și aceasta stă pe scindare, o scindare diferită însă de vechile sciziuni („sciziunea religioasă“ legată de Luther, „sciziunea politică“ din 1789, „sciziunea cognitivă“ din secolul al XIX-lea, „sciziunea ideologică“ din 1945): scindarea dintre libertate, pluralism, democrație, pe de o parte, și mijloacele conceptuale și instituționale de a le promova, pe de altă parte. Democrația și concepțiile ce-și propun să o promoveze nu mai sunt din capul locului convergente. Sunt deja democrații fără democrați și liberali fără conștiința libertății cetățenești. Aflați oarecum de aceeași parte a luptei pentru a demonta societatea totalitară, adepții democrației încep să se diferențieze până la opoziție manifestă. Întrebarea ce devine acută este dacă înțelegerea curentă a democrației, preluată din moștenirea lui John Locke și, mai recent, Hayek și Milton Friedman, are capacitatea de a integra cetățenii continentului, sau ar fi cazul să-i ia locul o concepere mai reflexivă a democrației,

semnalată altădată, de la Thomas Jefferson la Dewey, și, recent, la Michael Sandel sau Charles Taylor?

Adevărat *best-seller* al ultimilor ani, răscolitorul volum al lui George Weigel, *The Cube and the Cathedral. Europe, America and Politics without God* (Basic Books, New York, 2005), aduce un răspuns de referință. Potrivit acestuia, proiectul democratic european, promovat înăuntrul unei reprezentări a societății concentrată asupra procedurilor și detașată metodic de viziuni substantive asupra omului și sensului vieții, se confruntă acum cu două efecte majore – împuținarea europenilor, într-o Europă lovită de declinul demografic, și ieșirea europenilor din politică, într-o Europă cuprinsă de oboseală spirituală – care-i dezvăluie limitele. Diagnoza necruțătoare a autorului sună astfel: „Omul european s-a convins pe sine că, pentru a fi modern și liber, trebuie să fie în mod radical secular. Această convingere a avut consecințe cruciale, într-adevăr letale, pentru viața publică europeană și cultura europeană. Cu adevărat, acea convingere și consecințele ei publice sunt la rădăcina crizei civilizației morale a Europei contemporane. La rândul ei, această criză a moralei civilizaționale ajută la a explica de ce omul european își uită în mod deliberat istoria. Această criză a moralei civilizaționale, de asemenea, ne ajută să înțelegem de ce omul european abandonează munca tenace și aventura înaltă a politicii democratice, părănd să prefere falsa securitate domestică a birocrăției și dubioasa securitate internațională a sistemului ONU. Această criză a moralei civilizaționale este una din principalele rațiuni care fac ca omul european să eșueze în a crea viitorul uman al Europei“ (p. 53). Iar eșecul nu amenință doar viitorul, ci deja prezentul nemijlocit.

Limbajul acestui diagnostic nu este, în pofida aparențelor, nietzscheian, iar faptele pe care George Weigel le invocă nu sunt oarecare și nici selectate în optica inevitabil critică a reflecțiilor americane despre Europa, de după 2001. Faptele invocate, cu siguranță incontestabile, sunt de trei ordine. Primul este declinul demografic al Europei, interpretat ca efect al pierderii, devenită deja rutină, a sensului. Al doilea este restrângerea vizibilă a politicii la administrarea oamenilor, mai mult decât a lucrurilor (inversând astfel, în beneficiul pesimismului, până și celebrul topos al lui Horkheimer și Adorno privind „dominarea oamenilor prin dominarea lucrurilor“), asociată cu criza de motivație rezultată dintr-o „plictiseală metafizică“. Al treilea ordin de fapte este luat din deciziile, mai cu seamă politice și geopolitice, ale țărilor comunitare din ultimii ani: supralicitarea procedurilor (vezi controversese privind acordul de la Kyoto, abordarea păcii din Orientul Mijlociu, poziția față de intervenția în Irak etc.) în dauna acțiunilor, până la inhibarea acestora; neputând să-și dezvolte productivitatea, cele mai performante țări europene pierd competiția (fiind acum la nivelul din Arkansas); birocratizarea sporește, iar deciziile curajoase și oportune lipsesc; în loc să se cultive valori ferme, proliferază „cristofobia“ (dezbaterea asupra Constituției europene fiind un indiciu).

George Weigel aderă, la rândul său, la explicația culturală. Nu distribuția postbelică a puterii a împins Europa pe direcția paraliziei, cât orientări culturale angajate deja acum mai bine de șase-opt decenii. „De ce Europa a avut secolul douăzeci pe care l-a avut? De ce acest secol, început cu predicții încrezătoare asupra unei umanități ce va atinge noi culmi de împlinire civilizațională, a produs în Europa, înăuntrul a patru decade, două războaie mondiale, trei

sisteme totalitare, un Război Rece amenințând cu catastrofa globală, oceane de sânge, munți de cadavre, Auschwitz și Gulagul? Ce s-a petrecut? De ce“ (p. 23). La această, întrebare răspunsul nu mai este nici economic, nici geopolitic – se argumentează în *The Cube and the Cathedral* –, ci direct cultural. „Istoria este dirijată mai curând, prin lungi pasaje, de cultură – de ceea ce bărbații și femeile onorează, năzuiesc și adoră; de ceea ce societățile consideră a fi adevărat și bun și nobil ; de expresiile pe care ele le dau acelor convingeri în limbaj, literatură și arte; de ceea ce indivizii și societățile doresc să-și lege viața“ (p.30).

Ce s-a întâmplat, de fapt? George Weigel a sesizat limpede – aici stând forța diagnozei sale – că ceea ce s-a petrecut în Europa în ultimii ani (o paralizie proceduralistă a voinței și o birocratizare anesteziantă a deciziei) nu este o evoluție oarecare, pe lângă care se poate trece indiferent, ci o orientare cu implicații grave, ce ar trebui chestionată. El folosește cu măiestrie critica culturală, de la Proudhomme, trecând prin Nietzsche, la Spengler, pentru a descrie ceea ce s-a întâmplat, într-o optică ce actualizează teologia istoriei a lui Augustin. Secularismul, pe care se sprijină proceduralismul european de astăzi, s-ar afla la originea „problemei Europei“, George Weigel văzând în separarea iluministă a profanului și religiei fundalul îndepărtat, generator al izolării deciziilor de valori. Conform prognozei sale, reducerea democrației la proceduri nu numai că va îndepărta de democrație (căci „democrația nu este simplă materie de proceduri; democrația este chestiune de idei, idealuri și angajamente morale“, p. 102), dar va antrena criza, sau, cel puțin, fixarea în imaturitate. „Europa, ca entitate politică, se aseamănă cu nimic altceva decât cu un adolescent care tocmai a trecut printr-un puseu de creștere

fizică extraordinară, dar fără o paralelă creștere în maturitate intelectuală și morală: un adult din punct de vedere fizic, blocat în adolescență din punct de vedere spiritual“ (p. 63). Nu este vorba, cu această evaluare, de relansarea tacită a „alianței de altădată dintre tron și altar“, ci de transcenderea în profunzime a rupturii dintre acțiuni și valorile cultivate de iudeo-creștinism, din care Europa, istoricește, a rezultat.

Nu este, desigur, prima oară când se acuză în Europa degradarea culturii ei într-un ritual incapabil de a înfrunta cu decizii durabile realitățile noi. Mai nou, criticii rațiunii cinice, Gilles Lipovetsky (*L'Ère du vide. Essais sur l'individualisme contemporain*, 1983) și Peter Sloterdijk (*Kritik der zynischen Vernunft*, 1984), au abordat impresionant tema, după ce alexandrinismul era luat ca bază pentru diagnoze de către Spengler (*Der Untergang des Abendlandes*, 1918), funcționalismul de Jaspers (*Die geistige Situation der Zeit*, 1931), pozitivismul de Horkheimer și Adorno (*Dialektik der Aufklärung*, 1946). Este adevărat că, între timp, Niklas Luhman (*Soziologische Aufklärung*, 1970) a propus desprinderea de moștenirea culturală a „vechii“ Europe, insuficient adaptată la creșterea fatală a complexității lumii, și adoptarea unui funcționalism consecvent, iar Habermas a reorganizat cuprinzător moștenirea Europei clasice cu mijloacele opticii comunicative (*Theorie des kommunikativen Handelns*, 1984). George Weigel tematizează orientările culturale ale Europei actuale acuzând căderea în paralizia proceduralistă a viziunilor și inițiativelor. Pe acest teren el evocă fapte ce trebuie să dea de gândit, emite judecăți de valoare proprii și sugerează alternative.

Diagnozei din *The Cube and the Cathedral* i se pot aduce câteva obiecții factuale. Bunăoară, abordările europene nu se lasă reduse la proceduralism, care este, e drept, dător

de ton; în fapt, întâlnim proceduralism, împreună cu critica acestuia. Și la Vattimo (*Dopo la cristianita*, 2002), la Habermas (*Zwischen Naturalismus und Religion*, 2005) și, înainte de toți, la Dieter Henrich (*Bewusstes Leben*, 1999), ajung la exprimări sistematice, chiar în cultura seculară de referință a Europei, proiecte de a trece dincoace de proceduralism. Evident, nu stau în picioare clișeele futurologiei utopice care se cultivă la periferia Uniunii Europene, dar nici asimilarea europenilor sub rubrica proceduralismului nu rezistă. Nici exemplele pozitive, de „provocare“ a proceduralismului cu viziuni, date de George Weigel, nu rezistă în întregime. Cazul recente alunecări poloneze în viziuni inferioare proceduralismului însuși – care a stârnit reacția exemplară a Papei Benedict al XVI-lea, la Varșovia, și a celor care au jucat rolul major în răsturnările istorice din 1989, precum Lech Valesa și Matzowiecki – este grăitor. Este clar că un nou „concretism“ lipsit de cultură, care nutrește iluzia că istoria începe cu el, nu este nicidecum alternativa la proceduralism. Din acest punct de vedere – și cu deosebire din acesta – este de folosit moștenirea intelectuală a lui Augustin, iar în această privință George Weigel are, de asemenea, dreptate.

Pentru cineva matur, alexandrinismul (sprijinirea pe o întinsă cultură istorică), funcționalismul (prioritatea acordată funcționării societății, față de considerente politice), pozitivismul (încrederea în analize factuale, mai mult decât în speculație) și proceduralismul (întâietatea recunoscută procedurilor de decizie colectivă față de valorile urmărite subiectiv) nu sunt nicidecum ceva în sine blamabil. În cazul actual, al proceduralismului, ar fi, desigur, un pas înapoi dacă democrația nu ar include consultarea, decizia nu ar presupune reguli universale, voința politică nu ar rămâne

sub controlul public, argumentele nu ar fi verificate în raport cu contraargumentele. Tocmai proceduralismul a adus Europa și America în poziția de conducători ai evoluției moderne și a permis multor țări dezvoltarea prodigioasă, în condiții de emancipare cetățenească. Dar nu este decât un proceduralism amputat acela în care consultarea înseamnă amânarea, în care decizia se eludează, răspunderea se anonimizează, voința este paralizată, iar argumentele sunt neutralizate de birocrății voluminoase. Așa cum dreptul pozitiv se înțelege numai dacă este însoțit de conștiința sensului fiecărei legi, tot astfel proceduralismul își poate etala valoarea numai împreună cu asumarea sensului său. Diagnoza lui George Weigel, din *The Cube and the Cathedral*, are meritul de căpătâi de a fi adus discuția în acest punct crucial și delicat al „problemei Europei“.

Înțelegerea interculturală

La mijlocul anilor nouăzeci s-a lansat de la Universitatea Babeș-Bolyai, odată cu adoptarea *Chartei* (1995), o dezbateră ce putea fi instructivă și fructuoasă: cea asupra multiculturalismului. Între timp, termenul, de proveniență eminentamente americană, s-a încetățenit și în România, chiar dacă cu conotații cam prea nesigure. Pe plan european însă, se folosește predominant o accepțiune care este similară cu cea practică în țara noastră sau, invers: realitățile din țară sunt aidoma celor din Europa.

La noi au apărut însă, pe scară mai mare decât în alte locuri, politicieni demagogi, în criză de subiecte electorale, și diletanți pompoși, care dovedesc încă o dată că idei bune

pot fi erodate de nepricepuți. Acest fapt nu trebuie însă să ne împiedice să vedem realitățile.

Se poate ușor constata că multiculturalismul a câștigat teren în dezbateri pentru motivul simplu că s-a extins în realitatea societăților de astăzi. Pe de altă parte, chiar înțelegerea culturii s-a modificat în ultimele decenii, spre luarea în considerare nu doar a ideilor, a reprezentărilor artistice, filosofice, religioase sau de altă natură, ci și a obiectivării acestora în comportamente, în instituții, în reguli. Un concept îmbogățit al culturii a contribuit simțitor la sporirea actualității multiculturalismului.

Multiculturalismul însuși a devenit însă tot mai ramificat în practica vieții. În fapt, întâlnim mai multe culturi pe același teritoriu nu doar din rațiuni istorice: împrejurarea că, la un moment dat, pe un teritoriu s-au așezat diferite comunități, cu religii, confesiuni, tradiții diferite. Alături de acest multiculturalism istoric, întâlnim astăzi multiculturalismul migrației: comunități, unele rezultate din imigrație, cu culturi sensibil diferite, ocupă același teritoriu. În plus, putem întâlni un multiculturalism rezultat din restructurările legate de globalizarea economiei: companiile cu acțiune globală recrutează personal de pe plan global și-i pun pe oameni să concluzeze.

Pe de altă parte, culturile diverse ce compun realitatea multiculturală a societăților timpului nostru sunt, prin tradiție, culturi cu bază etnică variată. Astăzi se profilează, totuși, culturi care nu au bază etnică, ci altă bază: sunt, de pildă, culturi pe bază profesională (cultura agricultorilor, cultura informaticienilor etc.), culturi cu bază generațională (cultura adolescenților, cultura vârstei a treia etc.), culturi cu bază sexuală (cultura feminismului, cultura patriarhatului etc.), culturi cu bază temporală (cultura postmodernă,

cultura modernă etc.). Și din aceste puncte de vedere (profesional, generațional etc.) se constituie o realitate multiculturală ce trebuie luată în seamă.

Nu intru aici în detaliile aduse la zi ale multiculturalismului; o s-o fac cu alt prilej. Ceea ce vreau acum este să subliniez cât de greșită și de costisitoare este prevalența la noi a vocilor diletanților, care înmormântează prematur teme importante, creând adesea interogații de paie, și, mai ales, să aduc în discuție prelungirea de astăzi a temei multiculturalismului, care este interculturalitatea.

Este din nou limpede că nu este multiculturalism decât acolo unde pe un spațiu delimitat se întâlnesc mai multe culturi. Multiculturalismul semnifică, înainte de toate, coexistența culturilor diverse. Dar o simplă coexistență fără integrare – așa cum semnaleză analize foarte recente făcute pe cazul Franței și Angliei – este de natură să genereze dificultăți („refuzul integrării“ de către noi generații de imigranți și, în extremis, recursul la terorism). De aceea, problema înainte de toate practică ce se pune este în zilele noastre cea a evoluției multiculturalismului spre interculturalitate. Iar această evoluție nu este posibilă fără deschiderea culturilor spre comunicare.

Așa stând lucrurile, este de spus că, singur luat, „contactul“ dintre culturi nu mai ajunge; mai este nevoie, pe lângă „contacte“, de înțelegerea celeilalte culturi și, apoi, de „înțelegerea interculturală“, care înseamnă, în fond, reciprocitate atinsă în comunicare.

Însăși comunicarea dintre culturi și-a schimbat semnificativ conotația. Pentru a se solda cu înțelegerea interculturală, comunicarea trebuie să fie mai mult decât transmitere de informații („știri“), adică o interacțiune ce are ca scop înțelegerea celuilalt. Cel din față, altul, este de considerat partener în interacțiune, și nu obiect manipulabil. Partenerii

trebuie să fie gata să tematizeze nu doar informații, ci și atitudinile și regulile de comportament ce-i leagă, pentru a atinge mai mult decât simpla interacțiune – anume „înțelegerea interculturală“.

Astăzi multe aspecte ale „comunicării interculturale“ sunt cercetate sistematic, încât se conturează deja o adevărată „cultură a comunicării interculturale“. Cărți precum Steela Ting-Toomey, *Communicating Across Cultures* (1999), Larry A. Samovar, Richard E. Porter, *Communication Between Cultures* (2004); Fred E. Jandt. *An Introduction to Intercultural Communication. Identities in a Global Community* (2004) alcătuiesc deja coloana vertebrală a unei literaturi demne de cel mai acut interes din partea managerilor și liderilor, economiștilor, sociologilor, filosofilor. Cu siguranță, un nou prag în evoluția conceperii multiculturalismului s-a atins, încât și dezbateră – începută și în țara noastră, dar prematur stinsă de nepricepuți – ar fi util să fie reluată. Deocamdată, unele programe universitare au preluat tema și literatura admirabilă strânsă în jurul ei. Este însă prea mare diferența dintre caracterul avansat al pregătirii interculturale din unele cursuri și seminarii și înapoierea din discursul public, încă afectat de diletantism.

(Texte preluate din Andrei Marga, *Diagnoze, articole și eseuri*, Eikon, Cluj, 2006)

Sensul învățării istoriei

William J. Bennett a publicat *The Index of Leading Cultural Indicators. American Society at the End of the Twentieth Century* (1999), după ce s-a întrebat, la un deceniu după căderea Zidului de la Berlin și colapsul socialismului răsăritean, cum stă cultura din S.U.A. Cunoscutul

secretar al educației al S.U.A. era preocupat să încurajeze o reflecție de sine a culturii proprii țării, la distanță de abordările anecdotice, care abundă astăzi și umplu capetele multor oameni. El spune că realitățile anilor '90, în pofida succeselor politice evidente, nu sunt încântătoare. „Națiunea în care trăim azi este mai violentă și vulgară, mai trivială și cinică, mai ignorantă și fără remușcări, mai deviantă și deprimată, decât cea în care am trăit odinioară. O cultură populară, care este deseori brutală, înfiorătoare și îndrăgostită de moarte, fură inocența multor copii. Oameniiucid alți oameni și se sinucid cu o mai mare ușurință. Bărbații și femeile se abandonează unii pe ceilalți și își abandonează copiii fără prea multă ezitare. Căsătoria și familia americană sunt mai slăbite, mai instabile și mai puțin normative“ (p. 9). Iar realitățile din anii '90 continuă și astăzi.

Este evident că această diagnoză este valabilă nu doar în America. Oricum, dacă este valabilă în S.U.A., aici fiind vorba de o tradiție iudeo-creștină ce se resimte încă în comportamente și de o democrație funcțională și mai interiorizată, deoarece este exersată, nu cumva această diagnoză este cu atât mai mult valabilă în societăți tot mai puțin marcate de acea tradiție, cu mai scăzută interiorizare a democrației?

Între timp, și în Europa s-a tras semnalul de alarmă. Știm că Peter F. Drucker (*Post-capitalist Society*, 1993) a propus să considerăm societatea actuală ca „societate a cunoașterii“ (pp. 19-47), iar, recent, sociologi germani (vezi Dirk Baecker, *Studien zur nächsten Gesellschaft*, 2007) au vorbit de „societatea viitoare“ ca „societate a computerelor“ (p. 7). Mă adresez, pentru exemplificare, concludentei cărți a lui Konrad Paul Liessmann, *Theorie der Unbildung. Die Irrtümer der Wissensgesellschaft* (2008). Această carte apără evaluarea după care „societatea cunoașterii“ este cel mult o

„societate a informației“, căci informația este aici bunul care circulă cel mai ușor (dar poate fi chiar „societate a dezinformației“, deoarece știrile ce se distribuie creează mai degrabă confuzia), dar nu o societate în care se cultivă cunoașterea. „Informațiile nu au încă deloc de-a face cu cunoștințele și cunoașterea“ („*Informationen haben mit Wissen und Erkenntnis noch nichts zu tun*“, p. 27). Nu numai atât: informațiile care se distribuie nu au de a face cu „educația (*Bildung*)“, pe care o împiedică, de fapt. Aceasta pentru că informația ca atare, singură luată, nu este cunoaștere, căci lipsește „explicația“ și „înțelegerea“, ce sunt presupuse de cunoștință, iar atunci când informația este cultivată sub iluzia că este deja „cunoștință“, se blochează chiar accesul la cunoștința propriu-zisă.

Putem privi evaluarea conform căreia distribuția informației ajunge astăzi să cultive „needucația (*Unbildung*)“, în perspectivă istorică, îmbrățișând optici filosofice. La noi se crede astăzi, cu suficiență și stridență, că reflecția (filosofarea) a devenit de prisos într-o lume dominată de interese pecuniare, de lupte pentru putere și, ocazional, de gesturi de solidaritate. Or, tocmai reflecția poate vedea mai adânc și mai precis acolo unde alții văd capătul lucrurilor. Nu altul decât Wilhelm von Humboldt a dat, în cursul organizării Universității de la Berlin (1810), celebra *Theorie der Bildung des Menschen*, care și astăzi contează ca un fel de bază normativă a universităților (chiar și atunci când acestea se ocupă de cu totul altceva). Aici „educația (*Bildung*)“ este legată de scopul aducerii „umanității într-o persoană (*der Menschheit in unserer Person*)“, încât să se atingă „*eine Verknüpfung unsrer Ichs mit der Welt zu der allgemeinsten, regesten und freierten Wechselwirkung*“ (Von Humboldt, *Werke*, Band I, p. 235). „Educația (*Bildung*)“ înseamnă formarea în

așa fel încât omul devine capabil să semnifice datele lumii în raport nu doar cu împrejurări trecătoare, ci cu viața lui, iar pe aceasta o înțelege înăuntrul vieții umanității. Hegel observase ce înseamnă capacitatea semnificării când, în *Fenomenologia spiritului* (1806), vorbea despre diferența dintre „*bekannt*“ și „*erkannt*“: un obiect îl cunoaștem până la un punct atunci când avem o informație (percepție, reprezentare, nominalizare etc.), dar îl cunoaștem deplin, până la capăt, atunci când ni-l explicăm și-l înțelegem (*erkennen*).

Deja în cultura europeană a secolului al nouăsprezecelea s-a produs însă ruptura informației de cunoașterea în înțeles deplin, în fapt, ruptura formării pentru profesiile cerute de economia și administrația societății, de educație (*Bildung*). Pe cât știu, nimeni nu a dat o descriere mai apăsată a situației decât Proudhon. Cunoscutul învățat francez scria: „Astăzi civilizația este cu adevărat într-o criză, căreia i se găsește în istorie o unică analogie, criză care a determinat apariția creștinismului, scrie el. Toate tradițiile sunt uzate, toate credințele sunt tocite, pe de altă parte, noul program nu este încă elaborat și nu a pătruns încă în conștiința maselor. De aici provine ceea ce eu numesc disoluție. Aceasta este cea mai înfricoșătoare clipă în existența societății umane. Totul se reunește în jurul oamenilor care vor binele pentru a-i face neconsolați: prostituția conștiințelor, triumful mediocrității, amestecul adevărului și falsului, comerțul cu principii, jostnicia pasiunilor, delăsarea moravurilor, oprimarea adevărului, răsplătirea minciunii [...]. Îmi fac puține iluzii și nu mă aștept ca deja de mâine în țara noastră, ca printr-o minune, să renască curajul exprimării părerilor, buna-credință a ziarelor, moralitatea guvernului, rațiunea cetățenilor și simțul comunitar al plebeilor“ (apud Karl Löwith, *Der Mensch inmitten der*

Geschichte. Philosophische Bilanz der 20 Jahrhunderts, 1990, p. 65). Ne sună descrierea aceasta ca ceva străin?

I-a rămas lui Nietzsche să tragă concluzia: „unsere moderne Bildung“ în mod evident „ist gar keine wirkliche Bildung, sondern nur eine Art Wissen um die Bildung; es bleibt in ihr bei dem Bildung-Gedanken, bei dem Bildungs-Gefühl, es wird kein Bildungs-Entschluß daraus“ (Nietzsche, *Unzeitgemäße Betrachtungen*, 1873, Zweites Stück, 4). Aproape un secol mai târziu, Theodor W. Adorno observa că degradarea „educației (Bildung)“ clasice a mers mult mai departe decât a întrevăzut atât de exigentul Nietzsche și ne-a lăsat *Theorie der Halbbildung*. Teza sa era că, în condițiile culturii devenite „industrie culturală“, educația (Bildung) devine o „semi-educație socializată (eine sozializerte Halbbildung)“, un fel de semidoctie utilă, ce se dă, la ocazii, drept savantă. Oare nu ne spune ceva această evoluție a abordărilor: de la „educația (Bildung)“, la Humboldt, la „semieducație (Halbbildung)“, la Adorno, la „needucație (Unbildung)“, în cercetări mai noi?

Am putea transpune în termenii de astăzi această evaluare, observând că se trăiește fără osteneala de a mai gândi, se vorbește despre lucruri fără a mai citi, se ia dorința drept rațiune, conceptele au devenit cuvinte de manevrat, muzica mai interesează mai mult ca ocazie de etalare a pulsionilor, nici măcar drept divertisment. Din Edgardo, eroul din *Lucia di Lammermoor*, care nu poate accepta să trăiască fără credincioasa Lucia, din interogativii eroi ai lui Dostoievski, copleșiți de dileme morale, din pasiunea de lămurire în raport cu absolutul a lui Kierkegaard nu a mai rămas decât amintirea pe cale de a se stinge. Trăim astăzi, generații născute mai târziu – oricum am cântări lucrurile – după un șir de fracturi culturale, în mijlocul societății

moderne tardive: suntem mai informați, dar, în același timp, mai copleșiți de fapte anodine și de nesiguranțe culturale, decât orice generație anterioară.

Astăzi se consideră că ne-am putea dispensa de cunoștința istorică în educație. Mulți oameni care gândesc curricula școlară și universitară consideră că dacă tânărul ajunge să-și însușească ceva deprinderi utile, aceasta este suficient, restul fiind un lux dispensabil. Ce ar putea spune aceștia când ar observa că în cea mai puternică universitate din lume, Harvard (vezi Derek Bok, *Our Underachieving Colleges. A Candid...*, 2006, pp. 58-81), educația se concentrează de la început asupra „dezvoltării capacității de a comunica bine cu variate audiențe“, „îmbunătățirea abilității de a gândi clar și critic“, „dezvoltarea unui set mai clar, mai puternic de principii etice“, „pregătirea pentru a fi participant informat și activ în procesul guvernării democratice“, „a învăța să trăiești și să muncești efectiv cu alți oameni“, „a cunoaște mai multe decât generațiile anterioare despre realitățile internaționale și despre alte țări și culturi“ și a altor „scopuri“ – care, toate, presupun cunoștințe de istorie?

Puțini oameni au susținut atât de convingător, precum Nietzsche, că „viața are nevoie de istorie“. Mai profund decât oricine, celebrul autor al *Unzeitgemäße Betrachtungen* a observat că, așa cum nu se poate trăi fără „uitare (*Vergessen*)“, nu se poate nici fără „memorie (*Erinnerung*)“, încât reasumarea trecutului este parte a „educației (*Bildung*)“: „ceea ce este neistoric și ceea ce este istoric este în egală măsură necesar pentru sănătatea unui om, a unui popor și a unei culturi“ (Zweites Stück, 1).

Nu insist aici asupra rafinatei argumentări din eseu *Despre foloasele și dezavantajele istoriei pentru viață (Vom Nutzen und Nachteil der Historie für das Leben)*. Nimeni nu

a delimitat însă mai acut diferitele redări ale istoriei după criteriul consecințelor în viața persoanelor. După ce Hegel (*Prelegeri de filosofia istoriei*, 1837) ne-a obișnuit cu distincția celor trei feluri de a scrie istoria („istoria nemijlocită“, „istoria reflectată“, „istoria filosofică“), Nietzsche a propus distincția dintre „felurile istoriei (*Historie*)“: „monumentalist“, „anticarian“, „critic“. Nimeni nu a interogat mai lipsit de menajamente consecințele scrierii istoriei pentru formarea personalităților decât Nietzsche. Dacă este vorba de istorie (*Historie*), atunci se produc efecte precum crearea indirectă a „iluziei (*Einbildung*)“ că realitățile prezentului sunt în ordine și că cei de acum sunt urmașii eroilor din trecut, a „civismului“ inerent – efecte care se adună în proliferarea de „personalități slăbite (*geschwächte Persönlichkeiten*)“ (*Zweites Stück*, 5). Nietzsche a pus scrierea istoriei în legătură cu procesele culturale ale timpului, care au însoțit sau au cauzat, măcar parțial, tendințele modernității. El a văzut ieșirea din situație printr-o altă scriere a istoriei – o scriere pătrunsă de o viziune robustă asupra vieții, în stare să ne dea o istorie ce-și asumă oamenii așa cum au fost, o *Geschichte*. Numai așa vom evita, ca trăitori ai modernității târzii, să devenim moderni hedonici și mediocri, după cum romanii epocii împăraților au devenit cetățenii de carnaval care au prăbușit totul.

Nu-l mai putem urma îndeaproape pe Nietzsche în considerațiile despre sensul învățării istoriei, dar putem accepta un adevăr pe care filosoful l-a făcut cât se poate de intuitiv: învățarea istoriei are un sens mai profund decât își imaginează chiar istoricii, căci învățarea (sau neînvățarea) istoriei duce în mai multe direcții decât se bănuie. Sensul învățării istoriei rămâne, oricum, mai delicat decât cel al învățării tehnologiilor industriale, administrative sau culturale, care

rămâne mereu demn de evocat, dar un sens sigur chiar în mijlocul nesiguranțelor modernității târzii.

Desigur că cel care vrea să învețe se poate întreba: ce istorie este de învățat? Întrebarea câștigă în plus în legitimitate în condițiile confuziei profesionale din țara noastră: la noi, literați fără șanse vor să înlocuiască istoricii, iar oportuniști lipsiți de cultură cred că sunt filosofi, peste toți venind activiștii noului conformism ideologic. Întrebarea dobândește și mai multă legitimitate dacă avem în vedere ceea ce publicația *The Economist* semnala, în toamna lui 2008: în România, criza va fi mai severă datorită dependenței de capitalul extern și „incompetenței“ deciziilor. Așadar, în aceste împrejurări, ce istorie este de învățat?

Nu sunt istoric de formație, pentru a da sfaturi în materie. Îmi dau seama însă că în deceniile recente se face nu doar istorie convențională (*Historie*), ci și istorie cu viziune robustă (*Geschichte*). Sunt încredințat că Martin Broszat, sau Georges Duby, sau Jacques Le Goff, sau Thomas Nipperdey, sau Thomas Laqueur și încă alți câțiva istorici nu stau mai jos decât înaintașii, care sunt luați ca reper, precum Mommsen, sau Lamprecht, sau Graetz, și că debateri precum „Historikerstreit“ din Germania anilor optzeci sau evoluțiile istoriografice din America anilor nouăzeci sunt importante nu numai pentru istorici. Cred că istoriografia pe care o fac mulți dintre colegii mei...este, prin personalitățile hotărâtoare, tot mai puțin convențională și tot mai mult acea *Geschichte* de care amintea Nietzsche și de care este, de fapt, nevoie mai mult ca altădată, mai ales în vremuri de criză.

Păcatul și prostia

Profesia de ziarist s-a diferențiat, la rândul ei, asemenea altor profesii.

Din mulțimea celor care scriu la ziare și fac parte din redacții, dar rămân, de obicei, la redarea indistinctă a amănuntelor vieții (fără să își dea seama că datele necorelate pot fi prin ele însele false!), se desprind cei care se apropie efectiv de condiția de ziarist, asimilând informații cuprinzătoare (și care sunt, într-un fel, „cultivați“).

Iar de aceștia se desprind apoi, încă o dată, cei care-și organizează informațiile în concepții și pot sesiza alternativele de descriere și de evaluare. Ziariștii propriu-ziși nu mai sunt prizonierii impresiei că devenim cunoscători doar prin faptul că suntem informați și nu mai confundă opinia contingentă cu realitatea. *Astfel de ziariști sunt efectiv cei care dau importanță și noblețe profesiei de jurnalist, fără de care democrația în mod efectiv nu poate fi concepută.*

Aceste reflecții mi le-a suscitât excelentul interviu pe care Hans Conrad Zander, unul dintre cei mai cultivați ziariști de astăzi, i l-a luat lui Toma d'Aquino, celebrul teolog al creștinătății, și l-a publicat sub titlul „*Dummheit ist Sünde*“ (Patmos, Düsseldorf, 2009). Ingeniosul interviu cu o personalitate care a trăit cu aproape opt secole în urmă mi-a stârnit, firește, și alte reflecții. Bunăoară, reflecția asupra destinului care a făcut ca un om prolific și pătrunzător într-un grad anevoie de egalat, familiarizat de la început cu felurile de a gândi diverse ale timpului, cum a fost Toma d'Aquino, să trebuiască să înfrunte obtuzitatea și ingratitudea contemporanilor, pentru ca, ulterior, să i se recunoască dreptatea și să fie adulat și proclamat sfânt. Sau, observația lui Zander: „Toma a fost un om al deciziilor

rapide, pline de energie. La o decizie, odată luată, el a rămas și după, fără oscilații“ (p. 40).

M-a interesat însă, mai mult decât orice, reflecția asupra a ceea ce dă chiar titlul volumului: felul în care este privită „prostia (Dummheit)“ omenească. În cartea *Summa contra Gentiles*, Toma d'Aquino scria: „Numai atunci voința omului este imună față de păcat când intelectul său este imun contra necunoașterii și erorii“ (IV, 70). Iar imun ești, în termeni pământești, numai dacă te străduiești neîncetat să cunoști și-ți pui întrebări. *Așadar, nu ajungi să faci păcate dacă te străduiești cât poți de mult să cunoști și să eviți certitudinile de circumstanță, falsurile. Altfel spus, suficiența e cale sigură spre păcat.*

Nu rezistăm să nu ne punem, imediat, întrebarea: câți dintre atâția inși ce își etalează mușchii, fizici sau de altă natură, s-au asigurat de cunoaștere și de adevăr? În definitiv, câți ignoranți și retrograzi nu sunt vioi și suficienți pe scenă? Mulți cred că, de fapt, cunoașterea și adevărul vin de la sine, încât întrebările și îndoielile sunt superflue. Aceștia cred, uneori naiv, dar vinovat, că nimic nu mai este obligativ, în afara propriei voințe. Suficiența devine la ei regula de viață sesizabilă. Deoarece „prostia nu doare“, ci numai costă, ei nu mai au vreo instanță nemijlocită de control. O propoziție ca a lui Toma d'Aquino – „Religia este forma supremă a recunoștinței“ (*Summa Theologica*, II, II, 106, I, ad 1) – îi lasă, de obicei, rece. Ei nu mai văd „dezordinea“ din ei înșiși, căci nu văd nicio „dezordine“ în lumea din jur. O altă propoziție a lui Toma d'Aquino ne spune: „Păcatul este o dezordine a sufletului, precum boala este o dezordine a corpului“ (*Questiones disputatae de Malo*, 7, I). Dezordinea sufletului e trăită de cei menționați ca ordine de neclintit.

Există însă o consolare în răspunsurile lui Toma d'Aquino la întrebările potrivite ale contemporanului nostru, Hans Conrad Zander: „Dacă Dumnezeu ar fi scos din cale tot ceea ce constituie pentru om o ocazie de păcat, întregul lumii ar rămâne incomplet“ (citată din *Summa contra Gentiles*, III, 7). Doar că – mai ales în cazul unei mulțimi de suficienți răspândiți în vânzoleala politică a unei societăți, cum este acum societatea noastră – nu este consolare să crezi că tot răul este premisa pentru un bine ulterior. *Se prea poate ca suficiența să fi devenit natura adevărată a multora dintre aceștia, încât nu este ieșire pe această cale. Singura ieșire care a mai rămas este ca prostiei să i se spună pe nume, în maniera culturii democratice, firește.*

A fi creștin

În România, și nu numai aici, a fi creștin este redus frecvent la a merge periodic la biserică, a avea legături cu preoți și episcopi, a sponsoriza ceva din ceea ce fac aceștia. Ca efect: câți nu clamează creștinismul, dar în viață sunt doar instrumentele, uneori în straie de sacerdotiu, ale grupărilor (servicii secrete, grupuri de influență, suporteri de guverne eșuate etc.)? Câți din generațiile socotite tinere nu sunt decât profitori care exploatează clișeele ideologice ale zilei ca „înțelepciune“ și atacă „ierarhia“ doar pentru a-i lua locul? Câți nu pretind „apolitismul“ fiind aserviți unor „activiști“ mediocri, deveniți peste noapte, prin confuzia de valori endemică, demnitari? Nu extind întrebările, căci lista ar fi prea lungă în România actuală, iar orice persoană responsabilă și le pune, cu siguranță, astăzi. Peste toate, se pune întrebarea: ce înseamnă a fi creștin și cât de bine se

cunosc creștinismul și tradițiile iudaice ale dreptății, din care fondatorul creștinismului s-a revendicat?

La această întrebare avem astăzi răspunsul mai clar. Nu mă refer acum la ceea ce am citat adesea în emisiuni de televiziune, la Antena 3, Realitatea sau TVR Cluj, pentru a-i scoate pe intelectuali din clișee. De pildă, observația Angelei Merkel: „nici creștinismul nu este apolitic“, căci și în spusele sublime ale lui Iisus din Nazareth este un angajament pentru o cauză umană. Nu mă refer aici la literatura majoră generată în jurul întrebării de mai sus, pe care tinerii anilor șaiszeci (cu Joseph Ratzinger, *Einführung in das Christentum*, 1969, și Hans Küng, *Christ sein*, 1974, în frunte) o reprezintă plenar. Mă refer la noua carte a arhiepiscopului de München și Freising, Reinhard Cardinal Marx, *Christ sein heisst politisch sein* (Herder, Freiburg, Basel, Wien, 2011, 140 p.), al cărei titlu este deja elocvent. Accentuez că este vorba de noua carte, căci pe cea deja clasică a eminentului profesor de teorie socială, *Das Kapital* (2008), am comentat-o nu demult (vezi Andrei Marga, *The Destiny of Europe*, Editura Academiei Române, București, 2012, 495 p.) și nu o redau, chiar dacă într-un spațiu mai mare s-ar impune.

Cel puțin câteva judecăți ale lui Reinhard Cardinal Marx capătă relief cu totul memorabil (poate epocal în succesiunea encliticiei *Caritas in veritate*, 2011, a lui Benedict al XVI-lea) și merită citate ca atare. „Credința nu trebuie să se limiteze la aparente întrebări teologice, ci are de abordat, de asemenea, temele dreptății sociale și mesajul despre eliberarea și demnitatea omului“ (p. 7). Altfel spus, *spiritualitatea și răspunderea pentru ceea ce se petrece cu oamenii în jur, încrederea în prezența lui Dumnezeu și intervenția personală a creștinului pentru a înlătura nedreptatea, religia și*

politica, așadar, merg mână în mână, fără ca astfel credința să fie instrumentată de politicile zilei. Episcopii și oamenii bisericii au nu numai datoria de a răspândi o morală individuală, ci și pe aceea de a cultiva „etica socială (Sozialethik)“. Aceasta din urmă nu se suprapune cu morala individuală, ci este nevoie, de asemenea, de structuri și instituții, ce corespund opțiunilor etice de bază ale Bibliei „(p. 12). Așa stând lucrurile, se poate spune fără ezitare că „*a fi creștin înseamnă a fi politic (Christ sein heisst politisch sein!*“ (p. 13), adică a te manifesta efectiv în sensul acelor opțiuni. Episcopul și preotul nu devin, în felul acesta, „asistenți sociali (Sozialarbeiter)“, ci rămân definitiv prelați și îngrijitori de suflete (Seelesorger) (p. 25). Ei își asumă libertățile fundamentale și drepturile oamenilor, precum și proprietatea privată, dar luptă contra instrumentării acestora ca scopuri în sine, ce duc la vulnerabilizarea și chiar la sclavizarea unei părți a oamenilor.

Reinhardt Cardinal Marx îl invocă mereu pe fostul episcop von Ketteler, care, contemporan cu Karl Marx fiind, a optat pentru ajutarea muncitorilor expuși acumulării primitive a capitalurilor într-o concepție ce a anticipat actuala „*conomie socială de piață (soziale Marktwirtschaft)*“ a Germaniei. Reamintind textele lui Ketteler și optica din enciclica *Caritas in veritate*, cunoscutul cardinal arată că în considerarea economică sau sociologică, filosofică sau teologică a societății umane „*este vorba despre o dezvoltare întregă, de viața omului în întregimea ei*“ (p. 41), nu doar de aspecte economice separate. Așa cum spunea von Ketteler, biserica nu trebuie să se teamă de libertatea oamenilor: *după ce se asigură de „fundamentul biblic“, biserica are de intervenit în discutarea și soluționarea problemelor din societate. Abstenența socială a bisericii nu are nicio justificare și este eventual un simplu oportunism străin de creștinism.* Pe de

altă parte, creștinismul însuși îi cere proprietarului să procedeze creștinește. „Proprietatea îndatorează (Eigentum verpflichtet)“ (p. 50) – această deviză ar trebui să fie maxima proprietarului, care veghează nu numai la binele său, ci și la binele comunității. „Proprietatea și răspunderea (Eigentum und Verantwortung) ar trebui unite“ (p. 53).

Reinhard Cardinal Marx apără, cu energică și stridentă argumentare, teza după care creștinismul, „această credință, are și consecințe politice“ (p. 73). Le-a avut de la început, în luptă cu păgânismul antichității, și le are și acum pentru cine va lua în serios crearea omului după chipul lui Dumnezeu. Prin această imagine biblică s-a schimbat profund înțelegerea relației dintre individ și societate. Celebra formulare biblică s-a aflat, de fapt, la originea ideilor de libertate, de drepturi ale omului și de democrație, care au stat la baza societății moderne. Ea a putut limita puterea și exercitarea forței de-a lungul istoriei europene. Plecând de aici, arată Cardinalul Marx, se poate spune că „religia nu este o piedică pentru o societate democratică și liberă, ci parte a posibilității acesteia“ (p. 75).

Oamenii care împărtășesc cu adevărat credința creștină au, în orice caz, de făcut ceva, nu doar de crezut. „Noi nu putem crea paradisul pe pământ, dar nici nu ne putem permite să ne mulțumim cu ceea ce este dat în fiecare clipă. Nefericirea și mizeria unui singur om și ale acelor mulți, de aproape și de departe, sunt un temei suficient pentru a acționa.“ (p. 97-98). Oamenii bisericii au de propovăduit învățătura despre împărăția lui Dumnezeu – care este mesajul fundamental al lui Iisus Christos – nu doar de la amvon, ci „prin acțiunea lor“. Angajamentul bisericii pentru „mântuire (Erlösung)“ nu este doar pentru „mai târziu“, ci începe „de pe acum“. „A fi creștin înseamnă a fi politic! Aici nu este o sarcină specială pentru un «episcop social», ci sarcina

și chemarea oricărui creștin și ale oricărei creștine ... Creștința noastră creștină nu este o relicvă a epocilor trecute, ci terenul de pe care se hrănește viața noastră aici și acum. Să avem astfel curajul de a anima însărcinarea (*Auftrag*) dată de Iisus, de a fi sarea Pământului și lumina Lumii și pe marele câmp al societății și politiciii“ (p. 137). Reinhard Cardinal Marx aduce astăzi pe scena argumentărilor teologiei și filosofiei sociale, ale dezbaterii publice *cea mai profundă și mai energică argumentare din epoca teologică a lui Joseph Ratzinger în favoarea angajamentului social și uman neînjumătățit, nefraturat al bisericii și al celor care o slujesc*. El scoate convingător din stagnare și clișee comode o temă preluată greșit și tratată superficial, de multă vreme, și o repune în termenii adecvați.

(Texte preluate din Andrei Marga, *Criza și după criză. Schimbarea lumii*, Eikon, Cluj, 2012)

Ziua filosofiei

Faptul că o instituție venerabilă precum UNESCO celebrează Filosofia este un semn încurajator într-o lume ce dă prevalență, cum ne-au spus Heidegger, Horkheimer și Adorno, mentalității științifico-tehnice și, în plus, a lăsat loc relativismului și, mai nou, concretismului. O lume în care se crede, aproape curent, că numai ce este palpabil este real, că adevărul și binele țin de contexte, iar exemplele epuizează conceptele. Semnul este încurajator căci ne amintește de tradiția Filosofiei: cum Hegel arăta, filosofia este, într-un sens, una cu istoria ei, iar această istorie conține și momentele de filosofie propriu-zisă, nu numai de reflecții

ce nu și-au găsit încă orizontul. Nu numai că ne amintește, fie și indirect, de marea filosofie, dar ne și obligă să ne interogăm asupra posibilității și importanței acesteia în zilele noastre.

Prin natura ei, filosofia evoluează – de această dată împotriva ultimului Hegel – prin multiple filosofii, așadar plural și ca urmare a inițiativelor individualităților. Filosofii rămân opere individuale, oricât de mare este importanța interogațiilor și argumentărilor într-un grup de investigație. De aceea, fiecare dintre cei care s-au angajat, oarecum profesional și biografic, să elaboreze filosofie (din nefericire, cei mai mulți dintre aceștia se mulțumesc să fie profesori de filosofie și prea puțini filosofează!), este chemat, cu atât mai mult în „Ziua Filosofiei“, să se explicitizeze și, poate, să se legitimize. Natura individualizată a filosofiei te obligă să începi, fără nicio emfază, cu ceea ce faci sau nu faci sau nu poți să faci tu însuși.

Împărtășesc o opinie despre filosofie (pe care nu o detaliez aici) care mă face să consider că reflecția asupra ceea ce este în jur, reflecția asupra sensului istoriei și reflecția asupra sensului vieții sunt de adus la unitate. De aceea, îmi permit să spun că, de pildă, istoria relevantă a României confirmă că sincronismul rămâne, cuprinzător vorbind, soluția, dar sincronismul are nevoie de reflexivitate și, eventual, reconstrucție. Suntem după „cotitura culturală“ a lumii civilizate, care a însemnat mai multe „cotituri“ filosofice (hermeneutică, acțională, comunicativă), și înaintea unei „corecturi“ a secularizării. Ca un alt exemplu, unificarea europeană se dovedește a fi soluția pentru a păstra continentul nostru în competițiile, inclusiv culturale, ale epocii pe care o trăim, dar această unificare trebuie acum regândită depășindu-i „deficitul demografic“ și reafirmându-i „finalitatea“ de început. Sau, ca o altă ilustrare, în lumea trăită a vieții sunt

astăzi multe presiuni la a convinge oamenii că viața se epuizează în consumul ocaziilor, iar asumptiile culturii clasice (onoarea, devoțiunea, iubirea celuilalt) ar fi deja în contratimp cu prezentul. Or, se dovedește, cu toate argumentele realiste, că sensul vieții este o problemă cu sens oriunde și oricând. În sfârșit, ca o altă ilustrare, trăim, cum s-a spus deja la începutul anilor nouăzeci, noi valuri ale democratizării, iar convingerea că problemele lumii în care trăim se dezleagă cu adevărat în mod comunicativ câștigă teren. Oricum ar sta lucrurile, două fapte sunt limpezi. Numai dacă devine mai mult decât un ansamblu de proceduri de alegere periodică a reprezentanților, anume o „formă de viață“, și se alimentează cultural din tradiții de etică a vieții publice, democrația nu va ceda teren autoritarismului, inclusiv aceluia ce profită de democrație. Pe de altă parte, numai dacă cei care comunică se asumă pe sine cu tot ceea ce au de promovat în societate, democrația rezistă.

Se observă, chiar și numai din aceste exemple simple, că – împotriva impresiei după care filosofia și-ar fi pierdut locul în cultură și rostul – este nevoie de filosofie, chiar și pentru a găsi dezlegări la alternativele de viață în fața cărora ne aflăm. Filosofia este, desigur, știm bine de tradiția ei, și explorare, consolare, anamneză, creație și configurare. Pentru timpul în care trăim ea este, cum a fost și pentru Platon, Bacon, Hegel, Heidegger sau Habermas, și dezlegare de probleme de viață ale oamenilor. În Ziua filosofiei, pe drept și salutar propusă de UNESCO, se cuvine să ne amintim argumentul deja clasic: și când cineva respinge filosofia, o face în numele unei filosofii tacite, care, la rândul ei, se impune chestionată.

(Text publicat în „Ziua de Cluj“, 15 noiembrie 2012)

PARTEA A II-A
Un nou program cultural

Sincronizarea Institutului Cultural Român

(Declarație după preluarea Președinției
Institutului Cultural Român, 19 septembrie 2012)

În raport cu Legea 356 din 11 iulie 2003 (cu modificările OUG nr.27, din 13 iunie 2012), cu reglementările ulterioare, sunt necesare dezvoltări și schimbări în direcția sincronizării activităților la Institutul Cultural Român. Le rezum aici:

1. Va trebui redefinit ceea ce-și propune Institutul Cultural Român, căci „inițierea, organizarea și dezvoltarea capacității asociative....“, cum se spune în documentele institutului, nu sunt suficiente. *În fapt, ICR ar trebui să aibă ca scop major producerea de noi valori de cultură și civilizație, reprezentarea și promovarea culturii și civilizației poporului român în țară și în lume, luată în întregime.* Deci, accentul se mută pe producerea de valori.

2. Cultura este conștiința de sine a unui popor și, în același timp, prefigurarea existenței lui viitoare. *În continuitatea și calitatea dezbaterii culturale se etalează astăzi forța unui popor.* ICR trebuie să-și asume, să încurajeze și să întrețină dezbateri culturale de bună calitate în care cetățenii României să se exprime și să-și regăsească vederile. Contribuția la elaborarea de proiecte „România 2020“ va trebui să aibă prioritate. Deci accentul se mută pe configurarea alternativelor de evoluție a României și articularea proiectelor corespunzătoare, în locul actualei stagnări a dezbaterii.

3. Pe scena Europei și a lumii a devenit din nou limpede – inclusiv în cursul crizei începute în 2008 – că „societatea informației” și „societatea cunoașterii” (atât de lăcită astăzi) au nevoie de un complement, care este „societatea înțelepciunii”. România actuală are nevoie de o reflecție pricepută asupra călăuzirii în viață, în istorie, în lume. Prin prevederi corespunzătoare, va trebui asumată *completitudinea culturii și civilizației actuale* și faptul că ICR se obligă să cuprindă, în arcul culturii, informații, cunoștințe, dar și vederi generale, concepții, viziuni. *Europa rămâne multilinguală, iar limba română va trebui consolidată ca limbă europeană. Vom cultiva memoria trecutului, vom contribui la rezolvarea problemelor prezentului și vom prefigura și pregăti viitorul.*

4. În înțelegerea și practicarea culturii din România, s-a rămas la o concepție neoromantică ce lasă prea puțin loc științelor, economiei, dreptului și tehnologiei în spațiul culturii și civilizației. Dacă privim documentele ICR din anii recentți, suntem izbiți de această înțelegere restrictivă și caducă a culturii și civilizației. *Accentul trebuie mutat pe sprijinirea activităților generatoare de ipoteze, concepte, descoperiri cognitive, inovații tehnologice, înnoiri de viziune și pe cultivarea și etalarea științelor în România.* Reglementările și organizarea ICR vor trebui să reflecte o asemenea privire contemporană asupra culturii și civilizației.

5. Experimentele împrăspătează cunoașterea, iar experimentele culturale sunt indiciu de tinerețe. Multe dintre inițiativele culturale pornite din România s-au realizat însă în altă parte. ICR s-a preocupat, în ultimii ani, să etaleze noi experimente, dar eșecurile nu sunt mai puține decât reușitele. *Atunci când este vorba despre reprezentarea culturii naționale, ICR trebuie să pună în prim-plan inițiativele culturale reușite, operele validate, autorii care au creat efectiv mo-*

mente istorice, iar toate acestea există în România. O schimbare de accent, în favoarea operelor validate, este indispensabilă dacă vrem să asigurăm prestigiul cultural țării noastre.

6. România se află, la rândul ei, în mediul unei lumi dinamice, în care fiecare cetățean resimte continuu bombardamentul informațiilor, reclama agresivă a produselor, asaltul apelurilor, ofensiva ideologiilor. Nu ne putem sustrage acestora. *ICR trebuie să mute însă accentul de pe simpla adaptare la lumea din jur, pe elaborarea de puncte de vedere, de perspective și de abordări originale, făcând din România nu doar un spectator al situației, ci locul de emergență a ideilor noi, conform ponderii ei istorice.*

7. În orice cultură vie, noi și noi generații caută să-și facă loc și luptă pentru recunoaștere. Nicăieri însă nu se reușește fără efort tenace, fără munca asiduă și organizată, fără talent bine folosit. Orice pretendent la recunoaștere are nevoie de operă proprie. *În lumea culturii, legitimitatea o oferă opera.* Cum s-a spus foarte exact pe meleagurile noastre, tinerețea implică trufie, dar competența și meritul sunt altceva. Tema conflictului dintre generații, exploatată copios în România ultimilor ani, nu a dus la nimic bun: nu a ieșit o operă demnă de acest nume din acest conflict. ICR trebuie să mute neîntârziat accentul, în evaluările pe care le face, pe faptul simplu și hotărâtor al valorii operei. *Nici afinitățile sau afilierile, nici vârsta, nici alte considerente nu dispensează pe cineva de înfruntarea întrebării simple privind opera proprie și valoarea acesteia.*

8. Organizațiile profesionale, universitățile și asociațiile de creatori sunt de revitalizat în România de astăzi. ICR trebuie să se preocupe de această temă și să ofere sprijin, inclusiv material, în acest sens. Dar, oricât de importantă este organizația sau instituția – iar importanța acestora este

adesea crucială – , personalitatea este subiectul ultim al creației. ICR trebuie să mute accentul acțiunilor sale de încurajare, stimulare, sprijinire a creației pe personalități – pe acei oameni care au oferit deja o garanție a succesului întreprinderii lor culturale. *Trebuie pus capăt risipei resurselor pe improvizatii și aranjamente subiective.*

9. Cultura este plasată, inevitabil, în mediul intereselor economice și politice. Fiecare om de cultură îmbrățișează un ideal de umanitate, cu toate implicațiile civice, morale, politice de neocolit. Poți să nu aparții niciunui partid (să fii, deci, apartinic), dar nu poți fi apolitic. Rămâne valabil ceea ce o contemporană spunea: „nici Iisus din Nazaret nu a fost apolitic“, căci, în sublimele sale spuse era un proiect de umanitate. Conform legislației, ICR trebuie să mute accentul pe cultivarea unui sănătos pluralism ferindu-se de parti pris-uri pentru politici respinse de cetățenii țării. *Mernirea sa primordială este să contribuie la dezvoltarea culturii dezbaterii argumentative a punctelor de vedere diferite și la încurajarea reflexivității în societate.*

10. Cultura se promovează în virtutea valorii, dar cu cheltuieli. Promovarea culturii costă. ICR trebuie să mute accentul pe întrebări hotărâtoare – ce, cât, cum, unde este prezentă cultura română în lume? – și să facă multe *operațiuni neglijate*: asigurarea prezenței cărților românești în bibliotecile lumii, consacrarea de idei românești, folosirea cu rezultate a burselor, cooperarea cu editurile de referință străine, ameliorarea situației corpului de traducători, mărirea accesului cititorului român la cărțile de referință universală, sporirea relevanței propriilor edituri, contactul continuu al autorilor cu publicul, instituirea de premii reale pentru opere cu impact societal semnificativ etc. *Un inventar actual al datelor prezenței românești în cultura lumii este necesar, iar noi investiții în cultura română vor fi făcute.*

11. Personalul a fost lovit – sub toate aspectele – prin reglementările din 2009-2010, încât reconstrucția structurilor și primenirea posturilor sunt indispensabile. Personalitățile de referință ale literaturii, științei, artelor plastice, filmului, teatrului, muzicii, teologiei și filosofiei, ale speciilor de creație reprezentate cu succes în cultura română, vor fi invitate să-și promoveze idei și inițiative competitive în ICR. Valoarea va trebui să primeze în orice situație. Piața este cel mai bun reglator al economiei, dar, în domenii precum educația și cultura, piața nu este, în nici o țară civilizată, singurul reglator. *Valorile nu sunt întotdeauna epuizate de valorile ce se stabilesc pe piață.* Cei care lucrează în administrația ICR vor trebui să aibă experiența minimă a creației, pregătire în management și diplomatie culturală și să-și asume promovarea abordărilor multiple deschise în cultura română, într-un dialog largit al culturilor, cu capacitatea comparativă corespunzătoare. Vom găsi locul din care să aibă impact personalitățile de prim-plan ale vieții românești actuale. Vom folosi aportul cultural al diasporei. Vom sprijini formarea și afirmarea unor noi generații de personalități culturale. *Vom debirocratiza și defeudaliza ICR, încât orice cetățean român să se poată adresa cu încredere instituției spre a-și realiza proiecte culturale competitive.* O nouă organizare, un nou regulament se află în pregătire, iar Parlamentului României și comisiilor de specialitate ale acestuia le vor fi prezentate, spre aprobare, programe și proiecte de importanță majoră.

12. Imaginea României în lume nu ar fi trebuit să fie depreciată grăbit, cum a fost în ultimii ani, socotind-o simplă propagandă. Se știe că imaginea unei țări este parte a competitivității generale a acelei țări. Imaginea României se compune din ceea ce face fiecare român și, mai ales, din creațiile veritabile pe care cetățenii țării noastre le propun

lumii. Românii sunt asemenea oricărui alt popor, iar cultura lor a arătat de nenumărate ori că nu este mai prejos. *ICR va pune în relief universal diversitatea și bogăția culturii române*, faptul că, la rândul ei, această cultură își dezvoltă – în respectul legalității, democrației și demnității umane – abordări variate, înnoitoare și competitive. ICR nu este aservit vreunui curent ideologic, politic sau estetic, ci numai interesului public al îmbogățirii culturii române și promovării ei adecvate în secolele de continuare revoluții – în cunoaștere, în felul de viață al oamenilor, în felul lor de a vedea lumea – în care trăim. *ICR își va asuma, la rândul său, pluralismul înțelept al secolului 21* (Declarație la alegerea ca Președinte al Institutului Cultural Român de către Senatul României, 12 septembrie 2012).

Câteva chestiuni practice

Activitățile Institutului Cultural Român (ICR) interesează, pe bună dreptate, mulți intelectuali, iar cetățenii se întrebă, firește, ce se face cu resursele la care contribuie. De aceea, continuând declarația *Sincronizarea Institutului Cultural Român* (publicată în 12 septembrie 2012), facem câteva precizări relative la întrebări ridicate în dezbaterea publică ce a urmat.

ICR trebuie deschis, în continuare, spre intelectualii și publicul românesc. Nu va fi un institut confiscat de vreun grup, ci instituția menită să servească sporirea valorilor culturale din țara noastră și promovarea lor. După desemnarea Consiliului de Conducere, de către Senatul României, uniunile și asociațiile de creație, instituțiile și personalitățile

interesate au fost solicitate să propună programe, proiecte și acțiuni ce vor fi derulate de ICR.

Optica promovată de ICR este pluralismul abordărilor, în care creația și valoarea creației hotărăsc. Avem de reprezentat o cultură română nonmimetică, racordată la temele și căutările timpului nostru, capabilă să propună vederi, soluții și perspective proprii. Ne interesează eminent România ca subiect și actor cultural, într-o lume a interacțiunilor extrem de dense și a competiției valorilor.

Programele ICR au nevoie neîntârziat de o diversificare. Mai mulți autori, autorii de prim-plan din literatură, arte, științe, filosofie, teologie trebuie sprijiniți. Fiecare avem o specializare, dar trebuie să acceptăm că și alte specializări sunt de cultivat. Ne bucură succesele filmului, artelor plastice, teatrului, literaturii românești, dar acestea trebuie complementate cu promovarea României din multe alte domenii. ICR nu este nicidecum singurul responsabil de reprezentarea culturii române, dar își asumă răspunderea promovării în lărgime și profunzime a valorilor create în țara noastră.

Iau un exemplu la îndemână: publicarea de traduceri din volumele autorilor români. Nu insist aici asupra împrejurării că volumele ca atare trebuie să atragă edituri străine, care să le traducă și să le tipărească, pe baza unui contract cu autorul însuși. România, ca și alte câteva state, practică, însă, în ultimii ani, obiceiul traducerii și publicării în străinătate pe bază de plăți executate de ICR sau de către alte instituții românești. Nu respingem procedul, dar cerem să se înțeleagă faptul că nu este singurul și nici primul folosit. Dacă privim, totuși, listele cu traducerile făcute pe banii ICR în anii recenți, atunci reținem ușor trei lucruri: a) nu a existat o consultare sistematică, prealabilă, în selecția

volumelor și autorilor; b) a existat o Comisie, care s-a dovedit a fi partizană și mult prea subiectivă; de acum, va trebui să răspundem solicitărilor prin evaluarea corectă a propunerilor, cât și a editurilor, dar, mai ales, să rezolvăm problema difuzării reale a cărților în străinătate și a campaniilor de publicitate. În fapt, prea multe titluri s-au tipărit doar pentru știința publicului intern, iar ecourile sunt, de multe ori, restrânse; c) listele cu traduceri făcute conțin de toate – volume remarcabile, alături de rateuri vizibile; d) editurile alese sunt adesea marginale, iar exemplarele tipărite stau în magazine. ICR actual este hotărât să curme situația, iar vicepreședintele Horia Răzvan Gârbea are însărcinarea să normalizeze urgent procedura, deschizând complet lista cu subvenționarea traducerilor din autorii români, fără vreo rețineră.

Este nevoie să se facă distincția, la ICR, dintre acțiuni punctuale și proiecte și programe. Iau ca exemplu ceea ce a făcut, în prima jumătate a anului trecut, un institut cultural român dintr-o capitală europeană, potrivit propriului raport publicat: seară muzicală cu acordeon, prezentarea unui film documentar, întâlnire cu actori aflați în trecere, concert cu tulnicărese, seară de poezie, conferința unui doctorand, discuții despre biserica din oraș, câteva ore de limba română, o evocare istorică, o expoziție de pictură, concertul unui quartet și alte câteva acțiuni de acest gen. Nimeni — nici noi, firește — nu contestăm utilitatea acestor acțiuni, iar cultivarea lor are, desigur, rațiuni. Dar ICR de la fața locului trebuie să facă și altceva: a) să se asigure că din cultura română (literatură, arte, științe, filosofie, teologie), măcar o carte s-a tradus, sau, în orice caz, a intrat în atenția și dezbateră din capitala acelei țări; b) să se asigure că, în presa de la fața locului, se știe despre europenitatea instituțiilor, a proiectelor de dezvoltare, a oamenilor din țara

noastră; c) să se asigure că în bibliotecile și universitățile de acolo au ajuns cărțile reprezentative de ieri și de azi ale autorilor romani; d) să se asigure că se explorează acele arhive istorice din țara respectivă care sunt semnificative pentru istoria țării noastre; e) să se asigure că personalitățile de referință ale țării noastre pot fi accesate de cei interesați de la fața locului. Și altele. Trebuie să se asume că programele nu se compun din întâmplări, nu se descoperă pe parcurs, din ce se nimerește, ci ele au un sens, un scop și o coerență. *Programele culturale nu trebuie reduse la acțiuni bune de raportat în volume, dar lipsite de consecințe pentru cunoașterea și înțelegerea culturii și civilizației românești.*

Orice instituție culturală are nevoie de bani, iar banii, de obicei, nu ajung. Cine a lucrat cu Goethe Institut, cu British Council, cu Hanban, cu Alliance Française știe că și acestea se preocupă de obținerea mai multor bani. Ca intelectual, este reconfortant când cineva te finanțează. Acestea sunt lucruri bine știute. Se observă însă, ușor, erori manageriale din ICR, sub aspect financiar, și nevoia de a le corecta: a) vom acorda autonomie financiară direcțiilor generale, direcțiilor și serviciilor, precum și institutelor din subordine, cerându-le să-și elaboreze programe propriu-zise și să se asigure din timp de finanțarea lor; b) un buget anual nu se cheltuie până în august, pentru ca apoi să înceapă lamentația; c) resursele de finanțare se impun diversificate, ca oriunde în lumea civilizată: alocări bugetare, sponsorizări și donații, cooperări, resursele europene vor trebui folosite neîntârziat de către orice institut din rețeaua ICR. O data cu noua organigramă a instituției, vicepreședintele Vladimir Simon coordonează întreaga abordare financiară; d) trebuie vegheat la cheltuirea eficientă a banilor (un institut finanța zboruri transcontinentale sau transoceanice pentru ca, la fața locului, cineva să întâlnească zece-doisprezece oameni

din localitate, vag interesați!); e) cărțile publicate prin traduceri subvenționate sunt solicitate la a recupera resurse pentru alte traduceri; e) vor fi foarte utile filiale ale Institutului Cultural Român în Iași, Cluj-Napoca, Timișoara, Craiova. Fiind raționali, este normal să pretindem ca inițiativelor noastre să aibă impact conform investițiilor. *Trebuie înțeles că nici o politică (culturală, externă etc.) nu dă rezultate durabile dacă înseamnă simpla mituire.*

Ne referim succint și la personal. Am propus schimbări de personal – după ce Senatul României ne-a încredințat conducerea ICR – și vom schimba în continuare. Nimeni nu este și nu va fi întrebat cu cine votează. Altceva ne interesează: a) să aducem în fruntea instituțiilor culturale din diferite capitale personalități profilate ale culturii române, capabile nu numai să organizeze acțiuni, ci și să interacționeze – prin volume proprii, conferințe, articole în marile cotidiene, studii de specialitate – cu mediul cultural de la fața locului; b) să asigurăm cooperări cu universități, edituri, biblioteci, media și alte instituții cu impact cultural semnificativ; c) să aducem la direcțiile și serviciile ICR persoane cu deschidere spre întreaga cultură și societate, capabile să conceapă, în raza lor de răspundere, programe și să atragă resursele financiare de care au nevoie; d) *să redăm Institutul Cultural Român intelectualității și cetățenilor României.*

Nu omitem chestiunea infrastructurii. Știm că infrastructura reprezentanțelor României este în suferință aproape oriunde. În ceea ce privește rețeaua Institutelor Culturale Române, un director dintr-o capitală europeană ne relata acum câteva zile că institutul său există, dar nu are sediu! Trebuie pus capăt acestei situații. *Nu este institut cultural român în ordine dacă nu are sediu, personal calificat, bibliotecă dotată, sală de conferințe, echipamente de prezentare și editare etc.*

Încheiem revenind la sporirea (generarea, producerea etc. – putem folosi mai multe substantive din limbajul sociologiei actuale a culturii) valorilor culturale. Ca țară, nu ne putem permite să rămânem cu ceea ce avem, iar ceea ce avem trebuie promovată cu totul altfel decât s-a făcut până de curând. Pentru România, spus cât se poate de direct, această creștere nu poate să nu fie temă pentru multe instituții: universități, academii, uniuni și asociații. În țara noastră trebuie repuse în mișcare și sprijinite asociațiile profesionale. Universitățile trebuie reorientate spre creație și scoase din marasmul falselor criterii și al birocrăției instalate în țară în ultimii ani. Legea educației din 2011 este sursă de înapoiere culturală. Putem enunța multe alte măsuri. Dincoace de toate, un fapt se impune: *România poate fi promovată cu succes în lumea de astăzi în măsura inițiativei, înnoirii și inovației culturale, care trebuie să aibă prioritate.*

Programele Institutului Cultural Român

Institutul Cultural Român operează în cadrul legal existent asigurat de *Legea nr. 356 din 2003*, de *Ordonanța de urgență a Guvernului României nr. 27 din 13 iunie 2012* și de reglementările ulterioare. Misiunea sa constă în promovarea culturii și civilizației naționale în țară și în străinătate. Institutul are ca scop major sporirea vizibilității, cunoașterii și prestigiului valorilor românești în lumea de astăzi.

Obiectivele strategice ale României se ating prin acțiuni de dezvoltare internă, prin inițiative de politică externă și prin programe de afirmare culturală. Ceea ce întreprinde Institutul Cultural Român reprezintă o componentă complementară, de importanță majoră, pentru atingerea acestor obiective.

Prin *Hotărârea Guvernului României* nr. 492 din 2004, s-au organizat institute culturale române în diferite capitale sau metropole ale lumii (Paris, New York, Viena, Londra etc.), încât Institutul Cultural Român s-a transformat, treptat, într-un actor internațional. Institutul actual păstrează această statură, precum și preocupările din anii anteriori de promovare a artiștilor emergenți, de colaborare cu presa culturală influentă, din diferite țări, de asigurare a prezenței românești la mari evenimente internaționale (târguri de carte, festivaluri, conferințe, expoziții etc.).

Pentru ca Institutul Cultural Român să-și poată îndeplini rolul unui actor global, în serviciul sporirii vizibilității, cunoașterii și prestigiului culturii și civilizației naționale, este indispensabilă, însă, lansarea de programe noi și extinderea inițiativelor benefice de dezvoltare din trecut. De la început, este de asumat nevoia unei înțelegeri cuprinzătoare a culturii, sincronizarea cu lumea actuală. Considerăm cultura drept un întreg complex ce include cunoaștere, convingeri, artă, morală, legi, obiceiuri, tehnici dobândite de o comunitate, care îi organizează viața și aspirațiile. Așa stând lucrurile, includem în cultura pe care institutul o reprezintă, în țară și în străinătate, în mod firesc, literatura, muzica, artele vizuale, științele – începând cu economia și dreptul și, desigur, științele experimentale – arhitectura, filosofia, reflecția teologică. Asigurăm, în felul acesta, asumarea comprehensivă, la nivel contemporan, a culturii de către Institutul Cultural Român.

Pluralismul sănătos al viziunilor, abordărilor și modalităților de expresie este mediul cel mai propice culturii. Institutul Cultural Roman încurajează inițiativele înnoitoare, creațiile originale și sprijină financiar autorii în cadrul unei competiții deschise, în care jurii independente iau decizii pe baza valorii proiectelor prezentate.

S-au făcut, până de curând, finanțări preferențiale, la marginea legii, pentru activități cu rezultate adesea efemere. Unele persoane au fost plătite cu sume neobișnuit de mari pentru activități cu impact, în fapt, redus, iar astăzi ele reacționează vehement la orice schimbare. Institutul Cultural Român se distanțează de favorizarea unora în dauna altora și cere tuturor folosirea chibzuită a resurselor, în serviciul creației culturale efective. Se restabilește legalitatea în folosirea resurselor financiare.

Se pune capăt desemnărilor în funcții fără rațiuni profesionale, dar și finanțărilor la marginea legii. Institutul Cultural Român este, prin natura misiunii sale, solidar cu dezbateră civilizată, în care atacul la persoană, sofismele deformării prealabile a opiniei celuilalt, spre a o putea combate, și celelalte mijloace care degradează discuția publică nu își au locul.

Facem, de la început, distincția între *programe, proiecte și acțiuni*, iar în cele ce urmează avem în vedere doar *programele pentru 2013*. Programele se susțin cu proiecte ce se selectează prin competiție, pe bază de criterii transparente, de către jurii independente, și se pun în aplicare prin numeroase acțiuni ale persoanelor, personalităților, organizațiilor și instituțiilor.

Programele, care sunt prezentate sintetic în cele ce urmează, au la bază fundamentări și cuprind detaliierile tehnice necesare și calculul financiar. Se vor pune în aplicare, în 2012–2013, următoarele programe:

I. Programul *Încheierea organizării Institutelor Culturale Române din afara țării și deschiderea de noi institute:*

Unele institute culturale române din exterior nu au sediu (Bruxelles, de pildă), altele nu au bibliotecă (Viena, spre

exemplu), altele au devenit unități de impresariat artistic, lăsând neexploatate oportunitățile locului (Istanbul), multe institute au făcut mai ales acțiuni în care era specializat directorul (New York), activitatea fiecărui institut a rămas prea ocazională și cu impact relativ redus. Institutul Cultural Român procedează la normalizarea organizării și funcționării Institutelor Culturale Române din exterior conform unor cerințe precum:

- a. Concentrarea fiecărui institut pe câteva proiecte proprii, cu grad mare de relevanță și impact în raport cu particularitățile țării gazdă;
- b. Asigurarea unei rețele relevante de parteneri cu impact în țările respective, inclusiv cu universități și institute de cercetare de prim-plan;
- c. Organizarea Bibliotecii Culturii Române în fiecare institut și înzestrarea ei cu cărți produse înăuntrul și în afara României, în baza unei cooperări organizate cu edituri românești;
- d. Asigurarea ofertei de Cursuri de învățare a limbii române, conform practicilor altor țări din Uniunea Europeană;
- e. Asigurarea prezenței țării în enciclopedii, dicționare, manuale, alte volume, în publicații și dezbateri, și a promovării de puncte de vedere documentate, menite să pună în evidență adevăruri privind istoria și cultura României;
- f. Sporirea traducerii de scrieri din limba română și a numărului traducătorilor;
- g. Asigurarea prezenței valorilor artistice (arte plastice, muzică, film etc.) ale culturii române și a înnoirilor aduse de noile generații pe scena internațională;

- h. Echiparea fiecărui institut cu sediu, echipamente de comunicare, bibliotecă și celelalte mijloace necesare;
- i. Alte cerințe cuprinse în hotărârile *Măsuri pentru consolidarea cunoașterii și prestigiului culturii române* (nr. 15.121 din 1 octombrie 2012) și *Notificare* (nr. 15.450 din 8 octombrie 2012);

Explorăm și folosim posibilitățile de deschidere de institute culturale române la Beijing (China), Moscova (Rusia), São Paulo (Brazilia), Alexandria (Egipt), Atena (Grecia), München-Nürnberg (Germania), Kiev (Ucraina) (conform hotărârii nr. 15.428 din 10 octombrie 2012).

II. *Translation and Publication Support Programs* și Programul *Publishing Romania*, care au ca scop traducerea și publicarea de autori români în străinătate, continuă și se extind. Institutul Cultural Român va aloca resurse bugetare și extrabugetare pentru a subvenționa anual traducerea a cel puțin treizeci de autori. Juriile concursurilor vor fi reorganizate, asigurându-se transparența concursurilor. Mecanismul pieței se respectă. Promovarea deopotrivă a autorilor consacrați și a autorilor care aduc înnoiri este o datorie a Institutului Cultural Român.

Prin traduceri în diferite limbi, cultura română va trebui reprezentată în primul rând de contribuțiile ei solide și durabile.

III. Programul *Cantemir* are ca scop sprijinirea proiectelor prezentate de operatorii români și autorii străinii destinate să mărească vizibilitatea și recunoașterea valorilor și contribuțiilor României. Acest program asigură finanțări de proiecte.

IV. Programul *Orizont* are ca scop sprijinirea autorilor din România care participă la înnoirea validabilă internațional în domeniul lor de activitate și constă din finanțări pe șase luni pentru documentare, participare la reuniuni internaționale și publicarea de lucrări competitive.

V. Programul *EUNIC* are ca scop amplificarea cooperării în rețeaua europeană a institutelor culturale și constă în sprijinirea financiară a acestei cooperări.

VI. Programul *Prezența României în Bibliotecile lumii* are ca scop ameliorarea alimentării cu publicații din țara noastră a marilor biblioteci și asigurarea prezenței României în scrierile de referință din lume. Se constată, în acest moment, grave lipsuri în ceea ce privește preluarea scrierilor românești în bibliotecile lumii. Prea puține cărți și prea puțini autori români sunt reprezentați în bibliotecile de referință. Chiar și în ultimii ani au fost publicate istorii ale unor instituții ale statelor moderne, din Europa, din care România lipsește. Programul își propune să curme aceste situații prin explorarea posibilităților prin care autorii români pot fi prezenți în bibliotecile lumii și prin organizarea demersurilor prin care țara noastră poate fi prezentă în enciclopedii, dicționare, istorii, volume semnificative.

VII. Programul *Prezentarea contribuțiilor românești* are ca scop prezentarea sistematică a valorilor românești în competițiile lumii. Sub aspect istoric, sunt de etalat contribuții originare în spațiul carpatic la cultura și civilizația lumii. Sub aspectul actualității, este vorba de a decanta și etala contribuțiile teologice, literare, filosofice, științifice originale ale României de astăzi. Se elaborează și editează volumul *100 de contribuții ale României*. Se organizează expoziția itinerantă *Ipoteze, teorii și contribuții ale României în știință și tehnologie*.

VII. Programul *Expozițiile itinerante ale Institutului Cultural Român* are ca scop prezentarea tematică coerentă și concludentă a culturii și civilizației românești, cu participarea unora dintre creatorii înșiși. De exemplu, expoziția itinerantă *Pictori români de azi*, expoziția itinerantă *Prozatori români de azi*, expoziția itinerantă *Poeți români de azi*, ciclul de filme *Filme românești de azi*, expoziția itinerantă *Valori ale culturii tradiționale românești* și altele. Se organizează expoziții itinerante pe criterii de performanță și în funcție de temele ce se propun și se dovedesc a fi competitive.

IX. Programul *România democratică și europeană* are ca scop să stimuleze dezbaterea autohtonă, cu participare internațională, asupra economiei, dreptului, administrației, asupra funcționării și performanțelor instituțiilor românești, să etaleze realitățile țării noastre și să asigure participarea autorilor români la dezbaterea internațională a problemelor regionale, europene și globale. În cadrul acestui program se organizează acțiuni precum:

- a) acordarea de premii anuale – premiul „Economia“, premiul „Justiția“, premiul „Democrația“, pentru cele mai bune scrieri consacrate României actuale în domeniile respective;
- b) dezbaterea anuală *Economia României actuale. Oportunități și tendințe*;
- c) dezbaterea anuală *Viitorul Europei. Concepte ale reorganizării. Agenda 2020*;
- d) conferința internațională *Europa — legitimare și democrație*;
- e) reuniunea internațională *Proiecte pentru Magna Charta a culturii europene*;
- f) conferința internațională *Criza 2008–2012. Schimbarea lumii*.

X. Programul *Participarea României la târguri de carte, festivaluri și alte manifestări internaționale de referință*. Institutul Cultural Român organizează standurile țării noastre la târgurile internaționale de carte de la Paris, Londra, Torino, Goteborg, Madrid-Barcelona, Viena, Varșovia. Institutul Cultural Român sprijină participarea teatrelor, orchestrelor și soliștilor din România la festivaluri de referință. Institutul Cultural Român sprijină participarea de autori români la manifestări internaționale semnificative. Participările teatrelor și ale orchestrelor se fac prin înregistrarea unui proiect și pe baza deciziei unui juriu sau a unei comisii de selecție, care operează cu criterii comunicate public, în prealabil.

Institutul Cultural Român organizează în fiecare an *Festivalul Filmului European* la București, Iași, Timișoara, Brașov, sprijină organizarea *Festivalului Internațional de Teatru de la Sibiu* și susține *TIFF – Festivalul Internațional de Film de la Cluj-Napoca*.

Sunt sprijinite festivaluri de anvergură internațională organizate în diferite orașe din țară.

Institutul Cultural Român participă la promovarea *Festivalului „George Enescu”*, organizat la București, și susține proiecte multiple ale muzicienilor români (proiectul „Enescu Re-Imagined”, proiectul *SoNoRo*. Interfețe și altele).

Institutul Cultural Român sprijină „*Zilele Filmului Românesc*”, „*Festivalul Național de Teatru*” și alte manifestări ale artiștilor români, cu relevanță internațională.

XI. Programul *România culturală* are ca scop sprijinirea comunităților românești din afara țării. Acest program include acțiuni precum:

- a) Cursuri de învățare a limbii române pentru noile generații;

- b) Caravana culturală pentru comunitățile din vecinătatea României;
- c) Sprijinirea formațiilor și personalităților care sunt angajate în afirmarea identității culturale proprii;
- d) Sprijinirea festivalurilor ce se organizează în diferite locuri pentru afirmarea identității;
- e) Organizarea de ateliere practice de pictură și sculptură;
- f) Organizarea de tabere și școli de vară pentru tinerii din comunitățile menționate;
- g) Sprijinirea organizării „Zilei limbii române“;
- h) Sprijinirea inițiativelor culturale ale diasporei românești de pe diferite continente și din diferite țări;

XII. Programul *Limba română între limbile europene* are ca scop asigurarea de oportunități de învățare a limbii române și se organizează de către filiale, centrală și institute. Parcurgerea cu succes a unui ciclu de învățare organizată a limbii române trebuie să se soldeze de acum cu un *Certificat ICR*, acreditat internațional.

XIII. Programul *Bursele Institutului Cultural Român* are ca scop sprijinirea talentelor indigene în efortul lor de pregătire specializată și consacrare, sprijinirea unor activități culturale ale românilor din străinătate, sprijinirea traducătorilor străini pentru scrieri din limba română și sprijinirea de jurnaliști străini în vederea documentării.

Se acordă bursele:

Bursa „Univers“ se acordă pentru traducători străini din limba română și constă din subvenția pe 1-2 luni pentru stagii de pregătire în România;

Bursa „Constantin Brâncuși“ se acordă artiștilor plastici și constă din subvenția pentru a petrece trei luni la instituții de profil din Paris;

Bursa „George Enescu“ se acordă muzicienilor și constă din subvenția pentru a petrece trei luni la instituții de profil din Paris;

Bursa „Nicolae Iorga“ se acordă românilor care trăiesc în afara țării și constă din subvenția pentru a petrece trei luni într-o instituție din România.

Bursa „Seton-Watson“ se acordă cercetătorilor științifici străini și constă din subvenția a trei luni de stagiu într-o instituție de profil din România, în vederea elaborării unei lucrări care include subiecte românești.

Bursa „Lucian Blaga“ se adresează tinerilor români și constă din subvenția pentru a petrece patru luni în vederea documentării și cercetării științifice într-o instituție din altă țară.

Bursa „Europa“ se adresează jurnaliștilor români și străini și constă din subvenția unui stagiu de trei luni într-o instituție din altă țară, respectiv din România, pentru a realiza proiecte vizând țara noastră și cultura română.

XIV. Programul *Publicațiile Institutului Cultural Român* este destinat aducerii la cunoștința publicului din diferite țări a acțiunilor Institutului Cultural Român și a evenimentelor majore din cultura și civilizația națională. Astfel, Institutul Cultural Român editează:

- a) *Buletinul Informativ* bilunar al Institutului Cultural Român, ce informează asupra activităților majore din centrală, filiale și institute;
- b) Revista *Lettre Internationale*;
- c) Alte publicații ce se propun și se selectează prin concurs;
- d) Se susțin financiar publicații din afara țării (Moldova, Ucraina etc.), precum reviste culturale, reviste de istorie, reviste literare, reviste de cultură ale tinerilor, reviste de didactică a limbii și literaturii române.

XV. Programul *UNIVERSALLA* are ca scop promovarea cooperărilor Institutului Cultural Român, ale filialelor și institutelor sale, cu parteneri externi și constă din finanțarea de proiecte competitive.

XVI. Programul *Crearea Filialelor Institutului Cultural Român* în provinciile istorice ale României are ca scop lărgirea accesului creatorilor din țară la programele institutului și sporirea resurselor financiare.

XVII. Alte programe au ca scop sprijinirea creatorilor și a uniunilor de creație prin acțiuni precum: editarea de cataloage de autor; folosirea oportunităților Editurii ICR; realizarea de situri internet și DVD tematice; realizarea de filme documentare și monografice; susținerea prezenței scriitorilor români la festivaluri internaționale de literatură; acordarea de burse/rezidențe pe bază de reciprocitate; organizarea de reuniuni tematice regionale.

XVIII. Programul *Mobilizarea Resurselor Financiare*. În 2011 Institutul Cultural Român a avut resurse financiare în proporție de 97% provenite din alocări bugetare și 3% din venituri proprii. Pentru programele sale din 2013 și anii ce vin Institutul Cultural Român are nevoie de o finanțare anuală de cel puțin 15 milioane de euro. Acest nivel de finanțare nu se poate asigura decât dacă, pe lângă alocările bugetare, care trebuie să fie cât mai ridicate, se obțin și resurse extrabugetare (valorificări de materiale și acțiuni specifice, sponsorizări, donații etc.) și se angajează programe cu finanțare europeană. Atât centrala Institutului Cultural Român, cât și filialele din teritoriu și institutele culturale amplasate în exterior se vor preocupa, fiecare, de creșterea resurselor extrabugetare și de accesarea resurselor europene. Acele resurse extrabugetare și programe europene care se obțin de o unitate (filiale sau institute) rămân la dispoziția acesteia.

XIX. Cu începere din 2012 și pe tot parcursul anului 2013, ICR se va implica, împreună cu Ministerul Culturii și Patrimoniului Național și cu Ministerul Dezvoltării Regionale și Turismului, în configurarea unui posibil *Program Operațional Sectorial pentru Cultură și Turism* care, după aprobarea de către Guvern și de către Comisia Europeană, să fie implementat în cadrul programării bugetare unio-nale 2014-2020.

În respectul bunelor practici ale Institutului Cultural Român, dar subliniind cele de mai sus, ne propunem să aliniem acțiunile noastre la agenda globală de dezvoltare Europa 2020, care consideră „industriile creative și culturale ca pe unele motoare importante de inovație economică și socială în alte sectoare“. Astfel, vizăm să integrăm România pe harta culturală a civilizației Europene și internaționale, într-o viziune geostrategică, demnă de orice stat modern.

Un concept lărgit de cultură

(Interviu realizat de Sidonia Bogdan
pentru „România Liberă“, 15 octombrie 2012)

1. *Cum veți aborda clișeele referitoare la România, care mi-nimalizează valorile și contribuțiile românești sau răstălmăcesc momente din istoria românilor?*

Andrei Marga: Observăm, fără mari eforturi, că prezența autorilor români în bibliotecile de referință din lume este insuficientă, că din în istorii ale unor instituții moderne din Europa, țara noastră lipsește, că atunci când este vorba despre cultura română se rețin doar laturi ale folclorului, în vreme ce alte țări sunt prezentate cu contribuții filosofice, științifice, instituționale etc., că se răstălmăcesc evenimente. Se pot da multe exemple. Intenționăm să punem în aplicare

un program, sub titlul *Prezența României în Bibliotecile lumii*, care este în elaborare. Se pune în aplicare, de asemenea, programul *România democratică și europeană*, care are ca scop stimularea dezbaterii autohtone asupra economiei, dreptului și instituțiilor românești, punerea în relief a realităților și asigurarea participării autorilor români la dezbaterile internațională a problemelor regionale, europene și globale. În plus, intră în însăși misiunea Institutelor Culturale Române, amplasate în diferite capitale sau metropole din străinătate, să se ocupe de nivelul reprezentării valorilor românești și de acuratețea redării evenimentelor istorice.

2. *Ce va face Institutul Cultural Român pentru a dezamorsa clișeele sau redările ce nu corespund realității?*

Andrei Marga: Acțiunea culturală nu trebuie redusă în vreun fel la a dezamorsa ceea ce nu ne convine ca națiune. Această acțiune se cere fundamental orientată spre crearea și promovarea de valori noi. Cea mai convingătoare promovare se face prin etalarea valorilor durabile și prin preocuparea de a crea noi valori. De aceea, Institutul Cultural Român a înființat recent *Direcția Generală a Promovării Creației* și a lansat – pe lângă programele din anii trecuți, pe care le continuă, precum *Programul traducerilor din limba română*, *Programul publicării de autori români în limbi de mare circulație* și altele – noi programe. Am în vedere programul *Contribuții românești în cultura și civilizația lumii*, programul *Expozițiile itinerante ale ICR* și altele. Ne preocupă schimbarea în bine a imaginii României în enciclopedii, dicționare, istorii, volume de referință și vom face astfel încât schimbarea să se producă. Este o chestiune de timp, care însă nu ar trebui amânată.

3. *Ați spus într-o emisiune, la Realitatea TV, că veți promova și obiectele inventate în România și ați dat ca exemplu caloriferul. Aveți o listă cu aceste obiecte?*

Andrei Marga: Ceea ce am spus a fost extras din context, încât nu se mai înțelege. Trec peste sofismul, folosit copios de unii, de a deforma ceea ce spune cineva pentru a putea să combată mai ușor. Am spus, efectiv, iar banda magnetică stă mărturie, că este nevoie să operăm cu o înțelegere mai cuprinzătoare a culturii și civilizației. Mai cu seamă atunci când este vorba despre reprezentarea culturii și civilizației naționale – care este însăși misiunea stabilită prin lege a Institutului Cultural Român – trebuie să includem, în cultură și civilizație, literatura, artele, muzica, științele, aplicațiile acestora, instituțiile, filosofia, reflecția teologică și altele, desigur. Trebuie să sincronizăm înțelegerea culturii la noi cu ceea ce se petrece în jurul nostru. Am dat în emisiunea menționată exemplele unor contribuții care se originează în țara noastră în știință și tehnică: construirea caloriferului, radiatorului (Heizkörper) de către Meissner (validată la Viena, conform istoriilor sașilor transilvăneni), primul calcul matematic al zborului cosmic, efectuat de către Oberth, crearea biospeologiei de către Racoviță. Pot adăuga, la exemplele evocate în emisiunea televizată, punerea bazelor sociometriei de către Moreno, contribuția lui Henri Coandă la motorul cu reacție, inițierea logicii interogațiilor de către Eugeniu Speranția și altele. În țara noastră, cântărește greu, din păcate, contrapunerea dintre umanoare, pe de o parte, și știință și tehnică, pe de altă parte. Eu cred că este mai fecund să gândim nu prin contrapunere, ci prin integrare. Sub alt aspect privind acum lucrurile, cu ani în urmă, de exemplu, în Finlanda, s-a publicat un volum cu prezentarea a 100 de inovații indigene în sfera societății. Institutul Cultural Român trebuie să-și asume să dea, la rândul său, asemenea imagini sintetice și convingătoare asupra culturii și civilizației din țara noastră.

Răspunsuri

(Text publicat în „Cotidianul“, 25 octombrie 2012)

De câteva luni, o mână de indivizi sunt concentrați să falsifice ceea ce am făcut și am gândit. Știu cine îi coordonează, dar faptul nu are acum importanță. Nu le-am dat acestora nici o atenție. Când văd însă că pe scenă vin persoane (precum Grigore Cartianu sau Rodica Palade, cu care nu am discutat vreodată, respectiv nu am tratat vreo temă), care bat câmpii, ca și cum mă cunosc de undeva, nu pot să nu răspund. O fac succint, precizând, de la început, că nu există nici o probă factuală pentru aberațiile pe care detractorii le debitează (nu s-a găsit un citat în lucrările mele care să le justifice evaluările, nu s-a putut invoca vreo acțiune a mea care să le susțină spusele). M-am obișnuit, prin forța lucrurilor, cu sofismul ce constă în a deforma ceea ce spune sau face cineva pentru a-l putea ataca și cu atacurile la persoană ale neisprăviților, încât privesc senin scena. Sunt însă nevoit să exprim câteva răspunsuri.

În februarie 2012 mi-am încheiat activitatea la Universitatea „Babeș-Bolyai“, trecând, pe baza unui contract, la renumita Universitate Ebraică din Ierusalim. A fost una dintre cele mai bune perioade de lucru din viața mea. Am semnat contract pentru 2012-2013 cu o universitate din Canada. Pentru anii următori, eram în negociere cu alte două universități de prim-plan din lume. Se știe, contractele a trebuit să le întrerup, fiind solicitat să vin la București, ca Ministru al Afacerilor Externe al României, și, apoi, ca Președinte al Institutului Cultural Român. Așadar, în aceste condiții, ce se atestă cu documente, am plecat de la Universitatea „Babeș-Bolyai“, după ce am exercitat cel mai lung rectorat din istoria universității clujene (fiind ales de

patru ori rector), am asigurat maxima dezvoltare a acesteia, am fost cel mai ales rector român în organisme internaționale și am creat cele mai bune condiții de pregătire studenților și personalului. Toate acestea se pot proba cu documente precise. Mai adaug faptul că, în 1997-2000, în calitate de Ministru al Educației Naționale, am reușit, împreună cu numeroși oameni din sistem, să reformăm învățământul, încât, deja în mai 2000, România a încheiat cu succes negocierile pe capitolul Educație și Formare Profesională, primul capitol de integrare europeană închis de țara noastră.

Ca Ministru al Afacerilor Externe, am aplicat hotărârile Parlamentului și am propus revenirea la prevederile Constituției României în materie. Am inițiat reasumarea acestor prevederi. Nimeni nu a fost afectat în exercițiul puterilor sale legitime. Am pus în mișcare multe proiecte, care pot fi consultate și pe care timpul le va confirma. Benzile magnetice sunt mărturia intervențiilor mele pentru exprimarea intereselor României la București, Chicago, Bruxelles, Ierusalim, Paris, Istanbul și în alte locuri. Nu s-a putut formula, cu probe, vreo obiecție sau reproș. Evaluările făcute de cei din afara țării au fost cel puțin pozitive. Se pot observa, înregistrate aproape zilnic, cele petrecute după plecarea mea din minister, cu oricâtă exactitate. În mod evident, România are nevoie, totuși, de personalități cu expertize și reflecții științifice la activ, într-o lume în schimbare.

În fața Comisiilor de Politică Externă ale Parlamentului României, la investitura ca Ministru de Externe, am făcut precizarea că, pe fondul apartenenței euroatlantice a României, este în interesul mutual să amplificăm cooperările, în primul rând economice, cu Rusia și China. Am argumentat că voința politică este de acum necesară (declarația

mea de atunci s-a tipărit în volumul Andrei Marga, „Criza și după criză. Schimbarea lumii“, Eikon, Cluj, 2012). Faptul că unii au deformat imediat, cu premeditare, propunerea mea de amplificare a acelor cooperări este bine cunoscut, încât nu-l mai comentez.

Am preluat Președinția Institutului Cultural Român precizând că acesta are nevoie de o sincronizare ca organizare, administrare și programe. Din textul inaugural („Sincronizarea Institutului Cultural Român“, 12 septembrie 2012), s-au decupat, s-au rupt de context și s-au deformat termeni (de pildă, „producerea de valori“, termen folosit de mari esteticieni și axiologi, este socotit parte a limbajului de lemn) și idei, care nu se mai înțeleg sau se înțeleg pe dos. Am spus, cât se poate de simplu, că nu mă obsedează trecutul institutului, ci prezentul și viitorul său, că este necesară reasumarea misiunii fundamentale a acestuia, stabilită prin reglementările din 2004. Am propus înnoirea personalului și aducerea în rolurile-cheie, în rețeaua din afara țării, a unor personalități ale culturii române actuale. Am promovat acțiuni pentru defeudalizarea Institutului Cultural Român și repunerea lui sub tutela interesului public. Prin deciziile luate, am lovit, fără ca aceasta să mă preocupe, în clișee, în rutină, în strategii de mituire ce se practicau. Reacțiile nu au întârziat să apară și ele se văd cu ochiul liber, fiind cu atât mai vehemente cu cât profiturile unilaterale au fost mai mari.

Am propus lărgirea conceptului de cultură spre includerea, și în România, pe lângă literatură, arte, a științelor, filosofiei și teologiei. Am arătat că tradiția din țara noastră a descoperirilor științifice și a inovațiilor tehnice, atâta câtă este, trebuie etalată de asemenea, alături de creațiile din literatură, muzică, film, arte plastice. Orice țară se mândrește

cu idei estetice, morale, administrative, tehnice sau de altă natură. Am dat multe exemple de înnoiri științifice și tehnice ce provin din țara noastră. Recent, chiar Comisia Europeană a îndemnat la o abordare holistă a culturii și a relațiilor culturii cu alte componente ale societății. La noi, din păcate, comentatori cu pretenții nu citesc astfel de lucruri și se pronunță apodictic asupra culturii, crezând, în mod greșit, că o servesc. În definitiv, se poate ridiculiza și mersul pe jos.

Am pus în aplicare „Organigrama 2012“ și „Programele ICR 2012-2013“, cu toate aprobările necesare. Aici este vorba despre un program al instituției sincronizat cu ceea ce se petrece în Europa și în lume, în orizontul unui sănătos pluralism al viziunilor, abordărilor, stilurilor. Ne-a interesat și ne interesează să avem lecturi critice, cu propuneri noi, ale programelor. Din păcate, în loc să se citească și să se examineze textul, acesta este atacat de unii în termenii unor decenii de mult depășite, fără să se indice un cuvânt sau o propoziție greșită.

Am abordat cultura română ca pe o cultură a unui popor asemenea oricărui alt popor din Europa. Am propus ca Institutele Culturale Române din străinătate să se doteze cu biblioteci ale culturii române, să organizeze cursuri de limba română, să intervină în dezbaterile culturale din țara respectivă, să furnizeze date despre istoria și prezentul României. Cu un cuvânt, să reprezinte cultura română în ceea ce are aceasta mai semnificativ și mai durabil. Și cultura română are nevoie de cunoaștere din partea celorlalți. Este o prea evidentă eroare considerarea acestei orientări drept naționalism patriotard, cum spunea, complet nefericit, un detractor de acum notoriu, care citește doar pentru a-și confirma clișeele.

Dacă acceptăm metafora maritimă propusă de un fost responsabil al Institutului Cultural Român, cea a vasului cu vâslași și pânze, atunci, trebuie să menționez, pe bază de probe factuale, că vâslașii sunt astăzi mai mulți și mai bine pregătiți, că pânzele sunt desfășurate mai larg, iar orizonturile sunt cu adevărat deschise. Aș opune însă acestei metafore o alta, cea a simfoniei, deocamdată sub observația simplă că nu iese o simfonie cu două-trei tromboane uzate.

În România ne plângem, pe bună dreptate, că nu există o dezbatere temeinică a problemelor de interes public. O astfel de dezbatere este mereu necesară. Dar la aceasta nu se va putea ajunge cât timp se practică, așa cum am arătat, evaluări fără probe, sentințe fără argumente, judecăți fără lecturi și deformarea pe scară largă a ceea ce spune celălalt.

Sincronizarea europeană

(Declarație remisă presei în octombrie 2012)

În intervenția *Sincronizarea Institutului Cultural Român*, 12 septembrie 2012, am argumentat pentru plasarea instituției sub semnul sincronizării. O dată cu *Organigrama 2012* și cu hotărârea *Programele Institutului Cultural Român*, sincronizarea a început să devină realitate. Știm prea bine că ceea ce numim cultură se poate privi din diferite unghiuri, situate între cel filosofic și cel strict utilitar. În strategia Comisiei Europene, adoptată recent sub titlul *Promoting Cultural and Creative Sectors for Growth and Jobs in the EU* (26 Septembrie 2012), cultura este considerată sub aspectul impactului ei în societate: „cultura ne conturează identitățile, aspirațiile și relațiile cu alții și cu lumea. Ea conturează, de asemenea, locurile și cadrele în care trăim, stilurile de viață

pe care le dezvoltăm“. Comisia Europeană are în vedere o abordare holistică a culturii și, mai ales, a raporturilor dintre cultură, educație, economie, turism și celelalte componente ale vieții sociale.

Ca parte a Uniunii Europene, România este interesată să promoveze strategia ce valorifică cultura și sectoarele creative în societate, luată în lărgime. Institutul Cultural Român de astăzi caută, prin programele sale, să contribuie la generarea de noi valori, să asume cultura în înțeles cuprinzător și să mărească impactul societal al activităților. Institutul își asumă adevărul că, la rândul ei, cultura este, cum se spune în strategia Comisiei Europene, „o resursă fundamentală pentru inovație socială și răspunsuri la provocări societale majore“. Cultura poate contribui la dezvoltarea deprinderilor „din jurul creativității și antreprenorialului, gândirii critice, asumării riscului și angajării, care sunt necesare pentru competitivitatea UE în societatea cunoașterii“.

Institutul Cultural Român conlucrează cu Ministerul Culturii și cu Ministerul Educației pentru a-și asigura accesul la programe europene și participă prin noile sale direcții și servicii specializate la proiecte europene. (*A Single Market for Intellectual Property Rights, Creative Europe, Cohesion Policy Funds, Horizon 2020, The Media Production Guarantee Fund* etc.) pe partea ce îi revine, conform specificului său ca institut cultural de talie națională.

Funcțiile multiple și diverse ale culturii nu se epuizează în impactul societal. Cultura are componente ce surprind mai adânc condiția vieții umane, semnificațiile și sensurile evenimentelor. Dar o considerare a culturii din punctul de vedere al sincronizării europene nu poate fi decât benefică pentru cultura română de azi.

„Trebuie asigurat un impact nou al activităților Institutului Cultural Român“

(Interviu realizat de Luciana Pop
pentru „Ziua News“, 7-13 noiembrie 2012)

1. Care sunt problemele majore pe care le are ICR în acest moment, la două luni de la venirea Dvs în fruntea Institutului, ținând cont că în presă au apărut o serie de dezvăluiri legate de modul în care fosta conducere a cheltuit, preferențial, zeci de milioane de euro?

Andrei Marga: Sunt multe probleme majore în situația în care trebuie asigurat un impact nou al activităților Institutului Cultural Român, pe un program efectiv sincronizat. Enunț doar câteva. Există o problemă financiară deoarece bugetul 2012 a fost epuizat deja în iulie, iar cheltuielile, așa cum a remarcat și Curtea de Conturi, s-au făcut în exces pe anumite articole. Există o problemă de personal. Mai ales în instituttele amplasate în exterior se resimte acut nevoia unei înnoiri a personalului. Directorii ar trebui să fie recrutați dintre personalitățile profilate ale culturii române actuale. Există o problemă de deschidere a Institutului Cultural Român către cultura efectivă din țară. De aceea, am creat filialele în provinciile istorice ale țării noastre. Există o problemă de infrastructură. Și în centrală și în instituttele amplasate în exterior trebuie regândite premisele activităților – inclusiv cele ce țin de infrastructură și finanțare. Accesarea resurselor europene și procurarea de resurse extrabugetare sunt acum pe agendă.

2. Ați anunțat încă de luna trecută că ați comandat un audit intern la nivelul instituției, pentru a vedea cum s-au cheltuit banii alocați ICR. Când vă vor fi prezentate concluziile acestui

audit? Vă așteptați să fie scoase la lumină neregurile din ultimii ani în gestionarea banului public (așa cum s-a întâmplat și în 2008, când un audit al Curții de Conturi vorbea despre abateri de la legalitate ale fostei conduceri)?

Andrei Marga: Auditul este în desfășurare. Sunt la dispoziție, deja, constatările Curții de Conturi pe 2011. În curând vor fi și cele pe anul în curs. În fapt, în opinia publică s-a distribuit în ultimii ani o imagine edulcorată a activităților Institutului Cultural Român. Continuă, de pildă, să sosească și în aceste zile tot felul de solicitări de plată pe chestiuni angajate aleatoriu de unele institute. În ultimii ani, sub pretextul că se face management cultural s-a petrecut încălcarea regulilor de management financiar și nefinanciar, iar sub argumentul că nu se face cultură fără bani s-au irosit bani mulți pe activități cu impact redus. Prea puțini creatori efectivi din cultura țării au beneficiat de sprijin din partea institutelor.

3. S-a spus despre Institutul condus timp de 7 ani de Horia Roman Patapievici, cu bunăvoința președintelui Traian Băsescu, că a beneficiat de un buget uriaș, chiar dublu față de cel pe care îl avea Ministerul Culturii. Se justifică un astfel de buget, în condițiile în care guvernul Boc promova austeritatea? Ați mai păstrat oameni de-ai lui Patapievici în conducerea ICR?

Andrei Marga: Un buget substanțial este totdeauna în favoarea activităților și rezultatelor, sub condiția folosirii lui chibzuite. Ar fi trebuit, însă, să se distingă mereu între remunerarea unor activități și simpla mituire. Firește, este nevoie de bani pentru Institutul Cultural Român, iar în acest scop trebuie mobilizate resurse bugetare și resurse extrabugetare, resurse indigene și bani europeni, deopotrivă. În ceea ce privește conducerea Institutului Cultural Român,

aceasta – președintele, vicepreședinții, membrii Consiliului de Conducere – a fost înnoită complet, prin hotărâri ale Senatului României. Secretarul general și Adjunctul său, precum și patru directori generali sunt noi. Au fost păstrați unii directori și șefi de servicii.

4. Numirea Dvs la ICR, ca și aceea de la MAE, nu a fost lipsită de scandaluri de presă și acuzații venite din partea susținătorilor fostei conduceri a Institutului Cultural Român. După ce ați schimbat conducerile ICR Paris, Budapesta, Varșovia și New York vi s-a reproșat că ați pornit o campanie de epurare și chiar că ați transformat ICR într-un „minister al propagandei”. Cum răspundeți acestor acuze?

Andrei Marga: Nu este cazul să răspundem la vorbele în vânt pe care le debitează cineva. Falsurile se dezmint până la urmă de la sine. Sau, ca să-l citez pe Toma d’Aquino, a nu spune adevărul este un păcat. În ceea ce privește schimbările din direcțiunea unor institute culturale române (Paris, New York, Budapesta, Varșovia), s-a procedat la evaluarea directorilor, pe bază de criterii enunțate public, și s-au luat în seamă rapoarte de activitate, care sunt publice. Este nevoie, cum am mai spus, de aducerea de personalități culturale profilate în fruntea institutelor. Evaluările vor continua, conform legii, pentru a pune în mișcare, pe un program sincronizat, întreaga rețea. Sunt nevoie să menționez, oarecum la distanță de imaginea edulcorată asupra institutelor, că unele institute nu au sediu (vezi Bruxelles), altele nu au bibliotecă, altele au devenit, cum se spune într-un raport făcut de specialiști, agenții de impresariat artistic (vezi Istanbul), altele execută mai mult programe din specializarea directorului, altele ajung să plătească simple participări la activități etc. Situația de la fața locului ne obligă să dăm soluții noi de personal.

5. *Criticată și ironizată a fost și afirmația Dvs privind noua abordare a conceptului de cultura. Ați spus că acesta ar trebui să ia în considerare și contribuțiile românești din domeniul științei și ați dat ca exemplu caloriferul. Care a fost, de fapt, mesajul Dvs?*

Andrei Marga: Oricine ia în mână o carte de sociologia culturii, de antropologie culturală sau orice dicționar actual de științe sociale își dă seama de împrejurarea că noțiunea de cultură are o conotație mai largă decât se crede (în tradiția lui Spengler). Anume, cultura – ca să formulez cât mai simplu – include, spre exemplificare, literatura, artele plastice, muzica, teatrul, filmul, dar și științele, inovațiile tehnologice, practicile instituționale, filosofia, teologia. Am propus lărgirea conceptului de cultură. Am argumentat că putem etala, când este vorba de cultura locurilor în care trăim, și anumite inovații. Am exemplificat cu crearea biospeologiei de către Emil Racoviță, cu efectuarea primului calcul matematic al zborului interplanetar de către Oberth, cu invenția Heizkörper-ului (care se poate traduce radiator, calorifer etc.) de către Meissner, cu elaborarea logicii interogațiilor de către Eugeniu Speranția, a bazelor socio-metriei de către Moreno și altele. Este nevoie și de lectura istoriei științelor, inclusiv de lectura istoriei științelor din țara noastră. (Ce să fac în situația în care nu se mai citesc istoriile germane a ceea ce s-a petrecut în comunitatea sașilor?) Mesajul meu a fost să operăm cu un concept lărgit, sincronizat al culturii.

6. *Unul dintre proiectele anunțate este înființarea ICR Beijing și ICR Moscova. Vă mențineți aprecierea, pe care ați făcut-o în primăvară, când ați fost Ministru de Externe, conform căreia România trebuie să își normalizeze relațiile cu*

Rusia? Vladimir Putin rămâne pentru Dvs un model de politician?

Andrei Marga: Ceea ce am spus – anume că este nevoie de amplificarea cooperărilor, în primul rând economice, cu Rusia și China – este un adevăr de mult asumat în Germania, Franța, Austria și în alte țări. Textul rostit de mine în Parlament este publicat în volumul meu *Criza și după criză. Schimbarea lumii* (Eikon, Cluj, 2012), încât se poate lectura ca atare. În legătură cu cooperarea cu Rusia, am amintit faptul că în cursul vizitei delegației guvernului român, condusă de primul-ministru Radu Vasile, la Moscova, în 1998, din care am făcut parte ca ministru al educației naționale, pe atunci proaspătul prim-ministru rus, Vladimir Putin, a solicitat creșterea exporturilor românești spre Rusia. Am citat cu respect o opinie. Nu s-a discutat despre „modele”. Nici atunci, nici ulterior.

7. La momentul înlocuirii Dvs din funcția de ministru de Externe, după referendum, spuneți că nu ați primit nicio explicație pentru această decizie a primului-ministru, dar că un domn „și-ar fi dorit mult acest minister”. Ați reușit, între timp, să aflați care a fost motivul înlocuirii Dvs?

Andrei Marga: Nu a fost vreo explicație și nici nu este. Nu putea fi vreun motiv, în afara fatalului subiectivism al unor astfel de decizii și, poate, a delatiunilor și falsurilor ce populează atmosfera vieții publice din România anilor recentți. Delatiunile și falsurile pot cântări greu uneori. În rest, ceea ce s-a făcut la minister după plecarea mea este exact ceea ce am pregătit în calitate de ministru.

8. Aveți să vă reproșați ceva din perioada scurtă de la conducerea MAE, în special din modul în care ați gestionat situația creată pe plan extern de suspendarea lui Traian Băsescu?

Andrei Marga: Dacă iau în seamă înnoirea care începuse în minister, contactele cu miniștrii de externe ai țărilor de referință, ai altor țări, perspectivele create pentru a rezolva problemele urgente ale României (influxul de capital, de investiții externe, ridicarea vizelor în relația cu SUA, intrarea completă în Schengen etc.) nu am niciun motiv de reproș. Iar în ceea ce privește situația creată prin suspendarea președintelui, aș menționa faptul că a fost o situație dificilă mai cu seamă datorită declarațiilor unor miniștri de atunci, care au cerut schimbarea de judecători de la Curtea Constituțională tocmai în cursul procesului de aplicare a prevederilor constituționale. Faptul i-a alarmat pe unii ambasadori de la București, care au sesizat guvernele lor. În această situație, am intensificat explicațiile în toate capitalele (iar documentele de arhivă stau mărturie) și am avut contacte cu miniștrii de externe ai țărilor de referință. Ca un fapt grăitor, menționez împrejurarea că atata timp cât am fost ministru al afacerilor externe, nu a fost dată nicio declarație oficială a vreunui omolog, nicio declarație de guvern sau de președinție care să fie defavorabilă României și procesului constituțional din țara noastră. Nu există astfel de declarații sub ministeriatul meu, încât se poate spune că gestiunea mea a fost în regulă. Este un fapt ce se poate constata ușor, pe cronica evenimentelor, că, după plecarea mea, declarații oficiale de acest nivel s-au produs din abundență și continuă, din păcate, și astăzi (acuzarea că s-ar fi falsificat milioane de voturi la referendum, reluarea temei „majorității despotice“ a lui Jefferson, amânarea vizitelor unor miniștri de externe importanți la București, schimbarea abordărilor din diferite capitale, amânarea Schengen și multe altele). Ceea ce contează într-un ministeriat este ceva mai mult decât activistica uzuală – construcția durabilă și

un prestigiu conferit de reflecție (poate operă) și atitudine, intelectuală și morală.

9. *Cum vedeți diplomația românească în acest moment?*

Andrei Marga: Nu pot să mă pronunț acum. Menționez doar că până acum s-au executat acțiuni pe care le-am programat: vizita în Germania, vizita în China, de asemenea în Ungaria, Cipru (care, toate, aveau o anvergură mai mare, prevăzută, a contactelor) și altele. Multe acțiuni foarte utile și prestigioase pentru România, organizate atunci, nu s-au realizat. De pildă, chestiunea tezaurului avea perspective clare de soluționare, care s-au atenuat momentan prin rezoluția recentă de la Strasbourg. În orice caz, nu este deocamdată ceva nou în diplomația românească din acest moment.

10. *Considerați că există anumite interese pentru ca România și Bulgaria să fie ținute, în continuare, în afara Spațiului Schengen?*

Andrei Marga: Nu văd astfel de interese. Sunt unele probleme de fapt tehnice în cazul Bulgariei și o atmosferă de neîncredere, acutizată recent, în ambele cazuri.

PARTEA A III-A
Măsuri și acțiuni

Organizarea filialelor în provinciile istorice ale țării

Așa cum am precizat în intervenția *Sincronizarea Institutului Cultural Român* (13 septembrie 2012), având în vedere misiunea de a promova cultura română în lume, Institutul Cultural Român pune accente noi pe producerea de valori, pe articularea de proiecte de evoluție a țării noastre, pe o înțelegere cuprinzătoare a culturii, pe sprijinirea activităților generatoare de înnoiri în cunoaștere, în viziune, în modalitățile de expresie, pe valoarea experimentelor și operelor și pe sprijinirea personalităților, pe etalarea diversității și bogăției culturii române dezvoltată în respectul legalității, democrației și demnității umane, în cadrul unui sănătos pluralism al abordărilor și al unui dialog largit al culturilor.

Institutul Cultural Român nu este aservit vreunui grup, ci servește interesul public. Resursele sale nu sunt rezervate cuiva, ci trebuie să devină accesibile oricărui proiect ce trece competiția. Institutul Cultural Român trebuie sincronizat, în continuare, iar unul dintre aspectele sincronizării este asigurarea de șanse pentru cei care creează în diferite locuri din țară. În acest sens, organizarea de filiale ale Institutului Cultural Român în provinciile istorice ale țării este un pas important.

Activitatea Institutului Cultural Român se desfășoară sub autoritatea Senatului României și este reglementată de Legea nr. 356 din 2003, cu amendamentele ulterioare rezultate din Ordonanța de Urgență a Guvernului nr. 27 din

2012 și din inițiativele comisiilor parlamentare și ale Institutului Cultural Român.

În respectul reglementărilor, începe constituirea filialelor Institutului Cultural Român în centre culturale ale provinciilor istorice ale României. Prin „filială” înțelegem o unitate, cu sediu, cu personal și echipamente proprii, organizată pe baza unui acord de cooperare scris între Institutul Cultural Român, conducerea acelei unități, pe de o parte, și primari, președinți de consilii județene, liderii altor instituții, pe de altă parte, care are ca scopuri majore:

a) promovarea Programului Institutului Cultural Român așa cum acesta a fost configurat în tradiția instituției începută cu Fundația Culturală Română și adusă la zi de instituția de astăzi;

b) promovarea cunoașterii și sporirea prestigiului culturii române punând în relief internațional valori competitive create în locurile respective;

c) organizarea de acțiuni culturale competitive de promovare în rețeaua internațională a Institutului Cultural Român și sprijinirea institutelor.

Fiecare filială este condusă de un director și un director adjunct, desemnați de Institutul Cultural Român să organizeze activitatea filialei. Directoratul este asistat de 3-5 referenți.

Finanțarea se face din contribuții ale Institutului Cultural Român și din contribuții prevăzute în acordul menționat.

(...)

Înființarea de institute culturale în străinătate

Cunoașterea mai bună și sporirea prestigiului culturii române în străinătate fac parte din misiunea Institutului Cultural Român.

Institutele Culturale Române înființate la inițiativa *Fundației Culturale Române* și a succesiunii sunt – atunci când sunt bine folosite – un cadru excelent pentru satisfacerea misiunii amintite.

Având în vedere schimbările din lume și interesele durabile ale României, Institutul Cultural Român demarează explorările pentru înființarea, cât mai devreme posibil, de institute în următoarele orașe:

1. *Beijing* (China). Au început negocierile pentru crearea în reciprocitate de astfel de institute (centre) la Beijing și București. Îl însărcinăm pe domnul Constantin Lupeanu cu organizarea de la Beijing.
2. *Moscova* (Rusia). Au demarat negocierile pentru crearea în reciprocitate de astfel de institute (centre) la Moscova și București.
3. *São Paulo* (Brazilia). Încep explorările – în urma unor contacte care au avut loc – pentru crearea Institutului Cultural Român de la São Paulo.
4. *Alexandria* (Egipt). Încep explorările – în urma unor contacte care au avut loc și luând în considerare proprietățile statului român de la fața locului – pentru crearea Institutului Cultural Român de la Alexandria. Îl însărcinăm pe domnul Lucian Dâncă cu organizarea de la Alexandria.
5. *Atena* (Grecia). Încep explorările – în urma unor contacte care au avut loc și luând în considerare importanța Greciei pentru cercetările de bizantinologie,

de istorie în general, cu relevanță pentru istoria și cultura României – pentru crearea Institutului Cultural Român de la Atena. O însărcinăm pe doamna Monica Chihăia cu organizarea de la Atena.

6. *München-Nürnberg* (Bayern, Germania). Au început explorările – având în vedere importanța culturală internațională a landului și a orașelor menționate, joncțiunea sașilor și românilor emigrați din România, dezvoltarea rapidă a landului.
7. *Kiev* (Ucraina). Continuă explorările – având în vedere importanța culturală și istorică a regiunii.

Extinderea programului Institutului Cultural Român de la Istanbul

Institutele Culturale Române amplasate în diferite capitale au fost o inițiativă benefică a *Fundației Culturale Române*, devenită ulterior *Institutul Cultural Român*. Ca orice alte instituții, institutele amintite resimt nevoia unei reexaminări a misiunii, a registrului de activități, a prezenței în debaterile culturale de la fața locului, a interacțiunii cu institutele culturale, universitare, științifice etc. din locul respectiv, a contribuției pe care o aduc la cunoașterea și prestigiul culturii române.

În țară, *Institutul Cultural Român* a deschis dezbaterile cu specialiștii asupra consolidării fiecăruia dintre institute, sub aspecte semnalate public în textele programatice deja lansate.

În legătură cu *Institutul Cultural Român „Dimitrie Cantemir“* de la Istanbul, președinția *Institutului Cultural*

Român solicită luarea în considerare, alături de cerințele ce se adresează tuturor institutelor, a următoarelor:

- a) Specialiștii din țară (și nu numai) argumentează că *Institutul Cultural Român de la Istanbul* și-a redus activitatea la un fel de „impresariat artistic“. Argumentul nu trebuie ignorat, orice pondere îi recunoaștem. De aceea, se cere directorului ICR Istanbul să revadă programul de activități pe direcțiile:
- b) Valorificarea imenselor arhive turcești, în parteneriat cu Başbakanlık Osmanlı Arşivi (Arhiva Otomană de pe lângă Președinția Consiliului de Miniștri din Istanbul), cu Arhivele Naționale ale României și cu Academia Română;
- c) Punerea în valoare a urmelor de viață românească din Istanbul: Casa Cantemir (Muzeul DC) din Fanar, localizarea Palatului Cantemir din zona Ortaköy, Biserica brâncovenească Sf. Parascheva, instalarea de plăcuțe la Yedi Kule (unde a fost deținut Brâncoveanu), la Yali Köşkü (unde au fost executați Brâncovenii) etc., în parteneriat cu Direcția Monumentelor Istorice din Istanbul;
- d) Sprijinirea formării de turcologi români în cooperare cu centrala ICR și cu universități din România;
- e) Intrarea în cooperare stabilă cu universități de prim-plan din Turcia;
- f) Conectarea digitală a Bibliotecii *Institutului Cultural Român „Dimitrie Cantemir“ de la Istanbul* la rețeaua institutelor de cercetare din Turcia;
- g) Două posturi din cele cinci alocate *Institutului Cultural Român „Dimitrie Cantemir“ de la Istanbul* se reprofilează pe direcțiile menționate.

Criteria de evaluare

Institutul Cultural Român operează cu o nouă Organigramă (vezi documentul nr. 15743/16.10.2012), pe baza unor Programe (vezi documentul nr. 15747/16.10.2012) aprobate de conducerea sa (Președinte, Vicepreședinți, Consiliul de Conducere) stabilită prin hotărâri ale Senatului României.

Este evident că activitatea institutelor culturale din străinătate reclamă o înnoire a proiectelor și programelor, o sporire a vizibilității lor în țările-gazdă și un management mai eficient în gestionarea resurselor financiare.

În acest sens, în vederea evaluării directorilor și directorilor adjuncți, Comitetul Director al Institutului Cultural Român stabilește următoarele:

I. Se numește Comisia de evaluare a directorilor de institute culturale.

(...)

II. Se aplică criteriile generale de evaluare prevăzute în legislația în vigoare, precum și criteriile prevăzute în reglementările Institutului Cultural Român. Documentul nr. 15508/09.10.2012 a enunțat criteriile ce se folosesc în evaluarea activității directorilor și a directorilor adjuncți menționați.

III. În evaluări se aplică următoarele criterii și indicatori de mai jos:

A. *Competențe și experiențe*

- a) cunoașterea limbii din țara în care funcționează institutul și a unor limbi de circulație internațională (limba engleză);

- b) reputație recunoscută la nivel național și internațional într-un domeniu intelectual, cultural-artistic, universitar-academic, științific;
- c) experiență în domeniul managementului cultural și atragerea de resurse extrabugetare;
- d) echidistanță politică;
- e) cunoașterea spațiului cultural din țările-gazdă și implicarea în dezvoltarea relațiilor bilaterale dintre România și acestea.

B. Capacitatea de a exercita atribuții

- a) elaborarea de proiecte și programe culturale a căror principală menire o reprezintă difuzarea în străinătate a valorilor autentice și perene, reprezentative și sincrone cu dinamica contemporană, ale culturii românești;
- b) inițierea și desfășurarea unor acțiuni coerente, bine fundamentate din punct de vedere logistic și financiar, de promovare a imaginii României în străinătate;
- c) interacționarea sistematică, pe multiple planuri, cu instituții culturale reprezentative: universități, institute de cercetare, academii, edituri de prestigiu, ziare de mare tiraj, canale de radio și televiziune, firme de publicitate și relații publice, reprezentanți ai autorităților administrației publice centrale și locale, comunități românești, asociații și ligi culturale ale românilor din diaspora;
- d) gestionarea interacțiunii cu potențialii colaboratori, parteneri instituționali și mediile în măsură să se constituie în rele și multiplicatori ai mesajelor transmise și de promovare a imaginii țării în străinătate;

- e) organizarea Bibliotecilor Culturii Române, care vor ființa în cadrul Institutelor Culturale Române din străinătate;
- f) mai buna poziționare și vizibilitate a Institutelor Culturale Române în țările-gază, cât și o constantă și consistentă relaționare cu comunitățile românești, cultele, asociațiile și ligile culturale ale românilor din respectivele țări și stabilirea de parteneriate cu institute similare (rețeaua EUNIC);
- g) capacitate de a atrage resurse extrabugetare și de a folosi cu randament competitiv resursele aflate la dispoziție.

C. Indicatori asociați criteriilor de evaluare a directorilor și directorilor adjuncți ai Institutelor Culturale Române din Străinătate.

- a) Indicatori referitori la dimensiunile cantitative și calitative ale proiectelor (acțiunilor culturale) programate și/sau desfășurate (număr, frecvență, grad de complexitate, diversitate, structura publicului, personalități din țară și din străinătate implicate etc.).
- b) Indicatori referitori la utilizarea judicioasă a finanțărilor alocate (număr acțiuni cu finanțare, fără finanțare, cu finanțare din fonduri europene etc.).
- c) Indicatori referitori la impactul public al activităților ICRS (numărul și frecvența evenimentelor mediatizate, tipuri de canale și emisiuni, presă națională, regională, regională locală, genuri publicistice, articole, reportaje, pagini și grupaje, știri).
- d) Indicatori referitori la atragerea de resurse extrabugetare (număr de demersuri întreprinse și finalizate, valoarea fondurilor atrase, accesate).

- e) Indicatori referitori la parteneriate cu instituții culturale și academic-universitare din țările- gazdă (număr, tipuri de parteneriat, noi oportunități identificate, aprecieri și recunoașteri instituționale și publice ale importanței partenerilor etc.).
- f) Indicatori referitori la relațiile cu diaspora românească și cu comunități, asociații, ligi ale românilor sau cetățenilor originari din România, din rândul minorităților naționale (numărul și tipul acțiunilor organizate la sediul ICRS sau în alte locații).
- g) Indicatori referitori la acțiunile de promovare a culturii și limbii române (număr și tipuri de burse, cursuri, realizarea de traduceri, editarea de autori români, premii pentru creatori români etc.).
- h) Indicatori referitori la implicarea în organizarea și desfășurarea de manifestări internaționale, multicultural de prestigiu (festivaluri, expoziții, târguri de carte, congrese etc.), se vor elabora indicatori specifici.
- i) Indicatori referitori la acțiunile de extindere și amplificare a relațiilor culturale bilaterale din România și țările în care funcționează ICRS (număr contacte, demersuri, acțiuni organizate, acțiuni preconizate, noi oportunități etc.).
- j) Indicatori¹ referitori la organizarea și funcționarea Bibliotecilor Culturii Române din cadrul ICRS (existența spațiilor adecvate, fond de carte, achiziții, schimburi de carte, programe specializate pentru diferite categorii de cititori-cercetători, universitari,

¹ În cuantificarea tuturor indicatorilor vor fi folosite cifre absolute – ex. numărul proiectelor realizate –, procente, precum și scale de valori de la 1 la 5 pentru aprecierea tipurilor de activități – ex. gradul de complexitate a proiectelor.

bursieri, cursanți, români din diaspora, copii și tineret etc.).

Organizări de institute

1. *Bruxelles*

În momentul de față, *Institutul Cultural Român de la Bruxelles* continuă să fie lipsit de un sediu propriu. Importanța acestui institut cultural în centrul administrativ al Uniunii Europene este foarte mare și cât se poate de evidentă. De aceea, conducerea Institutului Cultural Român trece la organizarea propriu-zisă a Institutului Cultural Român de la Bruxelles. În acest sens:

1. Se numește *Grupul de pregătire a organizării Institutului Cultural Român de la Bruxelles*.

(...)

Grupul pregătește propuneri de amplasare a Institutului Cultural Român de la Bruxelles, de asigurare a infrastructurii (bibliotecă, sală de conferințe etc.) și de grafic al organizării.

2. *Beijing*

Au început negocierile pentru crearea în reciprocitate de astfel de institute (centre) la Beijing și București. Îl însărcinăm pe domnul *Constantin Lupeanu* cu organizarea institutului de la Beijing.

3. *Kiev*

Institutul Cultural Român pregătește deschiderea unui ICR la Kiev (Ucraina), în baza acordului de cooperare dintre România și Ucraina. Conducerea Institutului Cultural Român o desemnează pe doamna *Nadia Moșanu*

să exploreze condițiile de amplasare și de organizare a Institutului Cultural Român la Kiev, în calitate de coordonator al organizării. Domnul *Igor Ursenko* se desemnează în calitate de coordonator adjunct.

4. *Lisabona*

Totodată, conducerea Institutului Cultural Român îl desemnează pe domnul *Daniel Nicolescu* în funcția de director al Institutului Cultural Român din Lisabona, domnia sa urmând de acum traseul confirmării în funcție prevăzut de reglementările în vigoare.

5. *Moscova*

Institutul Cultural Român pregătește deschiderea unui Institut Cultural Român la Moscova, în cadrul acordului dintre România și Federația Rusă.

Conducerea Institutului Cultural Român a desemnat-o pe doamna Florina Mohanu, conferențiar universitar și director al Centrului Cultural Rus din cadrul Academiei de Studii Economice din București, să coordoneze organizarea Institutului Cultural Român la Moscova, urmând să preia direcțiunea acestuia.

The Review of the Romanian Books

A face cunoscute cărți de referință publicate în editurile din România – în limba română și în alte limbi – este una dintre îndatoririle Institutului Cultural Român.

Institutul dispune de unele publicații, dar acestea – realitatea ne obligă să o spunem – rămân sesizate de un cerc restrâns de cititori și dau o imagine doar parțială a culturii României actuale.

Avem nevoie de o prezentare accesibilă internațional a cărților de prim-plan din diferite domenii ce se publică în editurile din țara noastră: literatură, arte, științe, aplicații ale științelor, filosofie, teologie.

Având în vedere premisele de mai sus, *Comitetul Director* al Institutului Cultural Român hotărăște :

1. Centrala Institutului Cultural Român, prin Direcția Generală a Promovării Creației, organizează editarea publicației lunare *The Review of Romanian Books*.

Noua publicație conține articole și recenzii ale volumelor reprezentative din diverse domenii ale culturii și civilizației, încât să se facă accesibilă, pentru cititorul din alte țări, cunoașterea culturii și a dezbaterii publice din țara noastră.

Institutul Cultural Român își asumă editarea și finanțarea publicației. Direcția generală a Promovării Creației este însărcinată să propună *Redacția* publicației *The Review of Romanian Books*, pe baza selecției de candidaturi.

Biblioteca Română

În diferite țări sunt realizate sau se află în curs de realizare colecții ale scrierilor clasice, din diferite domenii, ale culturii respective. De exemplu, colecția „The Library of America“ este o elocventă prezentare a scrierilor clasice ale culturii americane.

În România publicarea scrierilor clasice are sincope, iar o colecție nu a fost dusă până la capăt.

Publicarea scrierilor clasice ale culturii române într-o colecție a devenit necesară din multe rațiuni.

Luând în seamă premisele amintite și asumându-și misiunea prevăzută de lege pentru instituție, *Comitetul Director* al Institutului Cultural Român hotărăște:

- a. *Direcția Generală a Promovării Creației* invită la o discuție edituri din țară gata să-și asume realizarea colecției „Biblioteca Română”, ce cuprinde scrierile clasice ale culturii române;
- b. Institutul Cultural Român încheie un acord cu editura selectată pentru a realiza colecția „Biblioteca Română”;
- c. Institutul Cultural Român finanțează, din resurse bugetare și resurse extrabugetare, realizarea colecției „Biblioteca Română”.

Sprijinirea de publicații

Sprijinirea de către Institutul Cultural Român a publicațiilor de cercetări și dezbateri asupra direcțiilor de evoluție a societății românești actuale

Misiunea Institutului Cultural Român este să creeze vizibilitate și să asigure cunoașterea și prestigiul culturii românești în străinătate.

Actualul Institut Cultural Român a subliniat, în *Programele* sale, nevoia de a se opera cu un concept lărgit asupra culturii și de a se etala performanțe din domenii diverse (literatură, arte, științe, filosofie, teologie) ale culturii române.

Institutul Cultural Român este preocupat să creeze un cadru adecvat pentru această etalare. În acest sens, *Comitetul Director* hotărăște:

1. *Direcția Generală a Promovării Creației* din Institutul Cultural Român invită publicațiile existente în țară ce se axează pe cultivarea cercetării și dezbaterii (economice, sociologice, juridice, politologice, filosofice) la o discuție și le selectează pe cele 1-2 reprezentative, în vederea sprijinirii lor pentru consacrare internațională.

*Sprijinirea de către Institutul Cultural Român
a publicațiilor ce prezintă rezultate de cercetare științifică
competitivă și inovații tehnice*

Institutul Cultural Român este preocupat să etaleze performanțe din domeniul cercetării științifice și inovațiilor tehnice indigene, în măsură să sporească vizibilitatea, prestigiul și atractivitatea culturii și economiei românești. În acest sens, *Comitetul Director* hotărăște:

1. *Direcția Generală a Promovării Creației* din Institutul Cultural Român invită publicațiile cu profil de prezentare a unor rezultate de cercetare științifică și de inovații tehnice competitive la o discuție și le selectează pe cele 1-2 reprezentative în vederea sprijinirii lor pentru consacrare internațională.

*Transferul de cărți editate în România
spre Institutele Culturale Române din străinătate*

În noul Program 2012 al Institutului Cultural Român se prevede organizarea *Bibliotecii Culturii Române* de către fiecare ICR amplasat în străinătate.

Multe scrieri reprezentative pentru cultura română, tipărite în anii recenți, în română sau în alte limbi, nu se regăsesc în Institutele Culturale Române din străinătate.

Având în vedere aceste premise, *Comitetul Director* al Institutului Cultural Român hotărăște:

1. *Direcția Genrală a Reprezentanțelor în Străinătate* asigură organizarea de *Biblioteca a Culturii Române* în fiecare *Institut Cultural Român* amplasat în străinătate;
2. *Direcția Generală a Reprezentanțelor în Străinătate* conlucrează neîntârziat cu editurile din țară pentru preluarea și transportul, spre *Institutede Culturale Române* amplasate în străinătate, a acelor cărți (ediții), în română și în alte limbi, care sunt reprezentative pentru cultura română;
3. *Curtea de Conturi* a semnalat faptul că în depozitele fostului Institut Cultural Român se află cărți și publicații în valoare de o jumătate de milion de euro, care nu au fost valorificate pe piață. Se aprobă transferul cărților și publicațiilor reprezentative, de către Direcția Generală a Reprezentanțelor în Străinătate, spre *Institutede Culturale Române* amplasate în exterior;
4. Sunt semnalate stocuri de cărți traduse în anii trecuți din limba română în depozitele unor edituri și librării din străinătate. *Institutede Culturale Române* cooperează cu editurile care au angajat traduceri cu fostul ICR, încât acele cărți să fie valorificate, fără noi costuri, de către bibliotecile institutelor.

Sprrijinirea dezbaterei și a cercetării științifice consacrate evoluției Uniunii Europene

România are datoria, ca membru al Uniunii Europene, să contribuie la cercetările și dezbaterile asupra acesteia.

Astăzi sunt „deschise“ mai multe teme de dezbatere în țările membre asupra evoluției Uniunii Europene: asigura-

rea echilibrului bugetar ; complementarea extinderii cu integrarea ; depășirea deficitului democratic ; reafirmarea finalității unificării europene. România a fost în anii recentii participant la aprobarea soluțiilor. Este acum timpul ca țara noastră să fie un loc în care se inițiază cercetări științifice (sociologice, economice, juridice, filosofice, etc.) consacrate unificării europene și se articulează propuneri proprii de soluționare a problemelor.

Institutul Cultural Român are datoria să sprijine cercetări științifice și dezbateri relevante asupra evoluției Uniunii Europene, desfășurate în țara noastră. În acest scop:

1. *Direcția Generală a Cooperării Externe și Direcția Generală a Promovării Creației* din Institutul Cultural Român invită la discuție reprezentanții institutelor de cercetare științifică și ai publicațiilor ce se concentrează asupra unificării europene, în vederea selectării a 1-2 publicații care vor fi sprijinite, inclusiv financiar, să se consolideze și să-și facă cunoscute rezultatele în Uniunea Europeană.

Sprijinirea dezbaterilor asupra educației și cercetării științifice

Educația condiționează performanțele persoanelor, comunităților și țărilor, iar cercetarea științifică proprie este efectiv una dintre resursele modernizării și progreselor. România are nevoie de o reală și înțeleaptă reformă a educației și de o lege chibzuită și sincronă cu lumea de astăzi a educației. Țara noastră are nevoie de o politică stimulantă a cercetării științifice și de punerea în valoare, dincoace de orice criteriu artificial, a talentelor, competențelor, operelor, personalităților.

Institutul Cultural Român împărtășește răspunderea, în societatea românească, pentru evoluția educației și cercetării

științifice și dispune de unele mijloace pentru a contribui la sprijinirea inițiativelor de înnoire a abordărilor. Pe de altă parte, inovația în educație și calibrul cercetării științifice proprii sunt indicii concludente de competitivitate a unei țări în varii domenii.

Având în vedere aceste premise, la care se adaugă multiple rațiuni, Institutul Cultural Român :

1. Prin *Direcția Generală a Promovării Creației și Direcția Cooperări Interne* invită la o discuție publicațiile angajate în domeniul educației și al politicii cercetării științifice și selectează 1-2 publicații, pentru sprijinirea lor, inclusiv financiare, în vederea profilării în spațiul național și european.

Resurse extrabugetare

Alocațiile bugetare pentru Institutul Cultural Român vor trebui să rămână la nivel cât mai ridicat pentru a putea fi susținute programele. În același timp, pe lângă alocațiile bugetare, resursele extrabugetare și programele europene trebuie să-și sporească ponderea în finanțarea Institutului Cultural Român. Atât centrala, cât și Institutul Cultural Român amplasate în străinătate au datoria să asigure o pondere mărită a resurselor extrabugetare (până în 2012 resursele extrabugetare au fost doar 3% din finanțare!) și a programelor europene (până în 2012 ponderea acestora a fost foarte mică!) (...)

Acțiuni în diaspora

În centrul Institutului Cultural Român s-a înființat *Direcția Generală pentru Românii de Pretutindeni*, menită să asigure acțiuni de sprijinire a diasporei românești conform misiunii Institutului.

Prin *Programele Institutului Cultural Român* se asigură un avantaj larg de acțiuni de sprijin.

În același timp, *Institutul Cultural Român* desfășoară acțiuni imediate în sensul acestor *Programe*:

- a) Se explorează înființarea *Institutului Cultural Român la Belgrad*, în conformitate cu acordul dintre România și Serbia (...);
- b) Se explorează înființarea *Institutului Cultural Român la München-Nürnberg*, în conformitate cu acordul dintre România și Germania (...);
- c) Se explorează înființarea *Institutului Cultural Român la Montreal*, în conformitate cu acordul dintre România și Canada (...);
- d) În fiecare Institut Cultural Român din străinătate se înființează *Biblioteca Culturii Române* și se organizează *Cursuri de învățare a limbii române*;
- e) În cooperare cu editurile din România, Institutul Cultural Român asigură transferul de cărți și alte publicații spre Institutele Culturale Române din străinătate și unitățile sprijinite de institut;
- f) Conform propunerii noului director al Institutului Cultural Român din New York, *Doina Uricariu*, în acest institut se vor elabora propuneri de acțiuni pentru acoperirea unor nevoi ale diasporei românești din S.U.A.;
- g) Institutul Cultural Român încheie acorduri de cooperare cu organizații ale diasporei românești;

- h) Institutul Cultural Român organizează un „*Consiliu al Diasporei*“, on-line, care, cel puțin o dată pe trimestru, formulează propuneri de acțiuni, pe care *Direcția Generală a Românilor de Pretutindeni* și alte direcții generale din centrala instituției le pun în aplicare;
- i) *Institutul Cultural Român* asigură transferul de opere reprezentative ale culturii române în bibliotecile de referință ale lumii, iar *Direcția Generală a Cooperărilor Externe* preia răspunderea acestei acțiuni.

Participarea la European Union National Institutes for Culture (EUNIC)

Diferite feluri de instituții (universitare, de cercetare științifică, bancare etc.) au la dispoziție organizări ale Uniunii Europene pentru domeniul respectiv. Institutele culturale naționale ale țărilor din Uniunea Europeană se pot integra în EUNIC. Această integrare este o oportunitate de a juca un rol european și internațional relevant.

Institutul Cultural Român:

- a) Este parte a EUNIC;
- b) Își asumă să joace un rol activ în promovarea unui concept european sincronizat al culturii, conform documentului Uniunii Europene intitulat *Promoting Cultural and Creative Sectors for Growth and Jobs in the EU* (26 septembrie 2012);
- c) Își asumă să promoveze proiecte bazate pe cofinanțare, conform regulilor Uniunii Europene, în cadrul clusterelor la care participă;

Organizarea filialelor

Prin hotărârea nr. 15.449 din 8 octombrie s-a stabilit organizarea filialelor Institutului Cultural Român în provinciile istorice ale țării. Iași, Cluj-Napoca, Timișoara, Craiova sunt municipiile în care se amplasează Filialele.

Fiecărei Filiale i se alocă două posturi în structura de posturi a Institutului Cultural Român.

Fiecare Filială poate să-și angajeze personal pe baza resurselor extrabugetare pe care le obține. Resursele extrabugetare obținute de o Filială rămân la dispoziția acesteia.

Înființarea altor Filiale este posibilă sub condiția aprobării de către Comitetul Director al Institutului Cultural Român și sub condiția asigurării resurselor de finanțare necesare în 2013. În funcție de resursele financiare disponibile, Institutul Cultural Român va putea decide ulterior asupra aplicării condițiilor menționate.

Fiecare Filială își elaborează un *Program de acțiune* în baza *Programelor Institutului Cultural Român* (documentul nr. 1545 din 12 octombrie 2012), deja aprobate de *Consiliul de Conducere* al Institutului Cultural Român și în baza scopului filialelor prevăzut în documentul de înființare și în celelalte documente ale Institutului Cultural Român.

Scopul Filialelor este:

- a) Să asigure cunoașterea în centrele culturale respective a programelor și oportunităților asigurate de Institutului Cultural Român;
- b) Să elaboreze propuneri de programe care servesc misiunea stabilită de lege pentru Institutului Cultural Român;

- c) Să preia răspunderea implementării unor programe ale Institutului Cultural Român, conform deciziilor pe care le iau împreună cu Comitetul Director;
- d) Să sprijine cu mijloacele specifice ale Institutului Cultural Român, cultura ce se dezvoltă în provinciile istorice ale țării;
- e) Să coopereze cu Institutele Culturale Române amplasate în străinătate în vederea promovării de valori competitive;
- f) Să coopereze cu teatre, opere, edituri, universități, institute de cercetare științifică și dezvoltare tehnologică, companii în vederea sprijinirii afirmării lor internaționale;
- g) Să asigure obținerea de resurse financiare în vederea susținerii programelor culturale de la diferite niveluri ale Institutului Cultural Român;
- h) Să dezvolte cooperări internaționale în beneficiul mutual.

Fiecare Filială dispune de un sediu, compus cel puțin din Birou al Directorilor, Sală de reuniuni, Sală cu echipamente de comunicații, și are acces, pentru activitățile proprii, la săli de conferințe, de concerte, de expoziții, de spectacole în localitatea respectivă. Sediul se obține prin negocieri ale Directoratului Filialei cu Primăriei și Consiliu Județene.

Fiecare Filială este condusă de un *Directorat*, compus din *Director* și *Director Adjunct*, precum și din referenți, care propun un *Consiliu al Filialelor Institutelor Culturale Române*, din care fac parte personalități ale lumii culturale, economice, financiare de la fața locului.

Programul de acțiuni și Statutul fiecărei Filiale a Institutului Cultural Român au nevoie de aprobarea *Comitetului Director* al Institutului Cultural Român.

Răspunsuri la întrebări

(Conferință de presă la Institutul Cultural Român)

1. *Care sunt criteriile pe baza cărora faceți numirile la conducerea filialelor ICR?*

Andrei Marga: Criteriile sunt, în esență, următoarele: să fie personalități de prim-plan ale culturii române actuale, să aibă capacitate probată de interacțiune cu mediul cultural – inclusiv cu mediul universitar și științific de la fața locului, să aibă capacitatea de a iniția și dezvolta cooperări și capacitatea de a atrage resurse financiare. Desigur, la fiecare filială directorul și cei care îl asistă ar fi firesc să formeze o echipă capabilă să inoveze.

2. *Care au fost motivele pentru care au fost schimbați unii directori de filiale ale ICR (Paris, Varșovia, Budapesta). Aceștia susțin că au aflat de schimbarea lor din funcție de pe site-ul ICR.*

Andrei Marga: Așa cum și criteriile de mai sus sugerează, este nevoie de capacități efective și relativ noi și de o interacțiune mult mai amplă cu mediul cultural de la fața locului. Impactul acestor institute trebuie regândit și asigurat pe o scară cu totul nouă. Schimbările țin de preocuparea activării acestor institute, în fond, și a sporirii cunoașterii și prestigiului culturii române.

3. *O parte dintre foștii directori de filiale ICR – Budapesta, Varșovia și Paris – susțin că eliberarea lor din funcție este ilegală și invocă Articolul 17, punctul b din Legea ICR nr. 356 / 11 iunie 2003, care prevede că structura organizatorică și regulamentul de organizare și funcționare ale Institutelor Culturale Române din străinătate se stabilesc, la propunerea Institutului, prin ordin comun al ministrului Afacerilor Externe, ministrului*

Culturii și Cultelor și președintelui Institutului. OUG 27/2012 anulează drepturile MAE și ale Ministerului Culturii?

Andrei Marga: Există o procedură legală de eliberare din funcție și de numire, care se respectă. Trebuie înțeles că a fi director de institut înseamnă mai mult decât a fi un simplu funcționar și că misiunea acestuia este mult mai complexă, cu obligații mai largi decât s-a considerat până acum. Iar durata unui mandat este de până la patru ani.

4. Veți proceda și la alte schimbări de directori de filiale?

Andrei Marga: Sunt în analiză înnoiri de personal în multe institute, în scopul măririi impactului institutelor. Vor fi înființate noi institute, în alte capitale. O înnoire de viziune și de abordare ar trebui să se producă neîntârziat în toate institutele.

5. De ce considerați necesară deschiderea unor noi filiale în România, mai ales în condițiile în care ICR este asociat cu promovarea culturii române în străinătate (activitățile în străinătate)?

Andrei Marga: Este necesară, în România, punerea în valoare și în relief a potențialului provinciilor istorice. Multe capitale de județ sunt conectate, de altfel, la sistemul cultural european. Filialele ICR din țară permit o promovare mult mai extinsă a culturii noastre și vor da posibilitatea de afirmare oamenilor de calitate care nu frecventează „viața mondenă a Capitalei“.

6. Care sunt, punctual, proiectele anunțate de ICR dinaintea mandatului dumneavoastră pe care le veți păstra și cu ce proiecte noi veți veni în continuare?

Andrei Marga: Trebuie făcută distincția între acțiuni punctuale, proiecte și programe. Sub acest aspect, se poate

observa ușor ca la ICR trebuie lucrat foarte mult. Multe acțiuni sau proiecte au fost considerate programe. Impactul activităților a rămas mic. Trebuie regândit aproape totul. Pentru a avea un răspuns mai detaliat se poate consulta documentul *„Măsuri pentru consolidarea cunoașterii și prestigiului culturii române întreprinse de Institutul Cultural Român începând cu 1 octombrie 2012“*, care se află deja pe site-ul ICR.

7. Care este termenul limită pe care îl veți impune noilor directori să se integreze în funcție și să vină cu liste de proiecte pentru filialele pe care le conduc?

Andrei Marga: Important este ca fiecare să intre în funcție cât mai repede. Competiția în planul diplomației culturale este ascuțită, încât fiecare este solicitat să se angajeze cât mai devreme.

8. Intenționați să vă prezentați oficial, eventual în cadrul unei conferințe de presă, noua echipă?

Andrei Marga: Vom avea, firește, periodic conferințe de presă, iar cu ocazia primei conferințe de presă vom prezenta și noua conducere.

9. Au fost numeroase voci care v-au reproșat, folosindu-se și de textul „Sincronizarea ICR“, că nu veți mai acorda atenția necesară artiștilor mai puțin consacrați, ci că veți promova artiști deja consacrați. Cum le răspundeți?

Andrei Marga: În dezbateră publică din țară sunt multe deformări și neînțelegeri care trec drept adevăruri. Dacă se citește atent textul *Sincronizarea Institutului Cultural Român* (din 13 septembrie 2012), atunci aveți răspunsul. Este limpede că nu dă rezultate punerea în opoziție a promovării culturii față de producerea de valori culturale.

Acestea trebuie să meargă împreună. Nu dă rezultate opunerea experimentelor față de operele validate. Ambele specii trebuie cultivate. Răspunsul meu este că astfel de opoziții sterile ar trebui depășite și în dezbaterea publică de la noi.

10. *Considerați că operele artiștilor consacrați sau, așa cum le-ați numit, „inițiativele culturale reușite, operele validate, autorii care au creat efectiv momente istorice“ au fost neglijate până acum?*

Andrei Marga: Da, au fost neglijate, se observă foarte bine acest fapt în rapoartele de activitate din anii trecuți.

„Ca președinte trebuie să te bucore succesul oricărui cetățean român“

(Interviu realizat de Ovidiu Șimonca pentru „Observatorul Cultural“, anul XIII, nr. 388, 18-24 octombrie 2012)

1. *Ce consecințe a avut, pentru ICR, reducerea de buget decisă pe 23 august?*

Andrei Marga: Reducerea bugetară a afectat o seamă de proiecte. Însă, pentru a înțelege situația, trebuie avut în vedere și modul în care s-a alcătuit lista de programe la ICR. În ultimii ani, se făcea o listă de programe și, apoi, se solicita banii pentru acestea. E o procedură, dar se poate proceda și altfel. Uneori, trebuie să-ți drămuiești proiectele în funcție de banii pe care îi ai. Ca să fiu concret: reducerea de buget a afectat mai ales bursele pentru studii în afara României – angajate de ICR –, au fost afectate publicații, între care *Lettre Internationales*, au fost afectate acțiunile în exterior, în comunitățile românești. Intervenim însă, pretutindeni, pentru a minimaliza suferințele.

2. *Ce se întâmplă cu Lettre Internationale?*

Andrei Marga: Va apărea, vom reamplasa niște bani din altă parte. *Lettre* își va continua cursa, nu este nici o problemă.

3. *Ați oprit și proiectul bursierilor-traducători, pregătiți în programul susținut la Palatul Mogoșoaia?*

Andrei Marga: Eu n-am oprit nici un proiect. Deja, înainte de a veni eu la ICR, au fost operate aceste întreruperi. De când am venit în această funcție, am dat drumul la toate proiectele. Pot să vă spun că orice proiect viabil merge înainte, așa cum este și cel al bursierilor-traducători.

4. *Va continua acest proiect al pregătirii și al perfecționării traducătorilor care traduc din literatura română?*

Andrei Marga: Toate proiectele ținând de traducerea scrierilor autorilor români merg înainte. Că e vorba de tipărire, că e vorba de traducere, că e vorba de pregătirea traducătorilor, toate merg înainte. Acest capitol nu este și nu va fi afectat în nici un fel. Capitolul traducerii rămîne unul de bază. Numai așa putem promova cultura română în lume: traducînd.

5. *Ce se întâmplă cu prezența României la Salon du Livre 2013? România este invitat de onoare la acest târg de carte.*

Andrei Marga: Avem aproape zilnic discuții. La Salon du Livre, România va fi prezentă cu tot ceea ce s-a angajat deja. Din nefericire, a fost întârziată, înainte de venirea mea, operațiunea de pregătire a prezenței României la Salonul de Carte de la Paris, dar, la această oră, suntem on time, suntem în grafic. Când am venit la ICR, exista o listă de autori, aceasta merge înainte, noi n-am oprit-o. La acea

listă, am adăugat o seamă de autori, tocmai pentru a completa imaginea culturii române; am suplimentat efectivul de lucrări care se traduc în vederea prezenței României la Salon du Livre. Acolo, vor fi acțiuni ținând efectiv de un tîrg de carte, dar și acțiuni conexe. La această oră, este pregătit un program cuprinzător, astfel încît să fie asigurată bine atît prezența volumelor românești traduse în franceză, prezența autorilor, prezența unor intelectuali români de prim-plan, cît și prezența unor intelectuali francezi de notorietate.

6. Dumneavoastră ați spus că fosta conducere a întîrziat pregătirea pentru Salon du Livre și ați mai spus că „lista autorilor ale căror volume se traduc pe cheltuiala Institutului este discutabilă, lista fiind prea puțin reprezentativă și omițînd scrieri și autori importanți“.

Andrei Marga: Declarația rămîne valabilă. Am mai adăugat și alți autori.

7. Ne puteți da exemple?

Andrei Marga: După părerea mea, în listă era bine să intre și istoria, și exegeza literară din România. Era bine să se vadă mai bine romanul românesc. Vă dau un exemplu: Eugen Simion a publicat în românește o carte, *Tănărul Eugen Ionescu*. O astfel de carte, la Paris, poate avea un mare succes. Am dat imediat dispoziție să înceapă traducerea. Vă mai pot spune un gînd despre prezența României la Paris. Am văzut editurile care vor tipări traduceri. Sunt edituri prestigioase, precum Gallimard, Denoël, dar sunt și edituri care nu sunt bine cunoscute. Se putea prospecta mai bine piața. Cu toate acestea, am spus că nu ne atingem de ceea ce s-a angajat. Toate contractele cu editurile franceze, realizate pentru Salon du Livre, merg înainte.

8. *Aveți ceva cu Mircea Cărtărescu?*

Andrei Marga: Cu Mircea Cărtărescu am avut o relație amicală. Am auzit și eu că a făcut câteva afirmații la adresa mea. Eu nu m-am referit în termeni negativi la Mircea Cărtărescu, n-am spus ceva despre cărțile, traducerile și răspîndirea lor. E un prozator bun, cînd se pune problema traducerilor, el nu poate să lipsească de pe lista traducerilor susținute de ICR.

9. *De câteva zile se vehiculează ideea că Mircea Cărtărescu este linșat, că ICR îl va exclude din toate programele.*

Andrei Marga: Nici vorbă. Cînd am discutat despre romanul românesc, am discutat pozitiv despre volumele scrise de Mircea Cărtărescu.

10. *Mircea Cărtărescu este, din România, cel mai tradus scriitor român. ICR a susținut traducerea a 14 cărți de Mircea Cărtărescu. Vă deranjează că este cel mai tradus scriitor român de către ICR?*

Andrei Marga: Nici vorbă. Totul este o dezinformare. Vă precizez foarte clar: e foarte bine că Mircea Cărtărescu este tradus cu sprijinul ICR. Și sub conducerea mea, ICR va putea să susțină traducerile din opera lui Mircea Cărtărescu. Eu sunt preocupat de prezentul și viitorul ICR-ului. Trebuie să traducem mai mult și din Cărtărescu, și din alți autori. Ca președinte al ICR, trebuie să te bucore succesul oricărui cetățean român.

11. *Aveți în minte nume de scriitori care ar merita să fie traduși?*

Andrei Marga: Trebuie o analiză mai profundă. Nu sunt critic literar. Eu cred că se cuvine să prezentăm și generațiile noi, cred că e foarte bine că s-au tradus și Filip Florian, și

Florina Ilis, și Lucian Dan Teodorovici. Dar, de ce nu ar fi tradusă Marta Petreu, care este o prozatoare de forță? Trebuie să avem grijă și de generația care se manifestă prin D.R. Popescu, Augustin Buzura, Nicolae Breban. Iar în privința clasicilor, trebuie să vedem ce traduceri putem face din Eminescu, din Blaga, din Nichita Stănescu, din Marin Preda, pentru a da o imagine cuprinzătoare asupra culturii române.

12. *Există o listă cu autorii traduși cu sprijinul ICR. S-a spus că mulți au fost simpatizanții președintelui Băsescu. Or, parcurgând această listă, constatăm că sunt autori neutri sau chiar în conflict cu președintele Băsescu. De exemplu, s-au tradus Gabriela Adameșteanu, Dumitru Țepeneag, Norman Manea, Matei Vișniec, Petru Cimpoeșu, dar și clasici, Eliade, Noica, Max Blecher.*

Andrei Marga: Eu nu lucrez la ICR cu această categorisire. Nu chestionez simpatiile politice ale autorilor, nu mă interesează. Un institut precum ICR trebuie să fie orientat spre o filosofie pluralistă: sunt posibile mai multe viziuni, mai multe abordări, sunt posibile mai multe stiluri, mai multe opțiuni în mod egal valide. Nu amestec cele două planuri, valoarea literară și opțiunile politice. ICR trebuie să fie în afara confruntărilor politice.

13. *Afirmațiile au tot curs. S-a spus că în filialele ICR din străinătate lucrau agenți SIE. A spus-o Sorin Roșca Stănescu, la Realitatea TV.*

Andrei Marga: Afirmatia nu-mi aparține. Eu am spus doar că trebuie să extindem lista autorilor români susținuți de ICR.

14. *De ce vreți să organizați cursuri de limba română la sediile ICR din străinătate?*

Andrei Marga: Nu este doar ideea noastră. Goethe Institut face cursuri de limba germană, inclusiv în România. Institutul Cervantes are cursuri de învățare a limbii spaniole. Din zona noastră, Institutul Polonez organizează cursuri de învățare a limbii polone. Și institutele noastre din exterior trebuie să fie organizatoare de astfel de cursuri. Mai mult, toate institutele noastre din străinătate trebuie să aibă o bibliotecă foarte bine organizată, o bibliotecă a culturii române. Sunt institute românești, în mari capitale ale lumii, la Viena, de exemplu, care n-au bibliotecă a culturii române. Nu este tolerabil acest lucru. În al doilea rând, fiecare institut trebuie să organizeze cursuri de limba română și să aducă aceste cursuri la un nivel european de certificare. Noi trebuie să dăm certificate recognoscibile european. La această oră, certificatele de învățare a limbii române, recunoscute în Uniunea Europeană, se dau în afara României.

15. *O cunoașteți pe doamna Alexandra Nica-Zdaniuk?*

Andrei Marga: Numai din referințele scrise, din CV și din recomandările pe care i le-au făcut cei care sunt specialiști în cultura poloneză, cei care au făcut diplomație în relația cu Polonia.

16. *Ne puteți pune la dispoziție un CV al dumneaei? Pe site-ul ICR, scrie că este o „personalitate culturală și diplomatică” și ne-ar interesa să aflăm ce a făcut în domeniul cultural și diplomatic?*

Andrei Marga: Veți avea un CV. Am toată încrederea în cei care mi-au recomandat-o.

17. *Ați vorbit cu doamna Sabra Daici, la înlocuirea ei?*

Andrei Marga: Nu. Au vorbit colegi de-ai mei. Eu nu o cunosc personal. În privința ICR Varșovia, aveam toate datele că trebuia făcută o înlocuire.

18. *Doamna Sabra Daici este susținută de personalități ale culturii poloneze, de Adam Michnik, spre exemplu.*

Andrei Marga: Aceste scrisori de susținere sunt demne de prețuire. Domnul Adam Michnik – îl cunosc personal – este generos, întotdeauna face gesturi de simpatie. În astfel de decizii, oriunde apar oameni care spun „Da“ și oameni care spun „Nu“.

19. *Vă mărturisesc că, personal, de doamna Alexandra Nica-Zdaniuk n-am auzit, revista noastră avînd o foarte bună și strînsă colaborare atît cu Institutul Polonez din București, cît și cu ICR Varșovia. Niciodată n-a propus articole, n-a făcut traduceri...*

Andrei Marga: Am luat datele care erau în Institut, am citit diverse evaluări, existente atît pe linie culturală, cît și diplomatică.

20. *Nu este o simplă secretară de la Ambasada României la Varșovia?*

Andrei Marga: Nu este o simplă secretară. E posibil să fi intrat în diplomație pe un post mai modest, dar, pe urmă, să înceapă ascensiunea. Doamna are toate calificările necesare și aprecierile corespunzătoare. Să nu ne luăm după defăimări.

21. *Nu faceți o reevaluare asupra înlocuirii de la ICR Varșovia?*

Andrei Marga: La această oră, încercăm să înlocuim personalul acolo unde lucrurile nu au mers cum trebuie. Institutele se cuvine să aibă un alt impact, mult mai mare.

A fost o inițiativă excelentă înființarea institutelor românești în exterior, dar activitățile institutelor trebuie reevaluate și substanțial lărgite. De asemenea, trebuie asigurat un impact nou în societățile respective, în mediile culturale.

22. *Doamna Sabra Daici a făcut o scrisoare deschisă către dumneavoastră în care prezenta realizările de la ICR Varșovia. Nu sunt de neglijat.*

Andrei Marga: Nu vreau să fac nimănui nedreptăți. Evaluările făcute – pe linie culturală și diplomatică – au sprijinit soluția pe care am dat-o.

23. *A stîrnit o mare dezbateră punctul 6 dintr-o „Notificare privind consolidarea Institutelor Culturale Române din exterior“, în care se spune că o „îndatorire permanentă a personalului Institutelor Culturale Române“ este „depistarea clișeele denigratoare și a comentariilor tendențioase la adresa României“. Sună cam de anii '50, anii staliniști, această directivă...*

Andrei Marga: Notificarea nu este scrisă de mine, este redactată de un director general. Uitați-vă la antet: „Direcția Generală a Reprezentanțelor în Străinătate“. Stilistic, nu-mi aparține această formulare. Părerea mea este că ICR este dator să observe cum este prezentată România în lucrări de mare anvergură, tratate, enciclopedii, dicționare. Să vă dau un exemplu: în ultimii ani, s-au scris multe lucrări despre învățămîntul european, din care România lipsește. S-au publicat lucrări cu lacune sau cu prezentări incomplete despre istoria României, spre exemplu. ICR ar trebui să semnaleze lipsurile sau interpretările eronate, iar specialiștii să intervină, pe piața dezbaterilor, cu un articol sau cu un studiu, cu lucrări care să corecteze sau să completeze informațiile. Și alte institute culturale, Institutul Francez

sau Institutul Goethe, sunt preocupate de modul în care este reprezentată țara de origine în manuale, în enciclopedii, în dicționare.

24. *Care este, în viziunea dvs., rolul ICR?*

Andrei Marga: Rolul fundamental al ICR este promovarea, în exterior, a culturii și civilizației românești. A stîrnit multe discuții afirmația mea că accentul se pune pe „producerea de valori“. Termenul, recunosc, l-am luat de la Croce, de la Adorno, Scheler și alții. Acest institut nu are ca principală răspundere generarea de valori. Dar ICR are mijloace de susținere și de stimulare a creației. De pildă, se acordă burse, rezidențe, stagii de cercetare; toate aceste forme de pregătire profesională duc la „generarea de valori“. Trebuie asumat ceva principial: obiectivele strategice ale unei țări se realizează pe trei mari canale: politica internă a dezvoltării, politica externă și politica în domeniul cultural. Modul în care România culturală se prezintă în lume este deosebit de important, este o „carte de vizită“ a României, la care ICR poate contribui fundamental.

25. *La început, s-a crezut, conform Ordonanței de Urgență, că ICR se va adresa doar românilor din străinătate, ca să se refacă „sentimentul de apartenență la națiunea română a celor stabiliți, vremelnici, în alte state“. N-a fost denaturată și schimbată misiunea ICR prin această Ordonanță?*

Andrei Marga: Atenție, ICR se adresează și românilor din afara României. Avem o direcție – Direcția Generală a Românilor din Străinătate – care este concepută pentru românii din afara României. Sunt mai multe categorii: îi avem pe cei care sunt în jurul granițelor României sau pe cei din comunitățile care, din punctul de vedere al identității

culturale, își revendică apartenența la tradițiile culturii române. Avem o a doua categorie: sunt emigranții economici, adică cei care au plecat la muncă în Spania, Italia, Germania etc. Apoi sunt cei care s-au stabilit definitiv în diferite țări. Tuturor acestor categorii ICR are obligația să li se adreseze. Rețineți: grupul major-țintă al ICR este populația altor țări. Dar una dintre îndatoririle institutului este sprijinirea identității românești a celor din afara României. Așa că fiecare institut trebuie să aibă o bibliotecă culturală românească, care să stea la dispoziția celor interesați de cultura și civilizația românească. În plus, ICR editează șase reviste ale românilor din exterior, care îi ajută să-și poată cultiva identitatea.

26. Pe blogul lui Vladimir Tismăneanu am văzut astăzi (15 octombrie – n.r.) că strategia noului ICR, condus de dumneavoastră, este considerată „anacronică și contraproductivă”, iar modul în care conduceți ICR ține de „îngustime patriotardă, primitivism estetic și izolaționism arogant”.

Andrei Marga: Eu nu intru în polemică. Nu vreau să-i răspund acestui domn. Sunt cuvinte fără nici o acoperire. Vladimir Tismăneanu se lasă foarte ușor furat de vorbe. E stilul lui: o adunătură de vorbe, fără exemple, fără analize. Eu cred că la ICR trebuie făcute lucruri serioase. Avem nevoie ca ICR să aibă un impact mai amplu și mai profund în țările unde există institute. Faptul că ne interesează și soarta românilor din țările vecine României (din Republica Moldova, Ucraina, Ungaria, Serbia, Bulgaria) nu cred că este „anacronic” sau „patriotard”. Acești români au nevoie să-și cultive identitatea românească, au nevoie de cărți, de reviste, de un semn de sprijin din partea statului român, de o susținere culturală din partea ICR. Pe urmă, nu cred că este „patriotard” să ne interesăm cum este prezentă România

în bibliotecile lumii. La Bloomington, spre exemplu, există o foarte bună bibliotecă de românică. Dar și la Bloomington, și oriunde, biblioteca ar trebui dotată cu noi cărți. Au fost mari sincope în actualizarea fondului românesc în bibliotecile din lume. Bibliotecile ar trebui updatate cu carte românească, cu volume despre România.

27. De ce trebuie făcute filiale ICR la Iași, Cluj, Craiova și Timișoara? S-a spus, am văzut în diverse articole, că prin aceste filiale sunt răsplătite cu funcții diverse persoane controversate.

Andrei Marga: Cursurile de cultură și civilizație românească ar trebui făcute nu doar la București, ci și în aceste filiale. În al doilea rând, aceste filiale își propun să creeze o efervescentă, să stimuleze afirmarea în exterior a valorilor din aceste provincii istorice românești. Al treilea motiv a fost stimularea autorităților locale la un interes mai mare pentru cultură și pentru propria afirmare. Știm că acum există o reacție negativă față de aceste filiale... Dar, să privim experiența altor institute culturale: Institutul Goethe are filiale în multe orașe din Germania. Ceea ce facem nu este o experiență nouă! Al patrulea motiv pentru constituirea acestor filiale este punerea în mișcare a resurselor, inclusiv financiare. Unele județe sunt capabile să susțină cultura și chiar institutele culturale. Aceste filiale vor intra în funcțiune de la 1 ianuarie 2013, iar sediile vor fi stabilite în cooperare cu primăriile și consiliile județene. În privința personalului, vreau să vă spun că avem acum, prin lege, o sporire a personalului: de la 148 la 184 de posturi.

28. Ce se întâmplă cu alți directori ai ICR, de la București și din lume? Vor mai fi schimbări?

Andrei Marga: Evaluările de personal vor continua. Iar institutele vor avea, în 2012 și 2013, o activitate mai cuprinzătoare și un impact mai profund în mediile culturale în care funcționează. Deocamdată, la Lisabona va trebui să desemnăm un nou director, postul de director este vacant prin încheierea mandatului. Vom continua să investim resurse în promovarea culturii române în lume; aceste resurse trebuie folosite cu toată eficiența. Dincolo de toate discuțiile, ca cetățeni ai acestei țări trebuie să ne punem întrebarea: care este impactul acestor institute? Pînă acum, impactul a fost restrîns, institutele n-au reușit să se adreseze unui public destul de larg. În al doilea rînd, directorul de institut trebuie să fie o personalitate care să intervină în dezbateră culturală a acelei țări și să explice măcar cîteva lucruri despre România culturală.

29. Ce se întimplă cu Centrul Național al Cărții? Rămîne în picioare?

Andrei Marga: Desigur. Este prevăzut și în noua organigramă. Noua organigramă n-a desființat nimic. Toate merg înainte, doar că am adăugat și unități noi. De asemenea, trebuie să intervenim urgent în multe locuri. De exemplu, la Bruxelles, institutul de acolo nu are nici măcar sediu. La New York, cu o nouă directoare, Doina Uricariu, trebuie să lărgim paleta de activități, să căutăm să promovăm și alte modalități de exprimare culturală. Intervenim în numeroase alte locuri.

30. Apropo de cheltuieli, mi se pare costisitoare înființarea noilor institute anunțate în exterior, de la Beijing la São Paulo, de la Moscova la Alexandria (Egipt).

Andrei Marga: Dacă ICR vrea să promoveze cultura română în lume, trebuie să ne punem întrebarea simplă: care sunt orașele în care să promovăm cultura română? În mod clar, Beijingul nu poate lipsi. Vom avea un Institut Cultural Chinez la București și, în reciprocitate, unul al României, la Beijing. Cu Rusia realizăm tot o reciprocitate. Va fi un Institut Cultural al Rusiei la București și unul, al nostru, la Moscova. Aceste două institute, la Beijing și la Moscova, vrem să le înființăm în 2013. În următorii ani, intenționăm să deschidem alte institute culturale românești: Kiev-Cernăuți (negocierile sunt abia la început), München-Nürnberg (Münchenul este legat de tradițiile sud-est europene, inclusiv românești; emigrația săsească, cea transilvană, este grupată în jurul Nürnbergului), Alexandria (acolo, în Egipt, există o proprietate a Statului român, încă de pe timpul monarhiei; după toate analizele, Africa de Nord este foarte importantă), Sao Paulo (suntem la începutul negocierilor; după părerea mea, România ar trebui să-și întărească prezența în America Latină).

31. *Dumneavoastră l-ați ales pe vicepreședintele Horia Gârbea?*

Andrei Marga: Vicepreședinții (Horia Gârbea și Vladimir Simon) sunt aleși de către Senat, eu i-am întâlnit prima oară după desemnarea lor de către Senat. Lucrez bine cu ei, fiecare dintre noi suntem angajați să meargă bine lucrurile.

32. *A stîrnit multe discuții ideea dvs. de a opera cu un concept lărgit de cultură. Îl puteți explica? Și, de asemenea, puteți explica ce a fost cu acea referință la inventarea caloriferului?*

Andrei Marga: Eu cred că facem un serviciu acestei țări dacă o prezentăm și cu realizări din domeniul științei și al

tehnicii. Programele de film, teatru, literatură, expozițiile, concertele vor continua și se vor lărgi. Dar trebuie să arătăm că în această țară sunt și performanțe tehnice, științifice, reflecții filosofice, reflecții teologice. A stîrnit multă neînțelegere faptul că am dat cîteva exemple de contribuții tehnico-științifice. Pot să dau și alte exemple: biospeologia a luat naștere la Cluj grație lui Emil Racoviță. Primul calcul al zborului cosmic s-a făcut de Hermann Oberth. Puțină lume știe că sociometria (sociologia grupurilor mici) a luat naștere ca urmare a inițiativei lui Moreno, născut la București. Pot da încă multe alte exemple.

33. *Iar o să vă acuze Vladimir Tismăneanu că sunteți protocronist.*

Andrei Marga: De ce? Sunt date științifice. Iar invenția radiatorului (Heizkörper), care a făcut să curgă atîta cerneală, este consemnată în istoriile germane și săsești. Meissner, un inginer din Mediaș, a prezentat la Viena, spre validare, acel Heizkörper. Eu am dat doar exemple pentru o idee. Că sunt oameni care au deformat ideea este prea evident, încît comentariile sunt de prisos.

34. *Aceasta este misiunea ICR? Să prezinte radiatorul inventat la Mediaș?*

Andrei Marga: Misiunea ICR este să prezinte lumii o Românie culturală, din care și știința face parte. Se cuvine să operăm cu acel concept de cultură, oferit de antropologia actuală, care include literatură, arte plastice, muzică, filosofie, teologie, tehnică, instituții, drept, economie, fel de a face politică și multe altele. Eu zic să prețuim orice idee care duce înainte. Trebuie să gîndim – și în România – nu prin contrapunerea, ci prin integrarea domeniilor.

O instituție pentru creatori

(Declarație de presă, 7 noiembrie 2012)

Pe umerii creatorilor – scriitori, compozitori, artiști plastici, cineaști, interpreți, gânditori, cercetători și descoperitori, inovatori – stă răspunderea pentru valoarea, prestigiul și competitivitatea unei culturi naționale. Se cuvine ca ei să fie în centrul acțiunilor culturale, iar actualul Institut Cultural Român își asumă să sprijine creatorii, să etaleze creațiile și să cultive atmosfera favorabilă creației. Apelăm astăzi – după săptămânile necesare reorganizării – la creatorii din țara noastră să folosească serviciile Institutului Cultural Român și să contribuie, prin observațiile și propunerile lor, la optimizarea acestora.

Ce oferă acum Institutul Cultural Român creatorilor? Reorganizat sub noi auspicii, Institutul Cultural Român s-a defeudalizat, s-a eliberat din prizonieratul unor grupuri și este redat interesului public din societatea noastră. Antagonizarea generațiilor, care s-a răspândit în societatea noastră în anii recentți, rămâne în trecut și lasă loc unei conlucrări și competiției, în care valoarea creației decide. Recunoașterea valorilor durabile nu se mai pune în concurență cu experimentele ce pot duce la creație. Resursele financiare de susținere – la rândul lor presupuse de procesul de creație – nu se mai folosesc la marginea legii sau dincolo de aceasta, ci se pun, transparent, la dispoziția juriilor independente, ce stabilesc deznodământul competițiilor. Un pluralism sănătos al viziunilor, opticilor, stilurilor este asumat în profunzime.

Care sunt oportunitățile și formele de sprijinire a creatorilor asigurate de actualul Institut Cultural Român? Orice creator are nevoie de bursă pentru a se forma sau

pentru a-și realiza proiecte, mai târziu. La dispoziție stau acum burse precum Cantemir, Orizont, Univers, Brâncuși, Enescu, Blaga, Europa. Orice creator are nevoie de accesibilitatea propriei opere pentru vorbitorii altor limbi. Programele de traduceri se extind, în toate direcțiile (lista de autori, avizarea ei de către uniunile de creație, noi edituri și țări în care se publică traducerile etc.). Se publică „The Review of Romanian Books“, care prezintă cititorului, periodic, principalele scrieri și performanțe ale autorilor din țara noastră. Se organizează colecția de tipărituri „Biblioteca României“, care cuprinde scrierile devenite clasice ale culturii din țara noastră. În fiecare Institut Cultural Român din străinătate se organizează Biblioteca Culturii Române, care preia producția editorială reprezentativă pentru cultura țării noastre. Se extinde participarea creatorilor din România la târgurile internaționale de cărți, la expozițiile și concertele de înalt nivel. Asigurăm expoziții itinerante având ca scop cunoașterea performanțelor din România în diferite domenii artistice și de cunoaștere și edităm, în format electronic, cu sau fără imagine, lucrări ce slujesc cunoașterea culturii din țara noastră. Selectăm și sprijinim publicații și inițiative în domeniile investigării și dezbaterii alternativelor de evoluție a României, ale evoluției Uniunii Europene, reformei educației și cercetării științifice din țara noastră și în alte domenii. Punem în lucru o înțelegere cuprinzătoare a culturii, integrând literatura, artele, științele, aplicațiile cunoașterii științifice, economia, dreptul, filosofia, teologia și căutăm să sprijinim, în forme existente și în forme ce se pot concepe de pe acum, orice creator din țara noastră.

Se redă relief, prin constituirea de filiale în provinciile istorice ale țării, unei părți oarecum uitate a creației. Asigurăm prezența în biblioteci de referință din lume a opere-

lor reprezentative. În Institutele Culturale Române din străinătate, invităm să lucreze personalități profilate ale culturii noastre actuale.

Acesta este, cât se poate de sintetic expus, acualul Institut Cultural Român!

După două luni

(Răspunsuri la conferința de presă de la Craiova,
18 noiembrie 2012)

În luna septembrie 2012, Senatul României a inițiat reorganizarea Institutului Cultural Român, conform unei noi reglementări. Au fost aleși, pe rând, președintele, vicepreședinții, Consiliul de Conducere. Ulterior, în baza Regulamentului de Organizare și Funcționare, noua conducere a Institutului Cultural Român a procedat la reorganizarea, în continuare, a instituției. De unde s-a plecat? Ce s-a făcut până acum? Vom da răspuns succint la aceste întrebări.

De îndată ce s-a putut observa din interior starea Institutului Cultural Român, s-au putut formula evaluări precise. Documentele de organizare, rapoartele de activitate, documentele financiare arhivate, evaluările Curții de Conturi duc la următoarele concluzii privind activitățile Institutului Cultural Român de până la 15 septembrie 2012:

- a) Program bazat pe cereri din diferite locuri, fără asumarea coerentă a misiunii – aceea de a face cunoscută cultura din România și a o promova creându-i vizibilitate și prestigiu;

- b) O înțelegere restrictivă a culturii, cu accent pe anumite componente și cu inducerea unei antagonizări artificiale între generații;
- c) Impact restrâns, creat mai ales prin plăți pentru participări la activități;
- d) Plăți pentru activități prin excedarea practicilor europene, de multe ori nefăcând distincție între remunerare firească și mituire;
- e) Dezechilibru în defavoarea cheltuielilor materiale, discordanță între salarizarea personalului din centrală și plățile către terți;
- f) Editarea de publicații ce nu se vând, cu autori remunerați, fără redacții responsabile de difuzare;
- g) Depozite umplute cu cantități mari de volume plătite, ce nu au putut fi vândute;
- h) Institute culturale în exterior unele fără sediu, altele fără bibliotecă, altele realizând activități fără impact, altele devenind agenții de impresariat, altele realizând mai mult activități din sfera pregătirii profesionale a directorului;
- i) Folosirea unor institute pe post de „finanțator de premii“ și de acțiuni ale unor firme de la fața locului;
- j) Angajarea în acțiuni cu costuri ce nu au corespondent în beneficii;
- k) Selecție preferențială a traducerilor;
- l) Preferința pentru „manageri culturali“ care s-au dovedit a fi fără randament managerial și fără orientare sigură în cultură.

Se pot trage, desigur, și alte concluzii. Le amintim doar pe cele de mai sus pentru a sublinia nevoia de a privi lucid situația și de a contribui la schimbarea în bine. Nu folosește nimănui o imagine edulcorată asupra unei situații cu ne-

ajunsuri. În plus, atunci când s-a pus problema schimbărilor din Institutul Cultural Român, unele persoane au reacționat cu vehemență. Astăzi, se poate observa, pe documente financiare, că vehemența a fost cu atât mai mare cu cât beneficiile unilaterale au fost mai considerabile.

Nu ne obsedează însă trecutul, ci prezentul și viitorul Institutului Cultural Român.

Ce s-a făcut în cele două luni de la instalarea actualei conduceri la Institutul Cultural Român? Să semnalăm, cât mai succint cu putință, faptele :

- a) S-a schimbat *Organigrama* și s-au creat direcții generale noi: Reprezentanțele în Străinătate, Promovarea Creației, Cooperări Externe, Românii de Pretutindeni și servicii noi, corespunzătoare integrării diferitelor domenii ale culturii;
- b) S-a elaborat și publicat un nou Program, sub titlul *Programele Institutului Cultural Român 2012-2013* (nr.15457 /12.10.2012), ce-și asumă coerent misiunea instituției;
- c) S-a trecut la un concept lărgit al culturii (nr.15645/12.10.2012), corespunzător politicii culturale a Uniunii Europene (vezi documentul *Sincronizarea europeană a culturii*, din 24.10.2012);
- d) S-a înnoit personalul de conducere în centrală și a început înnoirea personalului în institutele culturale din străinătate (New York, Budapesta, Paris etc.). În curând se vor lansa concursuri pentru posturi în aceste institute;
- e) S-a extins programul târgului de carte, în contextul pregătirii participării României, ca invitat de onoare, la Salon du Livre, Paris, martie 2013;
- f) Institutele culturale din străinătate au fost orientate spre asigurarea de biblioteci ale culturii române;

- organizarea cursurilor de învățare a limbii române; desfășurarea de activități cu impact, reprezentative pentru cultura română, capabile să extindă cunoașterea acesteia; implicarea în dezbaterile mediului cultural de la fața locului;
- g) A început organizarea unei noi geografii a prezenței Institutelor Culturale Române în exterior, asumându-se amplasări în noi locuri;
 - h) În domeniul interacțiunilor cu românii de pretutindeni, s-au lansat inițiative precum crearea platformei electronice, amplasarea de institute, livrarea de carte românească și altele;
 - i) A început organizarea filialelor Institutului Cultural Român în provinciile istorice ale României;
 - j) S-au conceput noi publicații (*Review of Romanian Books*, de pildă), noi serii (Biblioteca României) și a început transferul de carte românească de la editurile indigene spre exterior, în vederea reprezentării la scară mai mare a culturii române în exterior;
 - k) Institutul Cultura Român a fost defeudalizat și redeschis către uniunile de creație și către creatorii efectivi din cultura țării noastre;
 - l) S-a asigurat tranziția Institutului Cultural Român spre o nouă fază a istoriei sale, în condițiile în care bugetul pe 2012 a fost deja angajat și epuizat până în iulie 2012. Conducerea Institutului Cultural Român, instalată în septembrie 2012, nu a „tăiat“ niciun program, asemenea operație fiind făcută de vechea conducere, în iunie – iulie 2012.

„ICR are această misiune — să procure vizibilitate și prestigiu culturii române“

(Interviu realizat de Lavinia Betea
pentru ziarul „Adevărul“, 3 decembrie 2012)

1. *Domnule Profesor, interdependența dintre instituții, practici, mentalități creează o anume istorie. Punțile dintre cultura română și cultura universală n-au început din anul 2005, așa cum site-ul instituției pe care dvs. o reprezentați acum lasă să se înțeleagă. M-am uitat pe această prezentare a ICR și mi-a părut stranie persistența acestui tip de manipulare sau, dacă vreți, complex managerial. Cu atât mai mult cu cât istoricul clădirii unde funcționează ICR-ul e complet și corect... De ce, încă, acest decupaj?*

Andrei Marga: Nu-l lăsăm. Dacă vă uitați bine în declarațiile mele, am spus mereu că decizia majoră s-a luat înainte de 2005. Discuția despre cum să prezentăm mai cuprinzător cultura română în afară s-a purtat imediat după revoluție. Iar temelia acestei instituții este Fundația Culturală Română.

2. *Este o instituție generată de dorința românilor de a le fi reprezentată cultura în străinătate. Pentru că sectoarele și persoanele abilitate se îngrijiseră de exportul creației populare (de masă) și de traducerea operei Ceaușeștilor.*

Andrei Marga: Eu am subliniat importanța Fundației Culturale Române ca punct de plecare, instituție condusă de Augustin Buzura. Toate deciziile de reprezentare a culturii române în exterior prin ICR s-au luat în 2004. Se poate vedea în Monitorul Oficial.

3. *După strategia anunțată, ICR parcurge acum o etapă de „consolidare și expansiune“. La care dintre aceste capitole ați*

trecut inovația celor patru filiale ale ICR din provinciile istorice ale României?

Andrei Marga: La sincronizare. Ce se întâmplă? Aceasta a fost strategia începând din 2004-2005, expansiunea în exterior. Acum trebuie să cuprindem mai bine în strategiile culturale resursele din interior, provinciile istorice ale României. Și am luat Iașul, Clujul, Timișoara și Craiova, în prima fază. Pe de altă parte, în exterior continuăm expansiunea prin înființarea de noi institute. Dar acestea sunt legate și de un proiect de sincronizare, de aducere la zi în raport cu nevoile de astăzi ale României, în raport cu nevoile diasporei românești, în raport cu dispunerea forțelor culturale mondiale. De aceea, vor fi create institute ale ICR la Moscova, Beijing, Alexandria. Pe de altă parte, pentru a satisface nevoile diasporei, creăm institute la München – Nürnberg și Montreal. Și, de asemenea, la Kiev, eventual extensiune la Cernăuți, la Belgrad, după datele care sunt acum. După cum vedeți, încercăm să sincronizăm Institutul Cultural Român cu nevoile de azi. O facem sub multe alte aspecte.

4. Revin la filialele ICR din țară, o creație foarte comentată. Sincronizarea de care vorbiți nu conține și o suprapunere birocratică între ele și centrele culturale județene?

Andrei Marga: ICR are această misiune – să procure vizibilitate și prestigiu culturii române, s-o facă mai bine cunoscută. Noi nu substituim Ministerul Culturii, respectiv rețeaua de inspectorate pentru cultură care funcționează în județe. Ținta noastră nu este să preluăm competențele lor, ci să sprijinim reprezentarea externă a culturii. Să vă dau câteva exemple. Ceea ce se face la Sibiu în jurul regizorului Silviu Purcărete merită să fie internaționalizat, scos în afară. Sprijinim la Tg. Jiu un program, un spațiu

legat de opera lui Brâncuși. Pot să dau exemple de domeniul științelor sociale și din alte domenii. Sunt opere realizate în provincie care merită promovate pe plan internațional. Până acum ICR a funcționat într-un sistem foarte centralizat. Dar noi ne aflăm la o cotitură a lumii civilizate, care a făcut din cultură o forță în societate. Forță care susține politica, forță care are efecte economice. Or, dacă noi susținem dezvoltarea culturii în provincie, creăm, în același timp, și un interes turistic și un interes economic pentru acele locuri.

5. Cultură, așadar, în sensul larg, funcțional al bunurilor materiale și spirituale.

Andrei Marga: Să vă dau un argument, care nu-i neapărat al meu, dar pe care-l citez cu plăcere. A fost zilele trecute la mine ambasadorul Coreei de Sud. Și mi-a spus: „Veniți cu un institut cultural român și la noi. Coreea de Sud vă cunoaște prea puțin ca țară. Investițiile Coreei de Sud în România nu sunt mari, nu sunt multe, dar, dacă etalați cultura română acolo, cu siguranță vor spori și investițiile.“ Iată un aspect care nu-i neapărat consacrat, dar care poate fi important.

6. Cu vestea bună a înființării de noi institute culturale în străinătate ați anticipat altă nedumerire cu care venisem la dvs. Voiam să vă întreb de ce – dacă și sensul funcțional al creației e cel extins de la creația artistică, la cea științifică – ICR omite Beijingul sau Moscova, zone de maxim interes pentru cercetătorii în socio-uman? Mulțumesc, așadar, pentru răspunsul anticipat. Dar rămân la impresia unui raport periculos între funcționarii instituțiilor culturale și breslele de creatori. Prea mulți birocrați pot fi o forță contraproductivă...

Andrei Marga: Noi nu ne suprapunem cu ceea ce fac birocrații la care vă gândiți. Vine ora, va veni ora când vom face un institut cultural în colaborare cu altă țară din UE. Încă nu s-a făcut așa ceva. Vine și ora când un institut va reprezenta două-trei țări europene.

7. După sistemul deja practicat în rețelele de cercetare științifică...

Andrei Marga: Reprezentarea culturală se poate face direct din acele orașe unde-am creat filiale. Se poate face și prin personalul ambasadei. Formele de reprezentare sunt diverse – țin și de banii ce-i avem la dispoziție, și de realitățile din afară. Prin cooperările cu diplomații, facem explorări acolo unde interesele României, și culturale, și economice sunt mai pregnante. Sau unde sunt solicitările diasporei.

8. Revenind la filiale. Cât e de mare organigrama?

Andrei Marga: Patru-cinci persoane. Nu mai mult. Pentru că, încă o dată, aici sarcina este reprezentarea în exterior. Noi numim un director, un director adjunct și trei referenți. Vedeți reglementarea publicată, care dă detalii. Care-i scopul filialelor? Scopul lor este să facă cunoscute programele centralei ICR, încât să vină concurenți și de acolo pentru bursele de creație, pentru traduceri, pentru orice program al ICR. În al doilea rând, aceste filiale pot propune ele însele programe. Dacă tot am discutat de Sibiu, cei de acolo ne-au propus un turneu al teatrului care să cuprindă câteva țări – Turcia, Germania și China. Este un proiect al lor. Actorul Dorel Vișan a fost recent în Peru, tot pe baza unui program astfel conceput. Deci ICR susține și astfel de reprezentări. În al treilea rând, filialele însele pot iniția și intra în cooperări internaționale. Și, în al patrulea rând, aceste filiale pot să obțină resurse financiare care să le fie de trebuință și lor, dar și centralei. Este o

cale pentru a aduce mai mulți actori economici, direct, în serviciul culturii românești.

9. *Aveți un sistem elaborat de evaluare care să-i constrângă la eficiență? Întreb cu gândul la cealaltă noutate dezbătută: numirile de noi directori în străinătate. Predecesorii protestează invocând evaluări bune...*

Andrei Marga: Unii s-au perceput ca fiind numiți pe viață. E un subiect fierbinte. Prima observație: este normal ca în fruntea institutelor culturale să fie personalități profilate cultural. S-a mers pe profilul de manager cultural și acum se vede, pe acte și rezultate, că n-au fost manageri sau că managementul a fost dezastruos. Pe de altă parte, se vede că unii dintre ei nu au orientare în cultură. Nu doar că n-au avut acțiuni importante, ci s-au ocupat de acțiuni lipsite de semnificație. Nu poți să mergi și să susții „festivalul piftiei“ cu bani publici...

10. *Cei care vor citi vor bifa, din spusele dvs, termenul „orientare culturală“. Mai explicit?...*

Andrei Marga: Am spus orientare culturală, nu politică. Orientare în cultură – a se face distincția între lucruri importante și lucruri mai puțin importante în planul valorii culturale. Să vă dau un exemplu. Într-un institut s-a pus în program o discuție de trei zile despre barocul clădirii, cu cheltuieli mari.

11. *Clădirii unde funcționa institutul?*

Andrei Marga: Da.

12. *Unde?*

Andrei Marga: Mă abțin. Nu discut cât s-a plătit. Dar important ar fi fost să se fi discutat despre școala de pictură de la București, de exemplu. Pentru că e o pictură foarte

bună. Când am spus de orientare culturală, m-am gândit la distincțiile culturale pe care trebuie să le facă un director. Dar, revin la personalul instituției. A fi la conducerea ICR, a fi în funcție aici, trebuie să fie și o șansă pentru fiecare de a-și dezvolta propriile proiecte. În orice caz, trecem la concursuri pentru angajări. Deschidem complet sistemul pentru cei interesați și calificați. Chiar astăzi se scot la concurs, cred că a plecat deja anunțul, posturile de director adjunct la New York, Lisabona, Varșovia, precum și posturi de referenți. Vor fi concursuri cu două baze – CV-ul și proiectul managerial. Să fiu sincer, părerea mea este că un director e bine să fie o personalitate mai profilată, care să atragă și prin propriile sale merite. Personalitățile emergente, ca să folosesc un termen uzitat, au și ele locul lor. Luăm în considerare și noile generații...

13. *Pe ce motive i-ați rechemat pe cei din posturi?*

Andrei Marga: S-a făcut o evaluare. Iar evaluările continuă. Care au fost argumentele? Primul argument – spectrul de acțiuni care se desfășurau în acel institut. Să luăm activitatea de la New York unde, de fapt, directorul și-a dat demisia. Se vede bine că acțiunile s-au profilat pe profesia directorului. Cam în toate cazurile problema a fost managementul financiar și cultural. S-a văzut bine că nu se făcea distincția între acțiuni hotăritoare și acțiuni care pot fi înlocuite unele cu altele. Să vă dau un exemplu, simplu. Era foarte bine ca actorii teatrelor să fie puși în prim-plan ca emisari ai țării. Or, dacă te uiți în documente, observi ușor că sunt abia doi-trei actori de prim-plan cărora li s-a conferit un astfel de rol de reprezentare în exterior. Să fim serioși, avem mulți actori de primplan. Și al treilea argument, să aducem în prim-plan personalități care au operat culturală. Peste tot unde-am numit, am ținut cont de asta.

Doina Uricariu e o personalitate a culturii române. Din varii puncte de vedere. La Paris, Alexandru Dobrescu, care este unul dintre istoricii literari și criticii de prim-plan. La Lisabona, la Chișinău am mers pe personalități profilate. Am luat deci trei criterii de evaluare atunci când a fost vorba de schimbare – managementul cultural, managementul financiar și personalitatea reprezentantului.

14. *Aici sunt și vor fi nesfârșite discuții aprinse, ca în tot ce incumbă opinii, afecte, interese ... Ați sintetizat, public, câteva nereguli ale fostei conduceri. Unele formulări sunt foarte incitante în a solicita detalii. Formularea aceasta bunăoară: „plăți pentru activități prin excedarea practicilor europene de multe ori nefăcând distincția între remunerarea firească și mituire...” Ce-nseamnă, în exemple?*

Andrei Marga: N-aș face-o. Aș stârni două impresii. Că am ceva cu acel cineva. Și că numai acela pe care-l dau drept exemplu a făcut.

15. *Măcar faptele, ca exemple de malpraxis... Cel mai scump plătită conferință?*

Andrei Marga: Analiza managementului financiar al ICR a făcut-o Curtea de Conturi, și documentele sunt limpezi.

16. *Și publice?*

Andrei Marga: Trebuie să întrebați Curtea de Conturi. Noi nu le-am ținut secrete și am comunicat pe baza lor. De ce? ICR nu mai are bani suficienți, bugetul pe 2012 la multe capitole era epuizat când am preluat instituția, în 11 septembrie 2012, și erau déjà multe alte activități angajate prin contract. Primesc și acum facturi de pe diverse meridiane că s-a angajat nu știu ce acțiune. Iar eu și

colegii mei trebuia să spunem cum stăteau lucrurile la 11 septembrie 2012, din acest punct de vedere. Specific, însă, că tot ce-am spus acolo despre nereguli, stă bine în picioare, cu argumente financiare...Nu formulări polemice, ci aserțiuni bine argumentate, pe documente. M-ați întrebat de conferințe. Sunt unele pe care s-au luat 3 000 de euro.

17. *Despre ce?*

Andrei Marga: Despre subiectul în care conferențiarul era mai specializat. Despre literatură, despre istoria lui 1989 în Europa...

18. *Bine, societatea românească a ajuns în starea în care, prin comparație cu cifrele mari ale jafurilor din economie, va spune ce sunt aceia 3 000 de euro? Sunt însă salariul pe patru luni al unui profesor universitar...*

Andrei Marga: La multe plăți, mi s-a atras și mie atenția, e depășit standardul european. De pildă, la traducerile românești în străinătate. Nu-i vorba să nu se plătească. Dar dacă tarifele sunt moderate, adică aduse la nivelul european, sunt bani să facem mai multe traduceri. Să-i folosim pentru cât mai mulți autori. Recent, echipa noastră s-a deplasat la Paris și a semnat documentele pentru Salonul de Carte din martie 2013. Francezii spuneau: „De ce n-ați apelat la edituri mai prestigioase, dar cu tarife mult mai joase? De ce n-ați mers la Sorbona, unde se putea negocia mult mai jos și ați mers la edituri care nu sunt de prim-plan, dar sunt mult mai scumpe?” Trebuie puse sub control aceste lucruri, în sensul de a chibzui mai bine resursele și a face mai mult. Sau, să vă dau un alt exemplu. Am fost la Beirut și acolo mi-au spus că au fost plătiți, pentru predarea limbii române unor copii, cu 64 euro ora, când în Uniunea Europeană este cam 30 și ceva ora. Cel care face acțiunea și primește

banii se bucură, firește. Dar nu e bine să rămână și altora bani? Încă o dată, toate evaluările publicate de noi sunt argumentate, și cine vrea să vadă ce s-a făcut, ce nu s-a făcut, ar fi bine să ia în seamă rapoartele anuale ale ICR, care sunt publicate. Și constată singur realitatea, care e plină de carențe.

19. *Gândirea socială s-a pervertit atât de mult înștiințată de 20 de ani despre mari „tunuri”, încât diferențele de 30 de euro i se vor părea ridicole...*

Andrei Marga: Sunt de acord cu dv., dar argumentul meu este acesta: dacă vom chibzui banii, atunci ne-ajung pentru mai mulți. În ținta noastră este o aritmetică simplă: să întâmpinăm dorința de consacrare a mai multor oameni. Dacă nu facem asta, rămânem în elitism.

20. *Rămânem la buget. Bugetul ICR, comparativ cu instituția similară din Budapesta, să zicem, în ce raport se află?*

Andrei Marga: Nu am datele cele mai recente. Bugetul nostru e de zece milioane de euro. Bugetul permite funcționarea la dimensiuni actuale. Dar dacă e vorba să ne extindem la Moscova, Beijing, München, São Paulo și în alte locuri, atunci, evident, mai trebuie bani. Bugetul, din câte știu eu, este competitiv, dar mai trebuie adăugată o observație. Resursele extrabugetare, și de anul acesta și de anul trecut, sunt doar de trei la sută din finanțare. Institutul Goethe, spre exemplu, face mulți bani din cursurile de învățare a limbii germane, care este, știu, o limbă internațională. Alte institute fac bani din unele activități. La rândul său, ICR va trebui să apeleze și la alte resurse.

21. *Reformă a ajuns un cuvânt care evocă mai curând distrugerea și eliminarea unor elemente decât reconstrucția. Ne*

consumăm de mai bine de 20 de ani în această primă etapă de critică și anihilare a precedentei. Cât va mai dura? Care-i estimarea dvs de exeget în filosofie contemporană?

Andrei Marga: Pe suportul experienței mele, aș spune că România trebuia să facă trei reforme. Și nu numai România, orice țară din regiune. Ceea ce România a făcut, și eu am făcut când am fost ministru al Educației Naționale, se numește reforma de recuperare – o reformă de reconstrucție instituțională pentru a face față schimbărilor democratice și noii economii. Trebuia apoi o reformă de sincronizare pentru a ne aduce la nivelul țărilor din UE. Și, în sfârșit, este nevoie de reforma de înfruntare a globalizării. O reformă pe care România nici n-a conceput-o încă. Din acest punct de vedere, vă dezamăgesc. În România n-am făcut decât prima reformă, cu reforma a doua ne confruntăm, iar acum ne apropiem de cea de-a treia.

22. Din această interfață instituțională a culturii române de azi cu cea universală, ce vi se pare-a fi la noi mai ocrotit de muze?

Andrei Marga: Se poate judeca doar după recunoașterea din exterior, iar acest lucru e foarte important pentru noi. Este clar, cinematografia a ajuns la performanțe internaționale recunoscute și e foarte bine. Eu sunt de părere că avem o artă plastică foarte bună, dar ea n-a fost scoasă în exterior suficient. Când eram încă la Cluj, am propus să organizăm o expoziție românească permanentă la Frankfurt am Main, pentru că, personal, eram în contact cu anumiți oameni de-acolo, care doreau asta.

23. O galerie de artă...

Andrei Marga: Dacă ești într-un loc precum Frankfurt am Main, intri în atenția lumii. Artele plastice au o șansă.

Galerii de artă pe lângă centrele culturale. V-am spus, nu s-a făcut ceea ce trebuia să se facă. Orientarea culturală n-a ajuns până acolo. Merg mai departe. Este clar că literatura românească merge și cu o serie de prozatori tineri, Florina Iliș, de pildă, este foarte bună, pe lângă prozatorii care merg în față – Vosganian, Stelian Tănase, Cărtărescu, Horia Ursu și alții. Sunt prozatori mai mulți, care se pot bucura de succes în exterior. În muzică situația este similară. S-a mers în față cu muzică modernă, chiar post-modernă, dar, desigur, postmodernitatea nu e ceva dorit de mulți oameni.

24. Ați pleda pentru folclor?

Andrei Marga: Un folclor bine, bine făcut. Gheorghe Zamfir, știm bine, a preluat, chiar cu orchestre simfonice, melodii din folclorul românesc. Depinde cine interpretează. Depinde de calitatea interpretării. Să fie clar, folclorul, preluat cu acuratețe și interpretat cu precizie, procură prestigiu.

25. Dvs v-ați putea recomanda ca bun consumator al produsului artistic?

Andrei Marga: Cu siguranță. N-am transportat-o încă la București, dar am o mare colecție de muzică de operă acasă, la Cluj. Cărțile mele sunt scrise pe muzică de operă. Muzica ușoară îmi place. Nu că e doar agreabilă. Interpretată de Bonnie Tyler, de pildă, este o muzică excelentă. Muzica simfonică este un mediu cotidian pentru mine. Îmi place să lucrez pe simfonii și compar interpretările. Analizând cum interpretează von Karajan, „Parsifal“, spre exemplu, este un exercițiu filosofic extraordinar. Îmi place arta plastică, dar sunt pentru o artă plastică care spune mai

mult decât conceptele filosofice. Ține de formație. Îmi place arta modernă. Romanul...

26. *Ce romancieri români preferați?*

Andrei Marga: Liviu Rebreanu. Camil Petrescu. Și Marin Preda. Acum am început să-l citesc pe romancierul chinez care a luat Premiul Nobel 2012. Este o literatură excelentă.

27. *Cu muzica românească de azi găsiți afinități?*

Andrei Marga: Între cei de azi, i-am urmărit pe Cornel Țăranu și pe elevii săi. Mi se pare interesant. Și alții.

28. *Arte vizuale...?*

Andrei Marga: Am urmărit ce s-a întâmplat în film. Este această generație – Porumboiu, Mungiu, Giurgiu, care face o treabă foarte bună. În teatru, ceea ce au facut regizori precum Măniuțiu, Cornișteanu, Tocilescu, Purcărete rămâne valoare foarte competitivă.

29. *Ca manager al ICR preferați o echipă alcătuită din personalități emergente sau din tinere speranțe?*

Andrei Marga: Tineri sau netineri – nu este pentru mine o obsesie. Pot fi și unii, și alții. Mai important e dacă-și asumă autonomia și răspunderea performanței, dacă și fac ceea ce revine rolului lor. Dacă dai autonomie, se consideră că nu se face, dacă nu dai, se face monoton. Eu sunt pentru cât mai multă autonomie, dar pe proiect împărțit cu întreaga instituție. O instituție trebuie să fie ca o orchestră.

30. *Foarte frumos spus! Trăim însă paradoxuri în cunoștință de cauză. Se știe că liderul autoritar obține succes pe termen*

scurt, iar cel democrat pe termen lung. Schimbările repetate care se fac nu îngăduie însă managerilor democrați să atingă eficiența scontată... Ce ideologie crediți? Apropo de traseul dvs politic...

Andrei Marga: Formația mea decisivă e datorată filosofiei lui Habermas. Pot să spun că, dintre personalitățile întâlnite pe traseul vieții, el m-a marcat cel mai mult. Se vede și din textele mele – chiar dacă de la un punct a trebuit să o iau pe cont propriu –, se vede această apartenență. E un liberalism reflexiv sau, dacă vreți, un pragmatism reflexiv.

31. Unde ați găsit dvs acest liberalism reflexiv în partidele ivite din societatea românească?

Andrei Marga: Când am venit la liberali, am făcut-o cu convingerea că mai apropiați de această formulă sunt liberalii. Biografic, și prin profesie, am cunoscut foarte bine social-democrația. Făcând studii pe lângă Școala de la Frankfurt, am învățat o social-democrație avansată, capabilă să facă față lumii moderne. Am devenit ministru independent într-un guvern condus de țărăniști, apoi am devenit membru al PNTcd, mai apoi președintele partidului. Acolo am cunoscut bine creștin-democrația. Prin lecturile mele, prin conexiunile mele, prin investigațiile mele în filosofia germană, am lucrat și la un program creștin-democrat sub inspirație germană! Venind la liberali, dar având și lecturi, și conexiuni, știu bine cele trei doctrine mari care se manifestă pe teritoriul României. Putem discuta și care e distanța dintre programul unui partid și aceste ideologii. Când am spus că știu bine aceste trei concepții, n-am spus că le știu doar din practica politică sau doar de la noi. Le știu bine și datorită lecturilor. Eu sunt contemporanist și lecturile mele filosofice – chiar

dacă îi citesc și pe Apostolul Pavel, și pe Diogene Laertios, de pildă – sunt predilect din filosofia contemporană.

32. *Cu atât mai interesantă îmi pare convingerea dvs că un curent de gândire, fie el și metamorfozat într-o ideologie, mai poate să anime mulțimile de azi... Trăim în societăți modelate de media care „lichefiază” prezentul și viitorul într-o durată a „morții ideologiilor”.*

Andrei Marga: Depinde de ce se înțelege prin acești termeni. Noi avem multe probleme în viață și datorită faptului că atribuim conotații divergente aceluiași termen.

33. *Am o curiozitate de demult, iată prilejul.. De ce când ați fost ministru al Învățământului nu ați introdus disciplina predată de dvs în tinerețe studenților de la filosofie, la Cluj – logica formală, logica aristotelică? Cunoașterea legilor gândirii corecte ar fi fost un bun vaccin de imunizare la mediul social atât de toxicizat de publicitate și propagandă...*

Andrei Marga: S-a introdus pe o scară mai largă, dar după aceea s-a revenit. Când se elaborează curriculumul prevalează o mentalitate a competiției. Dacă intră alte discipline, unii au impresia că li se iau orele lor din trunchiul obiectelor de învățământ. Și eu cred că în dezbateră publică din țara noastră acum se simt acut lacunele stăpânirii logicii. Faci o afirmație, ea se decupează și se combate, după ce i s-a distrus sensul din spusele tale. Deformezi spusele unui preopinent și apoi le combați ușor – e o tehnică prea răspândită. În fond e un sofism, care se studiază temeinic în școlile din SUA și din Anglia.

34. *O manipulare prin omisiune...*

Andrei Marga: Să revenim la moartea ideologiilor. Este limpede că acum societatea mediatică a ocupat un teren pe

care altădată operau ideologiile. Aș face distincția între ideologii și filosofii. Eu cred că intrăm într-o perioadă în care importanța filosofiilor crește. Ideologiile s-ar putea să se atenueze. Ce-nseamnă ideologiile? Înseamnă, în fapt, viziuni societale legate de interesele unui partid. Ele au o soartă dificilă și s-ar putea ca eficiența lor să se reducă. Dar, în același timp, crește, pe de altă parte, importanța viziunilor despre lume. A filosofiilor. Aceasta se va întâmpla în anii ce vin.

35. Aș vrea, acum, să lămurim câteva „legende”. Iată, consultând documente ale grupului de decizie condus de Ceaușescu, am găsit o stenogramă din vara lui 1967. Comitetul Executiv al CC al PCR a discutat atunci activitatea Ministerului de Interne și a decis înființarea Consiliului Securității Statului. Mari motive de supărare erau actele de indisciplină din întreprinderi și rămânerea în străinătate a unor specialiști trimiși în interes de serviciu. Atunci – și nu în anii 80! – a decis Ceaușescu să nu mai plece nici un român în străinătate, fără a fi instruit de grupurile special constituite pe lângă ministerele de resort și care acționau sub coordonarea serviciilor speciale. Pe dvs cum v-au instruit la plecarea în Germania, în 1975, cu bursă de un an?

Andrei Marga: N-am fost niciodată instruit de aceste organisme. Nu mi-a cerut nimeni să cooperez și nu am cooperat cu Securitatea. Când se lansează zvonuri de acest fel nu se ia în seamă contextul. Am plecat în Germania, în 1975, mai mult de 150 de români universitari și din cercetare, din întreaga țară și din diverse domenii. Aceasta în cadrul punerii în aplicare a acordului semnat între Willy Brandt și Corneliu Mănescu. Era de fapt prima generație de bursieri în Germania selectați de fundațiile germane, nu de autoritățile române. A fost un acord prin care România

recunoștea Germania Federală, iar Germania Federală, printre alte prestații, a dat susținere pentru ceea ce se numea atunci refacerea vieții academice.

36. *Multe înțelegeri, survenind momentului 1967, n-au fost făcute publice. Precum acela privind emigrarea germanilor după plata taxelor de școlarizare și expertiză...*

Andrei Marga: Între altele, da, a fost și acest acord cu bursele noastre. În Germania am aflat și eu pe ce bază erau bursele. Am plecat cu trenul. Ne-am adunat la București, așteptând pașapoartele, înainte de plecare, la Ministerul Învățământului. Atunci pașapoartele și vizele de lungă durată se dădeau la minister. Nu a fost nici o instruire. Nu ne-a instruit nimeni de la Securitate.

37. *Nu știți, nu vi s-a spus dvs că acolo e Securitatea. Nu se mai făceau chemările de dinainte la sediile lor, acționau ei, pe față, în priză directă cu conducerea și angajații...*

Andrei Marga: Dați-mi voie să vă invoc contextul. Regimul, după 1971, nu mai avea ca bază de legitimare filosofia, ci istoria. Știți asta, ați și scris. Filosofia era socotită un lux, tolerat la nivelul academic. Mai fac o mențiune – eu n-am fost niciodată la o catedră de socialism științific. Acesta-i alt fals lansat de responsabilii defăimării...

38. *„Legenda“ dvs printre studenți era că fuseserăți trimis cu bursă pentru o specializare în marxism, dacă nu chiar în socialism științific. Și că dvs ați deturnat sarcina primită acasă, specializându-vă în filosofie contemporană. Devenind singurul specialist clujean în domeniu. Ca pedeapsă, predați la secțiile de filosofie logică aristotelică și doar la secția de istorie, filosofie contemporană...*

Andrei Marga: Eu am fost reținut, după studenție, la catedra de filosofie și sociologie, condusă de profesorul Nicolae Kallos. Dânsul trăiește. Este adevărat că din această catedră s-a permis să se desprindă, din nou, mai târziu, catedra de istorie a filosofiei și logică. Aranjamentul celor plecați cu burse era să facem pregătirea de doctorat în Germania, dar teza să o susținem în România. Am susținut-o cu profesorul Kallos. După ce mi-am încheiat doctoratul (o teză despre Marcuse), profesorul Dumitru Isac a cerut să predau filosofia contemporană, care la Cluj nu se ținușe. Am acest privilegiu de a fi inițiat istoria filosofiei contemporane la Cluj. A intervenit, da, și o reacție – s-a dispus să fiu transferat urgent la Politehnică... Și n-am acceptat..

39. *Unde n-ați fi avut ce preda decât socialismul științific...*

Andrei Marga: Am rămas, amenințând cu scandalul în cazul transferului, să predau cursul de filosofie contemporană la secția de istorie. Iar studenții de la filosofie tot încercau să li se prezinte și lor acest curs. Am debutat, ca asistent, în 1971, seminarizând filosofia istoriei și filosofie sistematică.

40. *La cursul cui?*

Andrei Marga: Al lui Ion Aluauș.

41. *Un profesor fără doctorat...!*

Andrei Marga: Da, dar foarte citit. Să reluăm firul. Dumitru Isac – și îi sunt recunoscător – a propus trecerea mea pe filosofie contemporană și logică generală. A mai fost un moment legat de Dumitru Ghișe, care a ținut la mine. El mi-a fost profesor la Cluj. După aceea a plecat la București, la Academia de Științe Sociale, devenind

președintele ei. M-a ajutat. În ce sens? Ca să poți pleca în străinătate, aveai nevoie de aprobarea unei instituții. De la Universitatea din Cluj n-o puteam obține, era un rector foarte parcimonios, dar Dumitru Ghișe mi-o dădea și cu ea puteam obține plecările. Primeam și din Germania invitații, profesorul Habermas și profesorul Riedel mi le trimiteau.

42. *Nu vi s-au cerut la sosire informații?*

Andrei Marga: Nu. Am depus la minister, conform obligației, după bursă, raportul de cercetare – ce-ai studiat, cu cine, ce temă, ce rezultat. Atât.

43. *Un exemplar ar putea fi îndosariat și la Securitate.*

Andrei Marga: Nu știu, nu am avut nicio legătură cu aceasta. Așa stau lucrurile, cum am spus. Toate aceste legende care circulă se contrazic ușor de fapt.

44. *Altă „legendă” – ați fost în cercul de la Păltiniș, există și o fotografie a dv cu Noica...*

Andrei Marga: Noica a fost la noi, la Cluj, cu vreo zece luni înainte de-a muri. N-am frecventat școala de la Păltiniș. Am fost acolo o singură dată. Noica, undeva, m-a reperat. Emil Hurezeanu a precizat că la căpătâiul lui, la dispariție, era traducerea din Habermas pe care o făcusem cu niște colegi și apăruse în colecția „Idei contemporane”. Pe Noica l-am întâlnit la Sibiu, în casa unei profesoare care fusese colegă de liceu cu soția mea. Doamna respectivă l-a dus acasă, seara, cu mașina, la Păltiniș, și atunci ne-a dus și pe noi acolo. El m-a bătut la cap, în sensul bun, să trec de la Habermas la Heidegger. Iar eu îi spuneam că la Habermas e soluția. Mă rog, a fost găsită cartea lui Habermas la căpătâi, la decesul lui. Constantin Noica a

fost și la noi acasă, la Cluj, o noapte. Seara am invitat prietenii – Marian Papahagi, Ion Pop, Vasile Muscă, mulți alții –, am discutat până târziu. A doua zi, Constantin Noica a avut o întâlnire la revista „Steaua” și a plecat.

45. *Ați publicat greu prima carte – „Curente filosofice contemporane”?*

Andrei Marga: Se intervenea în text. Când era vorba de contemporaneitate, intervenea gheara controlului. Dar trebuia să publici ca să exiști. Atunci se trăia o mare foame de contemporaneitate, de filosofie contemporană. Voi republica în curând cartea de debut în forma originală.

46. *Dar, de ce faceți dvs politică?*

Andrei Marga: Formația pe care mi-am consolidat-o, sub impactul idealismului german, era una de angajament în cunoaștere și în acțiune. Fichte spunea: „rațiunea înseamnă și voința de rațiune.” Chiar dacă Habermas nu a ajuns să intervină în politică, toată argumentația sa era că un filosof trebuie să meargă până la capăt. La noi se crede că dacă relaționezi investigațiile teoretice cu angajamente practice ești marxist. Nici vorbă. Dimpotrivă. Relația aceasta a teoriei cu praxisul este greacă la origine. Ea a fost modelată, în cazul meu, de Charles Peirce, a cărui operă am studiat-o în Germania. La un moment dat, mi-am dat seama că rămânând doar la cunoaștere, poți deveni un foarte bun profesor, sper că și sunt, dar această țară are nevoie de angajamente, de oameni energici, cultivați și capabili să conceapă și să acționeze.

„Dacă ai ceva de spus trebuie să acționezi în acea direcție“

(Interviu realizat de Laura Bândilă pentru revista „Contemporanul“, 23 noiembrie 2012)

1. *Sunteți mai prezent, în conștiința publică, ca om al sferei politice și mai puțin al celei academice. Dvs cărei lumi simțiți că aparțineți, mai întâi ?*

Andrei Marga: Sunt înainte de toate profesor de istoria filosofiei și teoria argumentării.

Însă nu m-am oprit la a predă, cum se întâmplă, din nefericire, cu mulți dintre cei care fac filosofie. Prea mulți dintre ei rămân la profesorat și prea puțini se manifestă în spațiul cultural general. Ca profesor, prin volumele pe care le-am publicat, nu puține, am încercat să articulez și un punct de vedere filosofic asupra lumii în care trăim. Am dobândit o formație inițială în idealismul german, pe care mi l-a apropiat una dintre cele mai importante personalități în predarea filosofiei moderne și a istoriei filosofiei în general, anume D.D. Roșca. Și de la eminentul profesor am rămas, dincolo de toate cunoștințele, cu o învățătură simplă, pe care Fichte a exprimat-o atât de frumos: “ rațiunea înseamnă și voința de rațiune“. Am înțeles că, dacă ai ceva de spus, atunci trebuie să și acționezi în acea direcție.

2. *Și în felul acesta ați ajuns să vă implicați în viața politică. Ați înființat un partid ?*

Andrei Marga: Nu, nu este adevărat. Sunt multe legende în massmedia. Legenda că aș fi predat socialism științific, ceea ce nu este adevărat, legenda că am înființat partide, ceea ce nu e adevărat, și altele. Am intrat în partide deja formate.

3. Când ați făcut primul pas în această direcție?

Andrei Marga: Am intrat, mai întâi, în administrație ca independent. Am fost chemat de președintele Emil Constantinescu în guvernul din toamna anului 1996. Eram atunci în Statele Unite, cu un program care a dus la elaborarea lucrării *Relativismul* (1998), pe care am și publicat-o ulterior, și am întârziat venirea. Dar după revenirea în țară am fost numit Ministru al Educației Naționale, pe lista miniștrilor independenți. Apoi am intrat în PNȚCD și am devenit, în 2001, președintele partidului. La scurt timp m-am retras și, la capătul atâtor controverse care au fost la țărăniști, nu am mai continuat. În 2009, în contextul alegerilor prezidențiale, l-am susținut pe Crin Antonescu la Președinție și am redevenit activ în PNL.

4. Și acum?

Andrei Marga: Acum, în poziția aceasta de președinte al Institutului Cultural Român, trebuia să-mi suspend orice activitate politică. Am făcut-o.

5. Poziția pe care o dețineți acum nu este una comodă. V-ați propus să faceți schimbări, mult comentate, de altfel, în presă, dar ați promis că veți continua și programele începute de echipa lui H.R. Patapievici. Pe care din acestea le veți susține?

Andrei Marga: În legătură cu ICR-ul, trebuie făcută o scurtă istorie. Instituția, se știe bine, a debutat ca Fundație Culturală Română. În 2004, s-a adoptat decizia de creare a Institutelor Culturale Române în exterior. Practic, sub Augustin Buzura ca președinte, s-a anunțat acest program. Apoi, ICR, care înlocuiește și moștenește Fundația Culturală Română, și-a desfășurat activitățile cunoscute. Eu am preluat instituția în 11 septembrie 2012, într-un nou context, marcat de faptul că Institutul a trecut sub egida

Senatului României, ceea ce a fost un pas bun, ICR redevenind o instituție cu adevărat publică. Am publicat un program în care am făcut, pe de o parte, evaluarea succintă a ceea ce a fost și, pe de altă parte, anticiparea a ceea ce vine.

6. *Și ce vine?*

Andrei Marga: În legătură cu ceea ce a fost, aș spune din capul locului că a fost un pas mare, foarte important, înființarea institutelor culturale în străinătate. Trebuie să continuăm această construcție de institute, dar trebuie să începem cu o consolidare a institutelor deja existente, pentru că ele au activități care mai trebuie șlefuite. Aceste activități trebuie să devină purtătoare de prestigiu pentru cultura română. ICR a lansat, de pildă, un program de traduceri, care era, de altfel, și în preocuparea Fundației Culturale Române – aceea de a face vizibilă cultura română în străinătate, pe calea traducerilor din autori români. Programul este important și va fi, în continuare, susținut. Ceea ce noi ne-am propus și ceea ce deja am realizat, într-o oarecare măsură, în aceste aproape trei luni, este o largire a listei de autori ce urmează să fie traduși, cu o consultare a uniunilor de creație, în acest sens, pentru că listele au fost alcătuite până acum confidențial, iar noi trebuie să revenim la o selecție echitabilă, bazată pe adevărata valoare, și nu pe alte criterii.

7. *Poate fi piața de carte, unul dintre criteriile? Principiul cerere-ofertă funcționează și în materie de politici culturale publice?*

Andrei Marga: Se invocă mereu cererea pieței. Noi trebuie să fim foarte conștienți că, desigur, piața este cel mai bun regulator în economie și, dacă vreți, și în selecția autorilor, dar în sfera culturii, a educației, în sfera cercetării științifice chiar, piața nu este, *nicidecum*, singurul regulator.

Cine se lasă doar în seama pieței riscă. Riscă, mai ales în domeniul culturii, să dea o imagine parțială, să nu zică chiar deformată, a ceea ce este. Desigur, nu trebuie să tănuim sau să ignorăm rezultatul arătat de piață, dar piața singură nu poate fi un indicator al valorilor în cultură.

8. Aș vrea să vorbim și despre intenția dvs, ca președinte al ICR, de a scoate la lumină exponenți importanți ai romanului românesc contemporan, de generație mai veche, „uitați“ sau „puși la naftalină“, din varii motive, pornind de la argumente ce țin de afinitățile politice până la cele ce țin de antagonia generațiilor.

Andrei Marga: Da, D.R. Popescu, Nicoale Breban, Augustin Buzura și alții. Trebuie spus apăsător: în România, din păcate, în ultimii patru ani, s-a marșat pe o antagonizare a generațiilor. Și, spre tristețea noastră, doar în România, în timp ce în alte țări europene s-a mers pe fructificarea fiecărei energii creatoare. La noi, s-a lansat, în critica literară mai întâi, ideea generației epuizate, ca și cum alte generații sunt, apriori, gata să facă minuni. Această idee, care, până la urmă, vine din surse politice, a fost de prost augur pentru România. Este o idee care, de obicei, conduce la crize. Nu ascund faptul că m-am opus acestei idei întotdeauna, oricărei generații i-am aparținut, considerând că antagonizarea generațiilor este o manipulare politică grosolană, cu efecte negative într-o cultură, într-o societate. Revenind la Institut, am spus-o din capul locului: nu are rost să alimentăm noi crize. Toți au loc, dar fiecare se validează printr-o creație. Nici vârsta, nici afilierea politică, nici afinitățile, de orice ordin ar fi, nu sunt criterii de selecție a valorilor. Un institut ca acesta trebuie să cultive un sănătos pluralism. Trebuie să acceptăm că sunt diferite concepții,

viziuni, opțiuni, modalități de expresie, diferite stiluri, curente intelectuale – toate valide. Posteritatea va decide, în final, care este cel mai influent, cel mai atrăgător, cel mai solid. Pluralismul este doctrina culturală cea mai sănătoasă.

*9. Care sunt autorii dvs preferați din literatura românească?
Ce scriitori citiți cu plăcere?*

Andrei Marga: Eu cred că, din păcate, revenim greu la nivelul romanului lui Liviu Rebreanu, și plasându-ne mai încoace, la nivelul „celui mai iubit dintre pământeni“, la nivelul Marin Preda sau, și mai încoace, la nivelul primelor romane ale lui Nicolae Breban, al romanelor lui D.R. Popescu, Augustin Buzura și alții. Mă limitez la aceste exemple, pentru că nu le-am putut urmări pe toate, lecturile mele fiind, fatalmente, în primul rând din filosofie. Încerc să fiu la curent, atât cât timpul îmi permite, cu tot ce apare. V-am întrebat, la început, dacă știți undeva, timp de vânzare!

10. Iar eu v-am răspuns că la București, nu!

Andrei Marga: Deci, mie mi se pare că revenim greu la nivelul acesta, al mării proze în care se joacă destine umane, în care putem include și piesele de teatru, excelent scrise, ale lui D.R. Popescu. Dacă sunt pus în situația de a-mi exprima afinitatea, atunci, cred că această linie, a mării epici românești, ar trebui privită cu mai multă atenție. Ar trebui să ne întrebăm cine o va continua. De asemenea, eu nu sunt istoric sau critic literar, nu am o privire comprehensivă, dar este interesant ce propun, după opinia mea, Varujan Vosganian sau autori mai puțin cunoscuți, ca Horea Ursu sau Florina Iliș. Desigur, pe aceasta din urmă

o cunosc și din contextul clujean. Dar și Marta Petreu sau Matei Vișniec.

Eu mă regăsesc în zona prozei interogative, a marilor reconstituiri istorice de destine umane. Chiar acum citesc Mo Yan, acest romancier chinez care a luat premiul Nobel, și văd bine ce este de reținut din proza acestuia. Este capacitatea de a reconstitui mari procese istorice, în cazul lui, revoluția culturală chineză, cu destine concludente ale personajelor, într-o proză de foarte bună calitate. Și ca să explicitez pâna la capăt optica mea, eu am ramas tributar lui Thomas Mann, cu *Doctor Faustus* – un fel de paradigmă a romanului ca gen literar, dar și cu interpretările care s-au dat acestuia, cu estetica realismului românesc a lui Georg Lukács și, desigur, lui Milan Kundera, cu *Insuportabila lejeritate a ființei*, dar și cu reflecțiile acestuia despre roman. Rămân, repet, fidel acestei literaturi care cuprinde epoci întregi, societăți sau destine personale.

11. *Acestea sunt, așadar, opțiunile dvs de lectură. Nu veți lua nici o decizie, în calitate de președinte al ICR, legată direct de ceea ce dvs vă place să citiți, nu-i așa ?*

Andrei Marga: Nu, pentru că nu fac parte din niciun juriu. Deci, interesații poți să fie liniștiți! (zâmbește, n.r.) Astăzi, în România se dezvoltă și proză de foarte bună calitate, bine construită, dar, consider eu, fără temă. Percepția destinului care se desfășoară sub privirile noastre nu este destul de acută.

12. *Dar poezie, citiți?*

Andrei Marga: Poezie, firește, citesc. Dintre poeți, nu ascund, îmi place o poetă care are și formație filosofică, Ileana Mălăncioiu. Ea este cea mai apropiată de formula

poetică pe care eu o agreez, o poezie care pune mari teme în joc.

13. *Astăzi abia dacă mai putem răspunde „micilor“ noastre întrebări*

Andrei Marga: Da, reflexivitatea se reduce, iar marile interogații se atenuează.

14. *Dvs mai aveți timp să reflectați asupra marilor interogații?*

Andrei Marga: Nu numai că am timp, dar sunt și obligat. Acum susțin cursuri la Universitatea București, filosofilor și teologilor, iar acolo se pun întrebări grele.

15. *Cum sunt studenții școlilor de filosofie, astăzi, în România?*

Andrei Marga: Eu prezint prelegeri masteranzilor și doctoranzilor. La București este o bună atmosferă a interogațiilor, numai că, aceasta este marea problema a filosofiei în țara noastră, ea se face doar între pereții facultăților. Filosofii rămân la noi mai mult între acești pereți.

16. *Care au fost împrejurările care v-au condus pe dvs spre școala de filosofie? V-a influențat și mediul în care ați copilărit?*

Andrei Marga: Am copilărit într-un sat foarte apropiat de Bistrița, în nord, Satul Nou sau Neudorf. Sunt născut la București, dar părinții mei erau de acolo. Tatăl meu a fost un fel de administrator, până în 1947, la plecarea regelui, al unei ferme ce aparținea unui inginer german din București. Acel inginer m-a și botezat, de altfel, dându-mi numele lui, Andrei. El a părăsit, de asemenea, România, odată cu retragerea regelui. Germanilor, se știe bine, li s-au aplicat măsuri punitive, chiar dacă nu toți erau implicați politic.

Părinții mei au revenit în Ardeal, într-un sat unde peste 60 de procente din populație era de etnie germană.

17. *Sași, adică...*

Andrei Marga: Da. Între ei am învățat germana. Pe urmă, am urmat liceul de profil real din Mediaș, „Stefan Ludwig Roth“, și apoi am intrat la Universitatea „Babeș – Bolyai“ de la Cluj Napoca, facultatea de filosofie. Am intrat fără examen, pentru că atunci s-a aplicat în premieră formula după care cine are 10 la bacalaureat este admis fără examen de admitere. Desigur, copilăria mea a fost tipic bistrițean-năsăudeană.

18. *Peste deal era casa lui Rebreanu...*

Andrei Marga: Da, la Prislop. Peste alte câteva dealuri, era casa lui Coșbuc, la Hordou. Copilăria mea n-a fost punctată de vreun necaz. Zona era bogată, sașii erau harnici, gospodăriile din jur erau înfloritoare. E-adevarat însă că era după război, când barbații erau, parte în prizonierat, în Siberia, parte plecați cu frontul, spre vest, de unde unii nu s-au mai întors. Deci, erau familii, soții și copii, dar fără tați. Acesta era un context aparte.

19. *Ați fost însă martorul unor drame...*

Andrei Marga: Da. Tații unora dintre colegii mei au murit, fie în prizonierat, fie undeva pe traseul dinspre Stalingrad spre Berlin. O percepție acută a istoriei era caracteristică, iar o anumită sensibilitate pentru o percepție politică, de asemenea. Pentru că orice zvon privind situația germanilor se auzea și se comenta! Ca și copil, căpătasem, cumva, o atenție pentru aceste probleme sociale, iar în familie era o preocupare în acest sens. Nu vă ascund că la

5 ani citeam ziarele. Tatăl meu a fost desemnat primar al comunei și s-a ocupat de protecția proprietăților germane (acum, comunitatea bistrițeană de la Nürenberg îl și citează ca pe un om care i-a protejat). În sat veneau personalități istorice ale timpului, ambasadori ai Canadei, ai Americii, interesați de soarta germanilor.

20. *De ce?*

Andrei Marga: Femeile, ai căror soți plecaseră pe front, poate dispăruți, poate încă în prizonierat, dar majoritatea dispăruți, se căsătoreau cu cetățeni străini. Probabil era o politică de a le scoate din țară. Eu eram copil, n-am cercetat, dar asta bănuiesc că se întâmpla. Da, din copilărie am căpătat această sensibilitate pentru problemele umane, societale.

21. *Vă face plăcere să vă amintiți de această perioadă?*

Andrei Marga: Nu sunt adeptul memoriilor. Marta Petreu mi-a sugerat să-mi scriu amintirile, dar am răspuns că sunt încă prea tânăr pentru asta (zâmbește, n.r.).

22. *Și de la Neudorf?*

Andrei Marga: Am plecat la Mediaș. Orașul Mediaș, unde am făcut liceul, a fost un mediu extraordinar pentru dezvoltarea mea ulterioară. Era Mediașul anilor '60. Aveam o soră căsătorită acolo, cu zece ani mai mare decât mine, eram, așadar pe mâini bune. Le-a fost mai ușor părinților, financiar. Altfel ar fi trebuit să fac naveta. Și la liceu, am întâlnit alți tineri ai căror părinți fuseseră pe front sau în prizonierat, o comunitate și mai intens preocupată cu problematica umano-socială. Eram în anii '64, '65 când se simțea în atmosferă schimbarea. Toată lumea asculta Europa

Liberă, Vocea Americii și posturile de radio germane. Sașii erau foarte bine informați, pentru că ei erau foarte atenți la orice mișcare din Germania. Știm bine, în 1967, România a recunoscut Republica Federală Germană, ceea ce a schimbat programul politicii românești în mare măsură, și politica Germaniei. În scurt timp, se realizase o deschidere. Acolo, la Mediaș, ca elevi de liceu, am organizat un grup de discuții filosofice, asta și pentru că era acolo un bun profesor de istorie, fost asistent al lui Iorga, Nicolae Drăgan, care pierduse postul la universitate în 1948 (fusesse un patriot puternic, chiar puțin naționalist, dar extrem de cultivat) și care ne-a stimulat interesul pentru istorie și dezbateri. Așadar, am studiat la un liceu dintr-un oraș foarte emancipat, cu două mari calități: era orașul cu cel mai ridicat nivel de trai din țară și oferea platforma unor discuții foarte serioase pentru identificarea de soluții la problemele germanilor. Iar după ce am terminat liceul am hotărât să mă înscriu la Facultatea de filosofie, la Cluj.

23. Ce alternative ar fi fost?

Andrei Marga: Ar fi putut fi matematica, pentru că îmi plăcea foarte mult, ingineria, care nu era de respins, sau medicina...

24. Și ați ales o știință mai puțin exactă.

Andrei Marga: Da. Filosofia se preda serios la Cluj. L-am avut profesor pe D.D. Roșca, cum vă spuneam, a venit din închisoare psihologul Nicolae Mărgineanu, una din cele mai proeminente personalități în domeniu, la pedagogie era Dimitrie Todoranu, iar dintre cei mai tineri l-am avut profesor de istoria filosofiei pe Dumitru Ghișe, care ulterior a devenit președintele Academiei de Științe

Sociale și Politice. De asemenea, veniseră de la studii de cel puțin un an, în America, Franța sau Germania, o seamă de profesori. Deviza studiilor clujene era creativitatea și originalitatea. În facultate, am făcut filosofie și sociologie. Se cultiva limba germană. D.D. Roșca presa mereu pe ideea că nu poți face filosofie dacă nu știi germană, iar cei care fac filosofie clasică trebuie să știe în plus latină și greacă. Dar eu eram interesat de filosofia contemporană, venisem de la un liceu real, unde am făcut mai mult matematică decât limbi clasice. Și totuși, la sfârșitul facultății, în cursul căreia mă pregătisem pentru un studiu serios, vorbeam destul de bine engleza, franceza, germana și italiana.

25. *Și apoi, după '67 s-a deschis sistemul de burse pentru Germania...*

Andrei Marga: Din acel an, RFG asigura bursificarea a aproximativ 300 de tineri români. Pentru a sprijini viața academică și cercetarea științifică din România.

26. *Vă mai amintiți cu cine ați plecat împreună la doctorat?*

Andrei Marga: Am plecat, spre exemplu, împreună cu fostul vicecampion de tenis al Europei, Radu Negulescu. Am plecat cu același tren, de la București. Era și el din Bistrița.

27. *Și în Germania?*

Andrei Marga: Eu aveam teza de doctorat angajată – o teză despre filosofia lui Herbert Marcuse. Pregăteam teza de doctorat în Germania și o susțineam în România. Așa era reglementarea de-atunci. Ne bucuram însă enorm de oportunitatea de a studia în Germania.

28. *Și ați ajuns la Jürgen Habermas, sau deja plecase în America?*

Andrei Marga: Am cerut să mă duc la el, dar profesorul Habermas tocmai semnase un angajament în Statele Unite ale Americii. Am fost transferat unui elev de-al lui. Pe urmă, Habermas s-a întors și am lucrat cu el.

29. *L-ați cunoscut așadar...*

Andrei Marga: Da, desigur. După ce am terminat doctoratul m-am apucat de traducerea lui Habermas, apoi am fost invitatul dânsului la Institutul său de la Starnberg, pe urmă la Frankfurt am Main. Am fost invitat și de profesorul Manfred Riedel, care era unul dintre cei mai importanți hermeneuți. Cei doi vestiți filosofi mi-au trimis invitații în urma cărora am fost tot la fiecare doi ani, cel puțin, plecat la studii în Germania, până în 1989. Pe urmă sistemul s-a liberalizat. În 1990 am fost la Congresul filosofiei germane de la Hamburg, invitat de Habermas.

30. *Ce i-a apropiat pe cei doi filosofi (Habermas și Riedel) și pe dvs de ei?*

Andrei Marga: Pe ei i-a apropiat sensibilitatea față de ideea filosofică generală conform căreia limba este mediul vieții noastre, nu doar instrument de comunicare.

31. *Limba este patria mea...*

Este teza lui Heidegger. Când a fost concursul pentru postul de profesor la Heidelberg, liderul filosofiei de acolo, Hans-Georg Gadamer, le-a spus tuturor că-l va desemna ca profesor la catedra lui pe cel care nu gândește ca el. Gadamer l-a preferat pe Habermas, ceea ce a stârnit nemulțumirea lui Riedel, care avea doi copii de întreținut și

care era mai aproape de vederile lui Gadamer, de altfel. În fine, mai târziu a intervenit marea lor confruntare legată de unificarea Germaniei. În 1989 era clar că se merge spre unificarea Germaniei. În acest context, Habermas a lansat teza proprie: unificarea trebuie făcută, spunea el, dar, pentru a nu stârni impresia celor din Est că sunt doar anexați, se impune un referendum care să procure legitimitatea acestui act. La această propunere au reacționat Cancelarul Helmut Kohl și consilierul lui, cunoscutul istoric Michael Stürmer, dar și Manfred Riedel, dintre filosofi. Ei au considerat că nu trebuie irosită ocazia de unificare (cine știe dacă ea mai vine ?) și că unificarea este o aspirație profundă și legitimă a germanilor, încât ea trebuie făcută imediat. Așa că, atunci când am fost la Congresul de la Hamburg, a trebuit să gestionez divergențele cu foarte multă diplomație, pentru că eram invitat de Habermas, dar fusesem la studii și la Riedel. Evident, ei s-au purtat foarte civilizată. Însă s-au ciocnit foarte tare în argumente și au dezvoltat viziuni concurente. Riedel a dezvoltat atunci ideea unei reluări a tradiției filosofice germane, Habermas a susținut că Germania trebuie să-și asume răspunderea trecutului recent, să învețe din acesta și să se construiască ca o democrație exemplară.

32. De partea cui v-ați aflat în această confruntare?

Nu sunt dese ocaziile în care ambii preopinenți au dreptate. De data aceasta, aș putea spune, că ambii au avut argumente solide pentru ideile pe care le-au susținut. Pe plan istoric, a avut dreptate linia Stürmer–Kohl–Riedel, care a spus: acum unificăm Germania. Tot pe plan istoric a ramas un rest, și anume crearea legitimității, încât cei din răsărit să nu se simtă anexați. Politic vorbind, Riedel avea

dreptate aici. Însă Habermas nu s-a supărat. Pe termen lung, Habermas are dreptate: trebuie creată legitimitate pentru orice decizie majoră.

33. *S-a implicat vreunul dintre cei doi filosofi în viața politică?*

Andrei Marga: Nu în viața de partid. E clar însă că Habermas aparține unei social-democrații avansate și unui liberalism reflexiv, iar, pe de altă parte, Riedel aparține unei creștin-democrații avansate, legate, totuși, de tradițiile germane.

34. *Un alt reprezentat al Școlii de la Frankfurt, de a cărui operă v-ați apropiat, este Herbert Marcuse. Ce-l deosebeste pe Habermas de Marcuse?*

Andrei Marga: După părerea lui Habermas, ceea ce Adorno și Marcuse au făcut, și anume să ia ca bază normativă psihanaliza lui Freud, este de natură să izoleze reflecția filosofică de mișcările politice și să rămână un proiect utopic. Pe de altă parte, Marcuse a dezvoltat ideea după care tehnologia modernă este la originea societății unidimensionale, iar Habermas a spus că este nerealist să punem pe seama tehnologiei ca atare problemele societății moderne.

35. *O să încheim această discuție, rugându-vă să-mi spuneți ce anume aduceți în atenție în ultima carte lansată la Târgul Gaudeamus 2012 – Criza modernității târzii, tipărită de Editura Academiei în acest an?*

Andrei Marga: Aici am adunat studii publicate anterior. Ne aflăm într-o criză a modernității, ceea ce Husserl a anticipat în cartea lui *Die Krisis der europäischen Wissen-*

schaften und die transzendente Phänomenologie: Eine Einleitung in die phänomenologische Philosophie, în 1936. Problema pentru mine era să stabilesc dacă această diagnoză a crizei rămâne în picioare. Din păcate, rămâne. Doar că trebuie să înțelegem acum chiar mai multe crize ale modernității târzii. Criza de raționalitate economică, criza de legitimitate, criza de motivație, criza de creativitate, toate cu consecințe culturale, evident – sunt acute crize de astăzi.